

UDK 811.163.42'04:801.82

Izvorni znanstveni članak

Primljen 6. XII. 1999.

Prihvaćen za tisak 17. I. 2000.

Dragica Malić
 Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
 Strossmayerov trg 2, HR-10000 Zagreb

NEPOZNATI STAROHRVATSKI LATINIČKI RUKOPISI ŠIBENSKOG SAMOSTANA SV. FRANE

U radu se objavljuju i jezično komentiraju dosad nepoznati starohrvatski latinički tekstovi zapisani u latinskim srednjovjekovnim kodeksima šibenskoga Samostana sv. Frane. Pored općepoznate *Šibenske molitve* u tim se kodeksima nalaze još tri starohrvatska latinička zapisa: 1. prve četiri Božje zapovijedi s tumačenjem, zapisane rukom Pavla Šibenčanina; 2. dvije strofe osmeračke molitve sv. Margariti; 3. najstariji dosad poznati zapis hrvatskoga prepjeva latinskog himna *Dies irae — Sudac hoće gnivan priti*.

Slijedom bibliografskog opisa rukopisa knjižnice šibenskoga konventualskog franjevačkog Samostana sv. Frane iz pera Krste Stošića (1933) autorica je ujesen 1998. uz susretljivost samostanskoga knjižničara patera Željka Lončara pregledala sve kodekse koji prema navedenom knjižnom opisu pripadaju 14. i 15. stoljeću. Napomene o hrvatskim tekstovima također pripadaju navedenom opisu¹, samo što dosad nitko u hrvatskoj filologiji nije na njih obratio pozornost. U pregledanim kodeksima nisu nađeni nikakvi novi hrvatski tekstovi osim onih što ih je zapazio Krsto Stošić, a to su: 1. deset osmeračkih distiha nedovršene molitve sv. Margariti na posljednjem listu dodatka (6v) u kodeksu br. 8 s nekoliko tumačenja hrvatskih riječi na susjednoj unutrašnjoj strani stražnje korice kodeksa; 2. najstariji dosad poznati hrvatski prepjev latinskoga himna *Dies irae — Sudac hoće gnivan priti* na posljednjoj strani (78v) kodeksa br. 20; 3. prve četiri Božje zapovijedi (zapravo tri i početak četvrte) s tumačenjem na stranama 96v–98r u kodeksu br. 57 (kratica: BZ), zapisane rukom Pavla Šibenčanina, koji je u kodeksu br. 11 zabilježio poznatu *Šibensku molitvu*² (kratica: ŠM), a poznat je i kao zapisivač *Cantilene pro Sabatho* (kratica:

¹ Stošić 1933: 27,33–34,48.

² Milčetić–Milošević 1911; Malić 1973; Vončina 1975.

CS) iz kodeksa Mađarskog narodnog muzeja³, koji je očito nekad također pripadao šibenskom samostanu. I to je zapravo najveće otkriće ovoga istraživanja: treći po redu hrvatski zapis zapisan rukom ovoga šibenskog samostanca latinaša, čija se djelatnost raskriva iz njegovih latinskih zapisa (propovijedi, teoloških tumačenja, osobnih i samostanskih bilježaka) u ostalim kodeksima istoga samostana. To je jedino poznato ime iz hrvatske srednjovjekovne latiničke književnosti, doizduše ne autorsko, nego zapisivačko, sve do Rabljana Matija Picića, koji je 1471. zapisao *Rapsku pjesmaricu*.⁴ Ti zapisi pokazuju da je uz svoju temeljnu latinsku i latinašku djelatnost Pavao Šibenčanin pokazivao trajan interes za književno stvaranje na hrvatskom jeziku, zapisujući tekstove koji su pobuđivali njegovu pažnju.

U ovom ćemo prikazu krenuti (vjerojatnim) kronološkim redom zapisa, a ne po knjižničkom broju kodeksa u kojima su zapisani. Tako na prvo mjesto dolaze zapisi Pavla Šibenčanina, čija se djelatnost u okvirima šibenskoga konventualskog samostana odvijala posljednjih desetljeća 14. stoljeća – od 1364., kada se spominje kao lektor⁵, do 1399., kada se spominje kao gvardijan samostana⁶. Za kodeks br. 8, u kojem je zapis o sv. Margariti, u Stošićevu se opisu šibenskih rukopisa ne kaže iz kojeg je vremena, nego samo da mu je pismo gotičko. Dio od šest listova u kojem je hrvatski zapis naknadno je dodan pri uvezu. Treći je list toga dodatka ispisan rukom Pavla Šibenčanina (latinski zapis), a i ostali bi zapisi u njemu prema pismu mogli potjecati otprilike iz istoga vremena, dakle s kraja 14. stoljeća. Za kodeks br. 20 Stošić navodi da mu je pismo iz početka 15. stoljeća. Zapis prijevoda *Sudac grivovan...* na posljednjoj je strani kodeksa, pisan drugom rukom, i možda je i mlađi od glavnine kodeksa.

1. Božje zapovijedi zapisane rukom Pavla Šibenčanina

Za kodeks br. 57, koji sadrži 104 lista papira i nekoliko pergamenkih listova, naknadno zajedno uvezanih, a u kojem se na str. 96v do 98r nalazi navedeni zapis, Stošić kaže da pripada 15. stoljeću, bez približe vremenske oznake i bez obrazloženja navedene datacije, uz napomenu da je »gotsko [...] pismo većinom vrlo slabo«. Kodeks sadrži latinske propovijedi za nedjelje, a pisalo ga je više ruku, od kojih je jedna ona fra Pavlova, što prije govori o kraju 14. stoljeća. Jedna je od mana Stošićeva opisa što nije slijedio ruke zapisivača, koje često sadrže datirane bilješke, kao primjerice Pavlovi zapisi, pa njegove datacije nisu uvijek neprijeporne. Kako se radi o zapisu već poznatog zapisivača, bit će za-

³ Hadrovics 1984.

⁴ Fisković 1953.

⁵ Milčetić–Milošević 1911:591–592.

⁶ Bilješka na str. 21v kodeksa br. 18 (Stošić 1933:33).

nimljivo promotriti koliko se taj zapis grafijski i jezično slaže sa *Šibenskom molitvom* i *Cantilenom pro sabatho*, a u čemu se od njih razlikuje. Stošić daje pokušaj transliteracije prve zapovijedi uz napomenu da su »ostale tri malo jasne«. Kao što će snimke pokazati, to baš nije točno, premda u čitanju i toga, kao i svakoga starog teksta, ima nezaobilaznih problema i teško rješivih ili nerješivih mjesta, koja ostaju problem za dalja istraživanja. Pomoć u rješavanju nejasnih mjesta u tome i u ostalim ovdje razmatranim zapisima dugujem stručnjaku za latinsku paleografiju dr. Jakovu Stipišiću. Ipak, i uz njegovu pomoć neki su segmenti teksta ostali problematični. Na njih će se upozoriti u bilješkama uz tekst. Neke pogreške i nejasnoće ukazuju na to da je naš zapis prijepis s ranijega latiničkog predloška, koji je najvjerojatnije nastao prevođenjem s latinskoga ili talijanskoga. Jedna drugačija verzija Božjih zapovijedi poznata je iz dubrovačkoga ćiriličkog *Libra od mnozijekh razloga iz 1520*.⁷, ali nam ona zbog svoje različitosti ne može pomoći u razrješavanju naših tekstoloških (smislovnih) dilema. Očito su uz tekst samih zapovijedi pojedini svećenici/teolozi dodavali različite eksplikacije. Radi usporedbe, navest ćemo dubrovački tekst uz Šibenčaninov.

1. 1. Tekst Božjih zapovijedi

Tekst se donosi u transkripciji uz reprodukciju originala.⁸ Radi obilježavanja primjera u kasnijoj raščlambi tekst se najprije donosi u originalnim recima, koji su označeni brojevima za svaku pojedinu stranu. Zatim se tekst donosi u normalnom diskursu, bez bilježaka i ikakva popratnog aparata. U bilješkama se uz prvo čitanje donose sve neobične grafije za pojedine foneme kao i pogrešna grafija pojedinih riječi.

1. Parva zapovid jest: Ne jimij vele bogov. To će reći:
2. Jedinomu se Bogu pokloni. Ne položi tvoga
3. ufanja, ni služi, ni se pokloni ne veće meni,
4. ki jesam tvoj Bog. Zâč⁹ oni ki pokladaju svoje
5. ufanje ali se ufajut navlašćim zakonom
6. u stvorenje, čine protivu sej zapovidi i sagrišaju¹⁰
7. smartnim zakonom tako kako su oni ki se klaňaju¹¹
8. idolom, cine nîh boga u stvorenji. Protivu sej
9. zapovidi čine vsi oni ki veliko ľube nîh bogac-

(96v-1)

⁷ Vidi: Rešetar 1926:208 id.

⁸ Za prekrasne fotografije ovih šibenskih tekstova (koje se ovdje, nažalost, reproduciraju u crno-bijeloj tehnici) zahvaljujem ljubaznosti uprave Gradske knjižnice »Juraj Šižgorić« u Šibeniku.

⁹ Kao dugi samoglasnik obilježava se onaj što je u originalu označen udvojenim grafemom.

¹⁰ Graf. *fac'fayu*.

¹¹ Graf. pogr. *clanoyu*.

10. tvo i blago od slave vsega svita ili ku godi
11. rič zemajsku. Zâč u riči mimohoje i tašće
12. pokladaju řih sârca i řih ufanje, da zabi-
13. vaju řih stvoriteļa, řih Boga i řih¹² Gospodina,
14. ki vsa dobra jest stvoril i dal na našu službu.
15. Zato mu jimamo vsi služiti i zahvaliti i č-
16. tovati svarhu vsega takŕo kako nâs uči
17. parva zapovid.
18. 2^a zapovid jest: Ne primi Boga tvoga¹³ utašćad.
19. To će reći: Ne priseži brez dobre riči i brez
20. dobra računa. Takoje govori naš Gospodin Bog
21. Isukarst u vanjelji da se človik ne klne

- (97r-2)
1. nebom ni zemļom ni jinim stvorenjem. Da u dobru
 2. rič i pravdenu more človik zakleti se
 3. brez griha¹⁴. Kako je u sudu, gdi človik
 4. pita rotu od jistine zvanka suda skozi¹⁵ rič¹⁶
 5. dostojnu i vele dobru i pravdenu. Onim
 6. zakonom jima¹⁷ [se](?) dostojna rič¹⁸ priseći. Zato
 7. ki priseže svojim namišljenjem krivo, on se
 8. spriseže i čini protivu sej zapovidi. A čini se
 9. tako razumiti kada priseže namišljenim zakonom
 10. i sa odpravljenim¹⁹ zâč takova priseža²⁰
 11. protivu²¹ svojeju²² sumni²³ (?). Zâč on ki priseže

¹² Graf. *ynig*.

¹³ Graf. *tuoya*.

¹⁴ Graf. *g'ſha*.

¹⁵ Graf. *ſc^ofi*.

¹⁶ Graf. pogr. *rich*.

¹⁷ Graf. *vna* (?) vjer. greškom u prepisivanju s latiničkog predloška umj. *yma*.

¹⁸ Graf. *rich*.

¹⁹ Graf. *odpraulengim* s *l = ĺ*, a *ng = n*, kako se nalazi i u nekim drugim latiničkim spomenicima, primjerice u *Vatikanskom hrvatskom molitveniku* (na temelju vlastita uviđaja). Manje je vjerojatno čitanje: *odpravļenjem* s pogr. i umj. *e*.

²⁰ Graf. *p'ſefa* može se čitati i *priseza*. U AR XII dolazi imenica *priseza* s potvrdom iz Bernardina i napomenom da je pogrešno umj. *priseža* (ukoliko se u Bernardina razlikuju *z* i *ž* — op. D. M.), a s. v. *priseža* potvrde su iz Mikaljina, Della Bellina i Stullijeva rječnika i iz N. Ranjine.

²¹ Graf. s kraticom za *pro* i pogr. *g: p(ro)tig^u*.

²² Graf. *ſfoyegu*.

²³ Graf. *ſumi* — s titlom u obliku ravne crtice, koja se proteže s *u* i na naredno slovo.

12. pravo svojim namišljenjem, ko priseže za ničje²⁴ (?)
13. ili za hud račun, a ne priseže zločudnim zakonom
14. ni s kletvami, ko za lahku voļu sagriša od-
15. pušćenim zakonom, to užanca jest vele
16. nasrićna²⁵ i more dobro vratiti se u grih
17. smartni ki se ne čuva. On ki se klne gardim
18. zakonom Bogom ili svetimi, ali nîh ne pomni,
19. ali nîh klne, ali ča²⁶ človik nima riči²⁷,
20. sagriša smartnim zakonom. I ne more jimiti
21. računa kim bi se mogal skužati. A on ki
22. veće čini, veće sagriša.

1. 3^a zapovid jest: Uspomeni si²⁸ da svetiši dân od sobote,
2. ku Židove zovu sobota. Sobota našim zakonom
3. hoće reći pokoj. Zâč Bog počinu sedmi dân
4. oda vsih dil ka Bog biše učinil i stvoril u šest dân.
5. Zato Bog nam zapovidi počinuti sedmi dan:
6. da ne činimo nijedno dilo od onih ka²⁹ moremo
7. učiniti čriz³⁰ šest dân težatnih od onih od nediļe.
8. Su zapovid splnuje duhovnim zakonom vsaki človik
9. ki čuva va svoju moć od svoje sumnje, skozi Bogu
10. služiti većim zakonom svetim. Su zapovid
11. ne more čuvati duhovnim zakonom ki čuje va svojoj
12. sumnji³¹ grih smartni, ako ga³² ne ispovi i ne očisti.
13. Zâč takova sumnja³³ ne more stati s mirom dokola stoji

(97v-3)

²⁴ Graf. *fanicge*.

²⁵ Vjer. pogr. graf. umj. *nefrigna*. U AR VII, s.v. *nasrećstvo* potvrđena je imenica *nasrićstvo* iz Kolunićeva zbornika, uz pitanje nije li možda greška umj. *nesrićstvo*. Isto se pitanje postavlja i ovdje, ali svakako primjer treba imati na umu pri daljijim istraživanjima. Stoga ga i ostavljamo u tom liku u transkripciji.

²⁶ Graf. *cha* može se čitati i: *ka*.

²⁷ Graf. *riçhy*.

²⁸ Graf. *Vspomeni fi* — *fi* možda pogr. umj. *fe*.

²⁹ Graf. *q* s poluoblom titlom.

³⁰ Graf. *crif* može se čitati i: *kriz*, ali je ipak vjerojatnije čitanje *čriz*, što je vjer. prijevoj (**krězb* > *črězb* > *čriz*) prema *kroz*. U AR II, s.v. *črez* potvrđeno je *čriz* (iz Lucića i Albertija), a u ARV dolazi natuknica *krez* (s potvrđama iz narodnih pjesama ugarskih Hrvata).

³¹ Graf. *fûmi*.

³² Graf. *Acoca*.

³³ Graf. pogr. *fûpna*. — Za *p* ipak usp. AR XVI, s.v. *sumplati se* 'pričiniti se' s dijalekatskom potvrdom iz Bara.

- (98r-4)
14. u takovi stanji u misli od sobote, ku čuvaju
 15. Židove po starom zakonu. Je naredila Sveta crikva
 16. čuvati i svećevati nediju zâč u takov dân
 17. uskar[s]nu od smarti náš Gospodin Bog Isukarst.
 18. Zato ju jimamo čuvati svetim zakonom i biti u pokoji
 19. oda vsih dil ka đlovik more učiniti čriz nediju.
 20. A varhu vsega se jima đlovik čuvati od dil od
 21. grihov. Zâč kada Bog nam zapovidi čuvati i uzdar-
 22. žati se od čiñenja dil ka sũ plodna tilu, većim
 23. zakonom nârn razum branit³⁴ da ne či[ni]mo³⁵ dil od taščadi,
1. ka su u sagrišenje Bogu i osujenje naših dũš,
 2. tako kako je grih od garla i od bluda, i je
 3. grih od balânja i jine taščadi. Vsu nediju
 4. jima đlovik stratiti u sveta dila duhovna na služ-
 5. bu Božju i misliti³⁶ o svojem stvoriteļi, moliti za svoje
 6. grihe i uzdati hvalu Bogu od ñegovih velikih³⁷
 7. dobrôt i splniti dilo od milostinje *id est eleemosynae*³⁸.
 8. Ovih đlovik ne more misliti toliko plnim zakonom
 9. skrozi svoje jine čini čriz vsu nediju. A on ki
 10. razbija nediju ili jine svete blagdane ki su
 11. narejeni Svetom carlavju sagriša³⁹ smartnim
 12. zakonom i čini protivu zapovidi Božji⁴⁰, ne veće
 13. skrozi nike potrebe ke su puščene Svetom carlavju.
 14. A sagriša veće smartnim zakonom u nediju i u blagdane
 15. on ki čini grisi ili jina dila od taščadi ka sũ
 16. protiva Bogu. Se tri zapovidi nârn narejuju
 17. koliko g Bogu navlašnim⁴¹ zakonom.

³⁴ Graf. *braniti*, s dočetnim *i*, na kakvu nailazimo i u drugim latiničkim spomenicima, može se tumačiti kao zaostatak glagoljičkog poluglasa.

³⁵ Graf. pogr. *danecimo*.

³⁶ Graf. pogr. *ymilifti*.

³⁷ Graf. *ueličif*.

³⁸ Napisano kraticom: *. / . el'ye*, koju je Jakov Stipišić razriješio kao: *to jest elemozine*, ali iz već poznatoga (iz *Šibenske molitve*) Pavlova načina tumačenja hrvatskog teksta latinskim logičnije je pretpostaviti latinski tekst.

³⁹ Graf. *sacriffa*.

⁴⁰ Graf. *boščhi*.

⁴¹ Graf. *navlašnim* može se čitati i: *navlasnim*.

18. 4^a zapovid: Čtuj tvojega oca *id est patrem*⁴² i tvoju mater
19. zato da živeš *dlgim*⁴³ zakonom svarhu⁴⁴ zemlje.
20. Sâ zapovid nas uči *id est docet*⁴⁵ da se mi čuvamo
21. nauditi i poniziti našega oca i našu mater.
22. A on ki ne čtuje svojega oca ili svoju mater...

Parva zapovid jest: Ne jimij vele bogov. To će reći: Jedinomu se Bogu pokloni. Ne položi tvoga ufanja, ni služi, ni se pokloni ne veće meni, ki jesam tvoj Bog. Zâč oni ki pokladaju svoje ufanje ali se ufajut navlašćim zakonom u stvorenje, čine protivu sej zapovidi i sagrišaju smartnim zakonom tako kako su oni ki se klaňaju idolom, cine nîh boga u stvorenji. Protivu sej zapovidi čine vsi oni ki veliko ľube nîh bogactvo i blago od slave vsega svita ili ku godi rič zemaľsku. Zâč u riči mimoĥoje i tašće pokladaju nîh sârca i nîh ufanje, da zabivaju nîh stvoriteľa, nîh Boga i nîh Gospodina, ki vsa dobra jest stvoril i dal na našu službu. Zato mu jimamo vsi služiti i zahvaliti i čtovati svarhu vsega tako kako nâs uči parva zapovid.

[Drug]a zapovid jest: Ne primi Boga tvoga utaşćad. To će reći: Ne priseži brez dobre riči i brez dobra računa. Takoje govori naš Gospodin Bog Isukarst u vanjelji da se človik ne klne nebom ni zemľom ni jinim stvorenjem. Da u dobru rič i pravdenu more človik zakleti se brez griha. Kako je u sudu, gdi človik pita rotu od jistine zvanka suda skozi rič dostojnu i vele dobru i pravdenu. Onim zakonom jima [se] dostojna rič priseći. Zato ki priseže svojim namišľenjem krivo, on se spriseže i čini protivu sej zapovidi. A čini se tako razumiti kada priseže namišľenim zakonom i sa odpravljenim zâč takova priseža protivu svojeju sumńi. Zâč on ki priseže pravo svojim namišľenjem, ko priseže za ničje ili za hud račun, a ne priseže zloćudnim zakonom ni s kletvami, ko za lahku voľu sagriša odpušćenim zakonom, to užanca jest vele nasrićna i more dobro vratiti se u grih smartni ki se ne čuva. On ki se klne gardim zakonom Bogom ili svetimi, ali nîh ne pomni, ali nîh klne, ali ča človik nima riči, sagriša smartnim zakonom. I ne more jimiti računa kim bi se mogal skužati. A on ki veće čini, veće sagriša.

[Tretj]a zapovid jest: Uspomeni si da svetiši dân od sobote, ku Źidove zovu sobota. Sobota našim zakonom hoće reći pokoj. Zâč Bog poćinu sedmi dân oda vsih dil ka Bog biše ućinil i stvoril u šest dân. Zato Bog nam zapovidi poćinuti sedmi dan: da ne činimo nijedno dilo od onih ka moremo ućiniti čriz šest dân teźatnih od onih od nedilje. Su zapovid splnuje duĥovnim zakonom vsaki človik ki čuva va svoju moć od svoje sumńie, skozi Bogu služiti većim zakonom svetim. Su zapovid ne more čuvati duĥovnim za-

⁴² Napisano kraticom: . / . *prež* s poluoblom titlom iznad cijele riječi i krajnjim znakom kraćenja za *m* u obliku spuštene brojke 3, 3.

⁴³ Graf. *dulchim*.

⁴⁴ Graf. *shuarfu*.

⁴⁵ Opet kraticom: . / . *docž*.

konom ki čuje va svojoj sumni grih smartni, ako ga ne ispovi i ne očisti. Zâč takova sumna ne more stati s mirom dokola stoji u takovi stanji u misli od sobote, ku čuvaju Židove po starom zakonu. Je naredila Sveta crkva čuvati i svečevati nediđu zâč u takov dân uskarsnu od smarti nâš Gospodin Bog Isukarst. Zato ju jimamo čuvati svetim zakonom i biti u pokoji oda vsih dil ka človik more učiniti čriz nediđu. A varhu vsega se jima človik čuvati od dil od grihov. Zâč kada Bog nam zapovidi čuvati i uzdaržati se od činjenja dil ka sũ plodna tilu, većim zakonom nâm razum branit da ne činimo dil od taščadi, ka su u sagrišenje Bogu i osujenje naših dũš, tako kako je grih od garla i od bluda, i je grih od balânja i jine taščadi. Vsu nediđu jima človik stratiti u sveta dila duhovna na službu Božju i misliti o svojem stvoriteļi, moliti za svoje grihe i uzdati hvalu Bogu od negovih velikih dobrôt i splniti dilo od milostinje id est eleemosynae. Ovih človik ne more misliti toliko plnim zakonom skrozi svoje jine čini čriz vsu nediđu. A on ki razbija nediđu ili jine svete blagdane ki su narejeni Svetom carkavju sagriša smartnim zakonom i čini protivu zapovidi Božji, ne veće skrozi nike potrebe ke su puščene Svetom carkavju. A sagriša veće smartnim zakonom u nediđu i u blagdane on ki čini grisi ili jina dila od taščadi ka sũ protiva Bogu. Se tri zapovidi nâš narejuju koliko g Bogu navlašnim zakonom.

[Četvart]a zapovid: Čtuj tvojega oca id est patrem i tvoju mater zato da živeš dljim zakonom svarhu zemļe. Sâ zapovid nas uči id est docet da se mi čuvamo nauditi i poniziti našega oca i našu mater. A on ki ne čtuje svojega oca ili svoju mater...

Tekst prvih četiriju zapovijedi iz *Libra od mnozijeh razloga*⁴⁶:

Počine deset zapovijedi

[Deset] zapovijedi Božijeh, na ke zapovijedi jest svaki čovjek držan svršiti, od kojijeh zapovijedi govori Gospodin Bog u evanđeliju. Ako hoć u život vječni uniti, sahrani zapovijedi sije.

Prva zapovijed jest: Ľubi Gospodina Boga tvoga svijem srcem tvojijem i svom pametju tvojom i ne imaj inoga boga nego nega. Toj jest da u samomu Bogu postaviš svu vjeru tvoju i ljubav i upanje tvoje u ljubav i da vjeruješ što zapovijeda Sveta crkva kataličaska rimska. Protivu ovojzi zapovijedi čine človjeci koji vjeruju vražam, čarem, vijestem, moram, vješticama, vilam, vukodlakom i koji gledaju kobi, ili sna, ili dni, ili koji nose zelija i koji četvrtak svetkuju ili ine dni koji nijesu zapovjedni od Crkve. To je sve vražije zasješenje i tko toj čini, tomuj vjeruje, vragu se klañaje, živijem proklet jest jere odpada od vjere kataličaske.

[Druga] zapovijed jest: Ne primijeni imena Božija utaštad. Toj jest: ne prisezi ni se zakuni nijednim zakonom krivo bez velike nevoļe. Protiv ovojzi zapovijedi čine človjeci koji se za svaku taštad zaklinaju Bogom, i tijelom Božijem, i krviju Božjom, i ranami

⁴⁶ Rešetar 1926: 208–210. — Transkripcija — prema Rešetarovoj transliteraciji — autoričina.

svetijemi, i vjerom, i dušom svojom. Saj grijeh težak jest prjed Bogom.

[Tretja] *zapovijed jest: Pomeni dan nedjelni. To jest: da svetiš u nedjelju, da ne rabotaš, ni u ini svetac koji je zapovjedni Svetom crkvom, da u svetac sveta djela činiš, u crkvu dohodiš, Boga moliš, Božije slovo slušaš, od grijeha se ispoviješ, dar na otar doneseš, ubogomu dobro učiniš. Protivu ovojzi zapovijedi človjeci čine koji u svetac rabotaju, poste crkovne ne drže, a u svetac tanac vode. Veći im je grijeh tanac voditi nego orati i kopati, jere je tanac vražija vojska na Boga. I koliko je žena u tancu, toliko je vražijeh mača i sulica na Boga.*

[Četorta] *zapovijed jest: Čtuj oca i mater, roditeļe svoje, da budeš dugovječan na zemļi. Protiv ovojzi [zapovijedi] čine koji svoje roditeļe ne hrane počteno, jošte ih zlobe i ne slušaju ih u svem što nije protiv Bogu i hotjeli bi da im skoro umru roditeļi njih. Tako ovuj djecu Bog hoće umoriti prije roka.*

1. 2. Grafija i pravopis

1. 2. 1. Grafija

Što se općenitih grafijskih obilježja tiče, vrijedi uglavnom sve ono što je rečeno za ŠM.⁴⁷ Tako se upotrebljavaju tri oblika slova *s*: uspravno (*f*), valovito (*f*) i okruglo uncijalno *S* s gotovo zatvorenim lukovima, u službi velikog slova. Upotrebljavaju se i dva oblika slova *r*: uspravno i oblo, zatim minuskulno i dvotrbušasto *a*, jednom je upotrijebljen obli uncijalni *M* (*moliti* 4₅), a kao i u ŠM, nijednom nije upotrijebljeno uspravno *d*.

Česte su kratice, koje dobrim dijelom vuku korijen iz klasičnog latiniteta. Tako *p* sa stablom prekrštenim petljom što se nastavlja iz luka slova za *pro p*: *ptiiu* (= *protivu*) 1₆, 1₈, 2₈, 4₁₂ i jednom pogrešno: *ptig^u* 2₁₁, *ptiua* (= *protiva*) 4₁₆; okomita crtica udesno iznad gornje linije slova *p* za *pri*: *Nepⁱmi* (= *Ne primi*) 1₁₈, *Nep^fefi* (= *Ne priseži*) 1₁₉, *p^fefe* (= *priseže*) 2₇, 2₉, 2₁₃ i dr.; isto takva okomita crtica udesno od slova *g* (*i c = g*) za *gri*: *g^fha* (= *griha*) 2₃, *lag^flla* (= *sagriša*) 2₁₄, 2₂₂, odnosno: *yfac^fayu* (= *i sagrišaju*) 1₆, te crtica iznad slova *g* (*g*): *lag^flla* (= *sagriša*) 2₂₂, *u^fag^fenge* (= *u sagrišenje*) 4₁; okomita crtica na slovu *q* (u glasovnoj vrijednosti *k*) *q̇* ili udesno od njega *q'* za izostavljeni *i*, odnosno prekršteno stablo slova *q* (*q*) ili obla titla iznad njega (*q̂*) za označavanje izostavljenih *i*, *e*, *a* u oblicima zamjenice *ki*, *ka*, *ko*, npr. *q'*, *q̇*, *q* (= *ki*) 1₄, 1₇, 2₇, 2₁₁, 2₁₇, 3₉, 3₁₇ i d., *q̂* (= *ka*) 3₆, 3₁₉, (= *ke*) 4₁₃ (ova vrsta kratica nije upotrijebljena u ŠM, ali dolazi u CS); izlomljena titla (u obliku ptičice u letu iznad prethodnog samoglasničkog grafema *ˇ* za izostavljeno *r* (npr. *ã*), češća nego u ŠM: *smãtnim*⁴⁸ (= *smartnim*) 1₇, 2₁₀, 4₁₁, 4₁₄, *odfmãti* (= *od smarti*) 3₁₇, *gouõi* (= *govori*) 1₂₀, *nemõe* (= *ne more*) 2₂₀, 3₁₁, 3₁₃.

⁴⁷ Malić 1973:94–98.

⁴⁸ Izostavljeni *r* navodi se u zagradi.

Najčešći je znak kraćenja blago zaobljena titla iznad prethodnoga grafema za izostavljeno *m* ili *n*. Primjeri su mnogobrojni. Samo jednom (kao i u ŠM) upotrijebljen je znak kraćenja za *m* na kraju riječi u obliku spuštene brojke 3 s petljom ispod osnovne linije retka: *namišleni*₃ (= *namišljenim*) 2₉, inače dosta čest u starohrvatskoj latinici (npr. u ŽSO). U BZ dolazi i jedna kratica koja nije potvrđena u ŠM – *n* sa spuštenom petljom ispod osnovne linije retka umjesto dočetnog *m* ili slijeda *nom*: *laconoy* 1₅, 3₂, *lacooy* 2₉, 2₁₃ (= *zakonom*), *odpušchenij* (= *odpušćenim*) 2₁₄₋₁₅. Ta je kratica upotrijebljena u CS na mjestu gdje Hadrovics transliterira (i transkribira): *glason* (pored *glasom* dva retka niže).⁴⁹ U latinskim umecima potvrđena je kratica za *id est* u obliku dviju točaka između kojih je kosa crtica *·/·*, s time da su točke izdignute iznad osnovne linije retka.

Kao i u ostalim starohrvatskim latiničkim rukopisima, i u BZ grafija je nedovoljno izdiferencirana: razni se fonemi obilježavaju istim grafemima, dok su istovremeno mnogi grafemi polifunkcionalni. Pojedini su fonemski nizovi povezani istim grafijskim sredstvima, pri čemu se isti grafemi upotrebljavaju u obilježavanju fonemskih nizova: *c-č-k*, *ć-i-j-g*, *s-z-š-ž*, *u-v-f*. U zapisima Pavla Šibenčanina ima i nekih manje očekivanih preklapanja. Tako se u BZ kao i u CS grafem *y* javlja i u glasovnoj vrijednosti *g*, što vuče korijen iz zajedničke upotrebe grafema *y* i *g* u glasovnoj vrijednosti *j*: *luoya*, *lfoya* (= *svoga*), *moya* (= *moga*) CS, te *tuoya* (= *tvoga*) BZ 1₁₈. U ŠM i BZ javlja se i obilježavanje suglasnika *h* grafemima za *s*: *u(er)niš* ŠM 34, *Werniš* ŠM 61 (= *vernih*), *ueličiſ* (= *velikih*) BZ 4₆, *g'ſha* (= *griha*) BZ 2₃.⁵⁰ Ista je pojava, tj. preklapanje u upotrebi grafema za suglasnike *h* i *s*, dosta obilno zasvjedočena u dubrovačkom VHM. Ono što povezuje ŠM s VHM mogućnost je ćirilickog utjecaja (gubljenjem/oštećenjem lijeve strane ćirilickoga *x* ostaje *c* (= *s*), što se u latiničkom pismu mijenja sa *l* ili nekim drugim grafemom za *s*). Za ŠM je, naime, utvrđena vjerojatnost ćirilickog predloška⁵¹, dok je u Dubrovniku i okolici u to doba ćirilica u redovnoj upotrebi. U BZ potvrđeno je i jedno dosad nezapaženo preklapanje: obilježavanje zvučno-bezvučnog suglasničkog para *g-k* istim grafemima. Grafemi *c*, *ch* upotrebljavaju se za suglasnik *g*, a grafem *gh* za suglasnik *k*: *ifac'layu* (= *i sagrišaju*) 1₆, *sacriffa* (= *sagriša*) 4₁₁, *Acoca* (= *ako ga*) 3₁₂, *dulchim* (= *dlgim*) 4₁₉, *clouigh* (= *človik*) 2₂. To bi se moglo tumačiti zapisivačevim nerazlikovanjem zvučnih i bezvučnih suglasnika, što sugerira pomisao o stranom zapisivaču. O tome je već bilo dosta govora u radu o ŠM.⁵² Međutim, novija je autoričina spoznaja da u svim starohrvatskim latiničkim spomenicima ima

⁴⁹ Prema fotografiji.

⁵⁰ Uz primjere iz ŠM navodi se broj retka, kako su obilježeni u Malić 1973, a uz primjere iz BZ navodi se broj strane i retka (u supskriptu).

⁵¹ Vončina 1975.

⁵² Malić 1973.

grafijskih rješenja i pisarskih pogrešaka koje potiču na tu istu pomisao, što bi moralo značiti da su ih sve zapisali stranci, a to ipak neće biti vjerojatno. Stoga rješenja treba tražiti na domaćem tlu. Taj bi se posljednji slučaj mogao protumačiti glagoljičkim posredovanjem: istim osnovnim potezima u glagoljičkim slovima \mathfrak{k} (= *k*) i \mathfrak{g} (= *g*). Takvih grafijskih preklapanja izazvanih sličnošću određenih glagoljičkih slova ima i u drugim hrvatskim latiničkim tekstovima, osobito u ŽSO i VHM⁵³ i ona pretpostavljaju određeni glagoljički međutekst ili predtekst, što je za VHM gotovo sigurno⁵⁴, dok drugim spomenicima u tom pogledu treba pristupati s više rezerve. A što se pisarskih pogrešaka tiče, njima se čovjek to manje čudi što biva stariji i sam ih počinje praviti.

U razmatranju grafije poći ćemo od navedenih fonemskih nizova. Pritom ćemo za ilustraciju navoditi samo neke primjere, bilo one u kojima jedan grafem ima više glasovnih vrijednosti, bilo one u kojima se ista riječ piše na razne načine. Upozorit ćemo i na pojedinačne ili neobične primjere. Neće se posebno razmatrati temeljna značenja pojedinih grafema, primjerice *i = i, g = g, u = u*.

U grafijskom predočavanju fonemskog niza *c—č—k* sudjeluju grafemi *c, ç, ch, çh, q, qu*, te već spomenut pojedinačni primjer *gh* za *k*. Od navedenih grafema *q* i *qu* služe samo za obilježavanje *k*, i to samo u oblicima odnosno zamjenice *ki, ka, ko*, pri čemu se samoglasnik obično bilježi nekim od znakova kraćenja: okomita crtica iznad slova ili udesno od slova *q* za *ki* (*q'*, ukupno 14x), a jednom i prekríženo stablo slova *q* ispod donje linije retka u istoj glasovnoj vrijednosti (*q*), zatim poluobla titla iznad slova *q* za *a, e* (*q̂*, ukupno 3x), dok *qu* dolazi samo dva puta: *qui* (= *ki*) 1₁, *quim* (= *kim*) 2₂₁ pored primjera *chu* (= *ku*) 3₁₄, *cu* (= *ku*) 3₂, *çugodi* (= *ku godi*) 1₁₆. Riječ *človik* piše se najčešće *clouich* (6x), ali i *clouic* 3₈, 3₁₉, te već spomenut primjer *clouigh* 2₂. Suglasnik *ç* piše se najčešće *c* ili *ç*, npr. *racun* 2₁₃, *racuna* 1₁₉ — *raçuna* 2₂₁ (= *račun, računa*); *Acinife* (= *a čini se*) 2₈, *cini* (= *čini*) 2₂₂, 4₉, *ucinil* (= *učinil*) 3₁, *uciniti* (= *učiniti*) 3, — *çine* (= *čine*) 1₉, *çini* (= *čini*) 4₁₅, ali i: *çine* (= *cine*) 1₈; *faaç* 1₁, 1₁₁, 3₁₃ — *faac* 3₃, 3₁₆, 3₂₁ (= *zač*); *riç* 1₁₁ — *ric* 2₂, *Vrici* 1₁₁ (= *rič, u riči*), ali se upotrebljava i neobično *ch, çh* za *č*: *rich* 2₄, 2₆, *riçhi* 2₁₉ (= *rič, riči*), dok *çha* 2₁₉ nije jednoznačno: *ča* ili *ka*? jer dolazi u značenjski nedovoljno transparentnom odsječku teksta; *çh* za *k* dolazi samo jednom: *ueliçhif* (= *velikih*) 4₆, a jednom dolazi i za *j*: *bofçhi* (= *Božji*) 4₁₂ kao i u ŠM 57: *bofçhy* (= *Božji*), što je očito troredno preklapanje: *k = g = j*. Već je spomenuta upotreba grafema *c* i *ch* u glasovnoj vrijednosti *g*.

U idućem fonemskom nizu: *ć—i—j—g* grafijski su povezani: *ć—g, g—j, g—h, i—j*. Fonem *ć* obilježava se grafemima: *ch, çh, g* te po jednom *gh* i *y*, npr. *ytalçhe* (= *i tašće*) 1₁₁, *tafçhadi* (= *taščadi*) 3₂₂, 4₃, 4₁₅ — *utalçhad* (= *utaščad*) 1₁₈; *ueçhe* (= *veće*) 2₂₂, 4₁₄ — *Neueche* (= *ne veće*) 4₁₂, *uechim* (= *većim*) 3₁₀ — *uege* (= *veće*) 2₂₂, *neuege* (= *ne veće*) 1₃; *odpułcheniz* (= *odpušćenim*) 2_{14–15} — *pułçhene* (= *puščene*) 4₁₃; *Toge regi* 1₁

⁵³ Vidi: Malić 1992.

⁵⁴ Vidi: Fancev 1934: *passim*.

– *Toye regi* 1₉ (= *To će reći*); *flogudnim* (= *zločudnim*) 2₁₃, *hoge* (= *hoće*) 3₃ i dr., te jednom *mogh* (= *moć*) 3₉. Iduća je upotreba grafema *g* u značenju *j*, osobito na mjestu inicijalnog prejotacijskog *j*, ali i inače: *Negimig* (= *Ne jimij*) 1₁, *gimiti* (= *jimiti*) 2₂₀, *gimamo* (= *jimamo*) 3₁₈, *gima* (= *jima*) 3₂₀, 4₄, *ginim* (= *jinim*) 2₁, *ygine* (= *jine*) 4₃, *gine* (= *jine*) 4₉, 4₁₀, *gina* (= *jina*) 4₁₅; *uangelgi* (= *u vanjelji*) 1₂₁, *suoyog* (= *svojoj*) 3₁₁, *suogim namisflengem* (= *svojim namišljenjem*) 2₇, *ralbiga* (= *razbija*) 4₁₀, *naregugu* (= *narejuju*) 4₁₆, *carcafgu* (= *carkavju*) 4₁₁, 4₁₃ i dr. Jednom grafem *g* označava *h*, ali to može biti i pogreška: *ynig* (= *i njih*) 1₁₃. Osim grafemom *g* fonem *j* označava se grafemom *y*: *pocladayu* (= *pokladaju*) 1₄, 1₁₂, *dostoynu* (= *dostojnu*) 2₅, *Cacoye* (= *kako je*) 2₃, *lfoyeyu* (= *svojeju*) 2₁₁, *pocoy* (= *pokoj*) 3₃, *çuuayu* (= *čuvaju*) 3₁₄ i dr., te izuzetno *i*: *ieffâ* (= *jesam*) 1₄, *iest* (= *jest*) 3₁ pored *yest* 1₁, 1₁₄, 1₁₈. Jednom *y* dolazi u već spomenutom preklapanju *y* = *g*: *tuoya* (= *tvoga*) 1₁₈. Grafem *j* se upotrebljava samo kao veliko slovo u službi *i* i *j*: *Jedinomuse* (= *Jedinomu se*) 1₂, *Je naredila* 3₁₅, *Jlli* (= *Ili*) 4₁₅. Grafem *y* čest je u označavanju *i*, osobito kad je u pitanju veznik, koji se piše zajedno s riječju ispred koje dolazi: *yblago* (= *i blago*) 1₁₀, *ynih* (= *i njih*) 1₁₂, *ydal* (= *i dal*) 1₁₄, *yublagdane* (= *i u blagdane*) 4₁₄ i dr., ali i inače: *yli* 2₂₃, 4²² – *ylli* 2₁₈, 4₁₀ (= *ili*), *fydoue* (= *Židove*) 3₂, 3₁₅ i dr., pa vjerojatno *i*: *ydolom* (= *idolom*) 1₈, *yfucarst* (= *Isukarst*) 1₂₁, 3₁₇. Na temelju primjera u kojima je sigurno označena prejotacija (grafemom *g* = *j*) pretpostavljamo da i primjere: *ymamo* 1₁₅, *odystine* 2₄ treba čitati: *jimamo*, *od jistine*, tj. *y* = *ji*, što je uobičajena upotreba toga grafema u hrvatskoj latinici.

Fonemski niz *s–z–š–ž* uključuje grafeme *f*, *ff* i pojedinačni *sh*: *shuarhu* (= *svarhu/zvarhu*) 4₉ i *g'sha* (= *griha*) 2₃. Taj grafem nalazimo i u jednom primjeru u ŠM, ali u glasovnoj vrijednosti *h*: *dusha* (= *duha*) 6, a jednom *ga* nalazimo i u VHM (*shartui* /= *žrtvi*/ 132v). To je onaj već spominjani grafijski način obilježavanja suglasnika *h* grafemom za *s* (i ostale članove navedenoga fonemskog niza), gdje je grafem *f* očito pod latinskim utjecajem pojačan s *h* (kao primjerice *gh*, *th* i sl.). U BZ (kao i u ŠM i CS) *f* je znatno češći od *ff*. Neki primjeri za različite glasovne vrijednosti grafema *f*: *flufi* (= *služi*) 1₃, *yfac'layu* (= *i sagrišaju*) 1₆, *flu'bu* (= *službu*) 1₁₄, *flufiti* (= *služiti*) 1₁₅, 3₁₀, *Naflu'bu* (= *na službu*) 4_{4–5}, *p'fefe* (= *priseže*) 2₇, 2₉, 2₁₃, *sp'rifefe* (= *spriseže*) 2₈, *scufati* (= *skužati*) 2₁₂, *seft* (= *šest*) 3₄, 3₇, *scrofi* (= *krozi*) 4₉, 4₁₃, *iufdarfatife* (= *i uzdaržati se*) 3_{21–22}, *bife* (= *bi se*) 2₂₁ – (= *biše*) 3₄, *safuoye* (= *za svoje*) 4₅, *da siuef* (= *da živeš*) 4₉ i dr. Nesigurni su primjeri: *p'fefa* (= *priseža/priseza*⁵⁵) 2₁₀ i *naflafnim* (= *navlašnim/navlasnim*) 4₁₇. Već je spomenut primjer *ueličihif* (= *velikih*) 4₆ sa *f* = *h*. Grafem *ff* u službi s osim jedinoga primjera *ieffâ* (= *jesam*) 1₄ označava povratnu zamjenicu *se*: *Aliffe* (= *ali se*) 1₅, *facletiffe* (= *zakleti se*) 2₇, *wratitiffe* (= *vratiti se*) 2₁₆, *q'ffe* (= *ki se*) 2₁₇, *flegaffe* (= *vsega se*) 3₂₀, ali i: *Nife* (= *ni se*) 1₃, *dafe* (= *da se*) 1₂₁, *Onse* (= *On se*) 2₇ i dr. Pet puta grafem *ff* obilježava *š*: *fag'ffa* (= *sagriša*) 2₄, 2₂₂, *fagriffa* (= *sagriša*) 2₂₀, 4₁₁, *sfetiffi* (= *svetiš*) 3₁, te jednom *ž*: *Nep'felfi* (= *Ne priseži*) 1₉. Jedini primjer za grafem *sc* = *š*,

⁵⁵ Vidi bilj. 19.

inače uobičajen u hrvatskoj latinici, označen je kao pogrešan, s točkom ispod *c*: *nanačcu* (= *na našu*) 1₁₄. Ne nalazimo ga ni u ŠM i CS. Za razliku od ŠM i CS, u BZ ne dolaze grafemi *c*, *ç* za obilježavanje *z*, *ž*.

U fonemskom nizu *u-v-f* zastupljeni su grafemi: *u*, *v*, *w*, *f*, *ff*. Pri tome su jednoznačni: *w = v*: *wratitisse* (= *vratiti se*) 2₁₆ i *ff = f*: *uffanga* (= *ufanja*) 1₃, *uffange* (= *ufanje*) 1₅, 1₁₂, *uffajuth* (= *ufajut*) 1₅. Grafem *v* dolazi samo na početku riječi, i to samo jednom za *v*: *vechim* (= *većim*) 3₂₂. U ostalim slučajevima sigurna je ili vjerojatna vrijednost *u*: *uffange* 1₅, 1₁₂; *vstvorêye* (= *u stvorenje*) 1₆, *vdobru* (= *u dobru*) 2₁, *vrici* (= *u riči*) 1₁₁, *vspomenifi* (= *uspomeni si*) 3₁, *vcar[ſ]nu* (= *uskarsnu*) 3₁₇. Grafem *u* označava *u* i *v*, npr. *dostoynu yuele dobru ypraudenu* (= *dostojnu i vele dobru i pravdenu*) 2₅. Primjeri su mnogobrojni. Navest ćemo samo one gdje se nalazi naporedno u obje vrijednosti: *çuuu* (= *čuva*) 3₉, *çuuati* 3₁₁, 3₁₈, 3₂₀, 3₂₁, *cuuati* 3₁₆ (= *čuvati*), *çuuamo* (= *čuvamo*) 4₂₀, *p(ro)tiuu* (= *protivu*) (5x), pa onda vjerojatno i: *uuangelgi* (= *u vanjelji*). Dok u ŠM imamo potvrdu za postojanje prijedloga/prefiksa *v/v-* < *v/v-* u pisanju grafemom *f*, u ovome tekstu, kao ni u CS, nema takve potvrde jer se redovito piše *u* ili *v* (i u prefiksu *uz-* < *v/vz-*), pa se pretpostavlja razvojni stupanj *u/u-*, *uz-* (u CS tome u prilog govori i broj slogova u stihovima). Drugi je problem pisanje suglasnika *v* grafemom *f*. Pišući o ŠM, u skladu s onovremenim gledanjem na taj problem, držala sam da se radi o pokušaju fonetskoga zapisivanja u određenim položajima, ali kako sam uočila neusustavljenost takva zapisivanja, i tada sam predlagala transkripcijsko pisanje *v* svugdje gdje mu je po etimologiji mjesto. Nedugo iza toga Josip Vončina utvrdio je za spomenike 15. i 16. stoljeća da grafem *f* ima nesumnjivu vrijednost *v*⁵⁶, a i sama sam do toga kasnije došla u svojim grafijskim istraživanjima.⁵⁷ Do istog se uvjerenja može doći i razmatranjem Šibenčaninove grafije. Radi se očito o slijeđenju neke grafijske manire, prema kojoj je u nekim položajima uobičajeno pisanje *f*, dok je u drugim običnije *v*. Tako na kraju riječi u BZ dolazi *-f* za *-v*: *bogof* (= *bogov*) 1₁, *grihof* (= *grihov*) 3₂₁, *utacof* (= *u takov*) 3₁₆, a u ŠM, gdje ima više tovrskih primjera, dolazi i dočetno *u* za *v*. Kao i u ŠM i CS, i ovdje se kosi oblici i izvedenice zamjenice *vas* redovito pišu *ff-*: *ffi* 1₉, 1₁₅, *ffega* 1₁₀, 1₁₆, *ffa* 1₁₄, *odaffih* 3₁₉, *ffachi* (= *vsaki*) 3₈ i dr. Suglasnički skup *tv* piše se redovito *tu* (u ŠM ponekad i *tf*): *nictetuami* (= *ni kletvami*) 2₁₄, *bogaçtuo* (= *bogactvo*) 1₉₋₁₀, oblici zamjenice *tvoj* (3x), osnova *stvor-* (6x). Osnova *svet-* piše se uglavnom s *f*, a samo izuzetno s *u*: *sfetimi* 2₁₈, *sfeto* 3₁₀, *sfeta* 3₁₅, *sfete* 4₁₀ i d. (ukupno 8x) prema *yfuecheuati* (= *i svećevati*) 3₁₆, *ufueta* (= *u sveta*) 4₄, a jedina potvrda za *svit* pisana je s *f*: *sfita* 1₁₀. Oblici zamjenice *svoj* pišu se s *f* 6x, a s *u* 4x. Primjeri koji nas uvjeravaju u glasovnu vrijednost *f = v* oni su u kojima se *f* piše ispred sonanata, gdje nema uvjeta za glasovnu promjenu: *naflafchym* (= *navlašćim*) 1₅, *naflafnim* (= *navlašnim/naolasnim*) 4₁, pored *odpraulengim* (=

⁵⁶ Vončina 1977.

⁵⁷ Vidi npr. Malić 1989a, 1989b.

odpravlenim) 2₁₀, *duhofnim* (= *duhovnim*) 3₈, 3₁₁, *duhofna* (= *duhovna*) 4₄, *carcafgu* (= *carkavju*) 4₁₁, 4₁₃. U svemu se tome BZ slažu sa ŠM i CS.

Među grafijskim osobitostima BZ treba još spomenuti bezizuzetno pisanje *l*, *n* grafemima *l*, *n* (tako i u ŠM i CS): *lube* (= *lube*) 1₉, *femal*[*f*]chu⁵⁸ (= *zemałsku*) 1₁₁, *namiłlengem* (= *namišljenjem*) 2₇, *uolu* (= *voļu*) 2₁₄, *nedilu* (= *nediļu*) (6×), *stuatoriteli* (= *stvoritelji*) 4₅ i dr.; *nih* (= *nih*) (8×), *odcinenga* (= *od činjenja*) 3₂₂, *odnegouih* (= *od negovih*) 4₆ i dr. Jednom se javlja i udvojeno *ll* = *l*: *stuatoritella* (= *stvoritelja*) 1₁₃. Jedini je nesiguran primjer *odpraulengim* 2₁₀, što je ili *odpravlenim* (pridjevski I^{id}) sa – za Šibenčanina neuobičajenim preklapanjem u pisanju *n* i *n̄* istim grafemima, tj. *ng* = *n*⁵⁹, što bi bio preostatak iz neke druge pisarske škole, ili pogrešno umj. *odpraulengem* (= *odpravlenjem* – imenički I^{id}).

Slogotvorni *l̄* se u BZ piše *ul* – za razliku od ŠM, gdje se piše *ul*, *ol*, *al*, i CS, gdje se piše *ul*, *ol*. Iz razloga zbog kojih držim da raznovrsne grafije u ŠM i CS ne odražavaju stvaran izgovor, nego pisarsku maniru⁶⁰, i ovdje držim da je u pitanju ista pojava, tj. bilježenje slogotvornoga *l̄* s određenim pazvukom (koji u transkripciji prenosim kao *l*), što može biti još neizmijenjeno izgovorno stanje, jer nema potvrda za narodni izgovor *u*.⁶¹ Primjeri: *culne* (= *klne*) 1₂₁, 2₁₇, 2₁₉, *spulnuge* (= *splnuje*) 3₈, *yfulniti* (= *i splniti*) 4₇, *pulnim* (= *plnim*) 4₈, *dulchim* (= *dlgim*) 4₁₉. Usporedbe radi, u KL grafija je također *ul*, ali ima potvrda i za refleks *u*⁶², dok u najstarijem latiničkom RZ dolazi samo *u*⁶³. Slogotvorni *r̄* piše se redovito *ar*, i to bi mogao biti odraz izgovornoga stanja (razvoj slogotvornih *r̄* i *l̄* ne mora, naime, teći paralelno, niti su im rezultati podudarni). Primjeri: *pa(r)ua*, *parua* (= *parva*) 1₁, 1₁₇, *fma(r)tnim* (= *smartnim*) 1₇, 2₂₀, 4₁₁, 4₁₄, *suarhu*, *shuarfu* (= *svarhu*) 1₁₆, 4₁₉, *saarca* (= *sârca*) 1₁₂, *yfucarft* (= *Isukarst*) 1₂₁, 3₁₇, *gardim* (= *gardim*) 2₁₇, *fmartni* (= *smartni*) 2₁₇, 3₁₂, *ufcar[*f*]nu* (= *uskarsnu*) 3₁₇, *odfma(r)ti* (= *od smarti*) 3₁₇, *Auarhu* (= *a varhu*) 3₂₀, *ufdarfatife* (= *uzdaržati se*) 3_{21–22}, *odgarla* (= *od garla*) 4₂, *carcafgu* (= *carkavju*) 4₁₁, 4₁₃. U tome se BZ slažu s CS, dok u ŠM ima i jedan primjer za grafiju *er*⁶⁴ (vjerojatno zaostatak iz predloška).

Izravan su latinski grafijski utjecaj grafemi *gh*, *th*, a očito je pod njihovim utjecajem i *sh*: *mogh* (= *moć*) 3₉, *clouigh* (= *človik*) 2₂; *uffayuth* (= *ufajut*) 1₅; *shuarhu* (= *svarhu*) 4₁₉, *g'fha* (= *griha*) 2₃.

Za razliku od ŠM i CS, u BZ dosta je česta grafijska pojava pisanje udvoje-

⁵⁸ Na višekratno izostavljanje *f* u pridjevskom sufiksu *-sk-* nailazimo i u ŠM (u 9. retku, u 26. retku 3× – vidi: Malić, 1973:86,88).

⁵⁹ Tako primjerice u VHM (isto vrijedi i za *l* – *l̄*).

⁶⁰ Malić 1992.

⁶¹ U novije se vrijeme za čakavske govore pretpostavlja izravan prijelaz *l̄* > *u* (Šepić 1953:23).

⁶² Malić 1995:110.

⁶³ Malić 1977:86.

⁶⁴ Malić 1973:122.

nih grafema, češće samoglasničkih, rjeđe suglasničkih, i ona vjerojatno ima prozodijsku funkciju, osobito što se tiče pisanja udvojenih samoglasničkih grafema. Oni očito označavaju dugi samoglasnik. Tako: *saac/aaç* (= *zâč*) (4x/4x), *saarca* (= *sârca*) 1₁₂, *naaf*⁶⁵ (= *nâs* – A^{mn}) 1₁₆, 4₁₆, 4₂₀, *utafchaad* (= *utaščâd*) 1₁₈, *daan* (= *dân* – N^{id} i G^{mn}) 3₁, 3₃, 3₁₆ i 3₄, 3₇, *naaf* (= *nâš*?) 3₁₇, *naam* (= *nâm* – D^{mn}) 3₂₃, *suu* (= *sû*? – 3^{mn} enkl. prez.) 4₇, *duuf* (= *dûš* – G^{mn}) 4₇, *dobroot* (= *dobrôt* – G^{mn}) 4₇. Udvojeni suglasnički grafemi mogli bi označavati kratkoću prethodnog samoglasnika (po talijanskom grafijskom uzoru): *llli/ylli* (= *ili*) 1₁₀, 4₁₅/2₁₈, 4₁₀ pored *yli* 2₁₃, 4₂₂, *Alli* (= *ali*) 2₁₈, 2₁₉ pored *Ali* 1₅, *aly* 2₁₉, *stuuritella* (= *stvoriteļa*) 1₁₃, *ucci* (= *uči* – 3^{id} prez.) 1₁₆, *uelle* (= *vele*) 2₁₅ pored *uele* 1₁, *dilla* (= *dila* – A^{mn}) 4₁₅, *occaloçca* (= *oca*) 4₁₈/4₂₁, 4₂₂, međutim u primjeru *ricci* (= *riči* – G^{id}) 1₁₉, vjerojatno ipak nije u pitanju kratki samoglasnik. Grafem *ff*, naslijeđen iz evropskog latiniteta, nema funkciju označavanja kratkoće prethodnoga samoglasnika. Od ostalih hrvatskih latiničkih spomenika 14.–15. stoljeća u koje autorica ovoga napisa ima uvid pisanje udvojenih grafema vrlo je frekventno u ŽSO, ali tamo nije utvrđena prozodijska funkcija toga načina pisanja⁶⁶, dok u ADM pisanje udvojenoga samoglasničkoga grafema uvijek označava dugi samoglasnik.

Tablica višeznačnih grafema

Grafemi	Fonemi
c	k č c [g]
ç	č c k
ch	k ć [č] [g]
çh	ć (k) [j]
g	g j ć [h]
gh	(ć) [k]
i	i j
J	i j
l	l ĺ
n	n ņ
f	s z š ž [h]
ff	s š (ž)
fh	(s) [h]
y	i j ji(?) (g) (ć)

⁶⁵ Napisano s jednim nadrednim *a*.

⁶⁶ Malić 1989a:150–152.

Tablica fonema koji se pišu različitim grafemima

Fonemi			Grafemi			
c	c	ç				
č	c	ç	[ch]	[çh]		
ć	ch	çh	g	(gh)	[y]	
g	g	[c]	[ch]	[y]		
h	h	[g]	[f]	[fh]		
i	i	y	J			
j	g	y	i	J	[çh]	
k	c	ç	ch	q	qu	(çh) [gh]
n	n	(ng?)				
s	f	ff	(fh)			
š	f	ff				
u	u	v				
v	u	f	(v)	(w)		
ž	f	*(ff)				

Napomena:

1. Fonemi se u prvoj tablici navode redom prema čestotnoj upotrebi pojedinoga grafema, odnosno grafemi u drugoj tablici redom po čestotnoj upotrebi u pojedinoj fonemskoj vrijednosti.
2. Grafemi potvrđeni samo jednom u obje se tablice navode u oblim zagradaama.
3. Neobične grafemske vrijednosti, koje se mogu tumačiti raznovrsnim grafijskim preklapanjima ili pisarskim pogreškama, navode se u uglatim zagradaama.

1. 2. 2. Pravopis

Jedini interpunkcijski znak je točka (nešto iznad osnovne linije retka), koja odjeljuje dijelove rečenice i rečenice. Pojedine riječi ili skupovi riječi mogu se odvojiti tankom okomitom/zakošenom crticom. Enklitike i proklitike pišu se zajedno s riječima na koje se naslanjaju. Primjeri su mnogobrojni i nećemo ih posebno navoditi. Jedini se prijedlog *brez*⁶⁷ i ponekad *od* pišu rastavljeno: *brez dobre riči* i *brez dobra računa* 1_{19–20}, *brez griha* 2₃, *od slave* 1₁₀, *od dil* 3₂₀. Glasovne se promjene, kao i u ostalim latiničkim spomenicima, djelomično registriraju, djelomično ne, tj. supostoji morfonološko i fonološko pisanje. Tako npr. na granici prefiksa i osnove: *odpravljenim* 2₁₀, *odpušćenim* 2_{14–15}, ali vjerojatno ipak

⁶⁷ Primjeri se u ovom i narednim odjeljcima navode u transkribiranom liku.

splnuje 3₈, splniti 4₇, ne ispovi 3₁₂, uspomeni si 3₁, uskarsnu 3₁₇. Primjeri nisu sigurni zbog grafema *f*, koji podjednako označava *s* i *z* i omogućava pisaru da se ne odlučuje za primjenu određenog pravopisnog načela. Što se u transkripciji i ovoga — kao i ostalih onovremenih latiničkih spomenika — u ovom segmentu držimo fonološkoga pravopisnog načela, potporu nalazimo i u glagoljičkoj pismenosti, gdje se već od starocrkvenoslavenskog razdoblja riječi s prefiksima *iz-*, *raz-*, *vъz-* pišu s izvršenim glasovnim promjenama na tvorbenoj granici.⁶⁸ Za granicu osnove i sufiksa primjeri su: *gdi* 2₃, *bogactvo* 1₉₋₁₀ i *oca* 4₁₈, 4₂₁, 4₂₂ s izvršenim glasovnim promjenama (*kd* > *gd*, *ts* > *c*, *tc* > *c*). Za bilježenje asimilacijske promjene u prijedložnom izrazu jedini je primjer *g Bogu* 4₁₇ (CS: *g drivu*), ali ipak: *od slave* 1₁₀, *od sobote* 3₁, *od taščadi* 3₂₃. Sekundarni skup *čt* < *čbt* bilježi se bez izmjene: *čtovati* 1₁₅₋₁₆, *čtuj* 4₁₈, *ne čtuje* 4₂₂. Tako je i u ŠM (*počtenje*, *počto-vajućih*), ali i u znatno mlađim spomenicima.

1.3. Jezične crte

1.3.1. Glasovne pojave

Među samoglasničkim pojavama treba spomenuti refleks slaboga poluglasa u prefiksanim i prijedložnim položajima: *sagrišaju* 1₆, *sagriša* 2₁₄, 2₂₀, 2₂₂, 4₁₄, *sagrišenje* 4₁, *oda svih* 3₄, 3₁₉, *sa odpravljenim* 2₁₀, *va svoju* 3₉, *va svojoj* 3₁₁, što se može tumačiti čakavskom jakom vokalnošću, te u prijedlogu *kada* 3₂₁, što nije samo čakavski, dok je u *carkavju* 4₁₁, 4₁₃ redovni refleks jakoga poluglasa (< *črkъvъ*).

Najznačajnija je samoglasnička pojava u BZ bezizuzetan ikavizam, premda treba naglasiti da u tom tekstu nisu zastupljeni korijensko-leksički morfemi u kojima i u pretežno ikavskim spomenicima, kakvi su ŠM i CS, dolaze ekavski refleksi jata (npr. *věr-*, *těles-*). Od korijensko-leksičkih morfema u BZ dolaze:

čēn- — *cine* (3^{mn} prez.) 1₈

crěkv- — *crikva* 3₁₅

člověk- — *človik* (9x)

čřez- — *čřiz* 3₇, 3₁₉, 4₉

děl- — *dilo* 3₆, 4₇, *dila* 4₄, 4₁₅, *dil* (G^{mn}) (5x); *od nedile* 3₇, *nedilu* (6x)

grěh- — *grih* 2₁₆, 3₁₂, 4₂, 4₃, *griha* 2₃, *grihov* 3₂₁, *grihe* 4₆, *grisi* 4₁₅; *sagriša* 2₁₄, 2₂₀, 2₂₂, 4₁₁, 4₁₄, *sagrišaju* 1₆, *u sagrišenje* 4₁

rěč- — *rič* 1₁₁, 2₂, 2₄, 2₆, *riči* 1₁₁, 1₁₉

skožě, *skrozě* — *skozi* 2₄, 3₉, *skrozi* 4₉, 4₁₃

srěc- — *nasrična* (*nesrična*)?⁶⁹ 2₁₆

svět- ('mundus') — *svita* 1₁₀

⁶⁸ Vidi primjere s navedenim prefiksima u LP i S.-A.

⁶⁹ Vidi bilj. 24.

těl- — tilu 3₂₂

trēb- — potribe 4₁₃

vēd- — ne ispovi 3₁₂; zapovid (NA^{id}) (8x), zapovidi (G^{id}, N^{mn}) (5x); zapovidi (3^{id} aor.) 3₅, 3₂₁.

Od rječotvornih morfema potvrđeni su: prefiks *ně-* — *nike* 4₁₃, *nima* 2₁₉; priložni sufiks *-dē* — *gdi* 2₃, *godi* 1₁₀; glagolski sufiks *-ēti* i glagolski oblici od infinitivne osnove — *jimiti* 2₂₀, *ne jimij* 1₁, zatim već navedeno *zapovidi* (3^{id} aor.) 3₅, 3₂₁, te imperfekt glagola *biti*: *biše* (3^{id}) 3₄.

Od ostalih samoglasničkih pojava potvrđeno je karakteristično čakavsko gubljenje *i* u prefiksu *iz-*: *zvanka* 2₄, *splnuje* 3₈, *splniti* 4₇, ali ipak: *ne ispovi* 3₁₂, vjerojatno zbog izbjegavanja preklapanja s glagolom *spoviditi* (< *sv̄povēdēti*) 'ispripovjediti, izreći, izjaviti i sl.'⁷⁰. Potvrđena je i čakavska prejotacija početnoga *i*: *Ne jimij* 1₁, *jimiti* 2₂₀, *jima* 3₂₀, 4₄, *jimamo* 3₁₈, *jinim* 2₁, *jina* 4₁₅, *jine* 4₃, 4₉ (sve s graf. *gi-*), 4₁₀, pa onda vjerojatno i *jimamo* 1₁₅, *od jistine* 2₄ (što bi bili jedini primjeri s grafijom *y = ji*), ali u posuđenicama ipak bez prejotacije: *Isukarst* 1₂₁, 3₁₇, *idolom* 1₈. U kosim zamjeničkim oblicima potvrđena je kontrakcija nakon ispadanja intervokalnoga *j*: *tvoga* 1₂, 1₁₈, ali i: *tvojega* 4₁₈, *svojega* 4₂₂. U posuđenici *u vanjelji* (L^{id}) (lat. *evangelium*) 1₂₁ potvrđeno je tipično starohrvatsko gubljenje početnoga *e*.

U odjeljku o grafiji govori se o vjerojatnosti prijelaza prijedloga/prefiksa *v̄b/v̄b-* i *v̄bz-* u *u/u-*, *uz-*, te o pretpostavljenom izgovoru slogotvornih *l̄, r̄*.

Od suglasničkih osobitosti na prvome mjestu ističemo čakavsko *j* < **d'* i grč.-lat. palatalnoga *g*: *mimohoje* 1₁₁, *takoje* 1₂₀, *narejeni* 1₂₁, *narejuju* 4₁₆; u *vanjelji* 1₂₁; zatim *šč* < **st'*: *navlašćim* 1₅, *tašće* 1₁₁, *utaščad* 1₁₈, (od) *taščadi* 3₂₃, 4₃, 4₁₅, *odpušćenim* 2₁₅, *pušćene* 4₁₃. Suglasnik *f* dolazi samo u *ufati*, *ufanje*: *ufajut* 1₁₅, *ufanje* 1₅, 1₁₂, *ufanja* 1₃. U oblicima glagola *moći* potvrđen je *r* od intervokalnog *ž*: (*ne*) *more* (7x), *moremo* 3₆. Druga palatalizacija potvrđena je u: *grisi* 4₁₅ (A^{mn} izjednačavanjem s N^{mn}). Dočetni *l* ostaje bez izmjene: *dil* (5x — G^{mn} od *dilo*), te u glagolskom pridjevu radnom: *stvoril* i *dal* 1₁₄, *mogal* 2₂₁, *učinil* i *stvoril* 3₄. Sekundarni suglasnički skup s jotom ostaje neizmijenjen: *ufanje* 1₅, 1₁₂, *ufanja* 1₃, *u stvoenje* 1₆, *u stvoenji* 1₈, *stvoenjem* 2₁, *namišljenjem* 2₇, 2₁₂, *od činjenja* 3₂₂, *u sagrišenje* 4₁, *osvećenje* 4₁; u *vanjelji* (L^{id}) 1₂₁; *carkavju* (l^{id}) 4₁₁, 4₁₃. Za očekivanu promjenu sekundarnoga suglasničkog skupa *čt* > *št* nema potvrde (piše se prema morfonološkom pravopisnom načelu sa *čt* — primjere vidi u odjeljku o pravopisu). Stari suglasnički skup *čl* u riječi *človik* ostaje bez izmjene. Težak suglasnički skup *gk* pojednostavnjuje se zamjenom zatvornoga *g* najbližim po mjestu tvorbe — tjesnačnim *h* (pojava obična u čakavskim spomenicima): *za lahku* 2₁₄ (< *l̄bḡvk̄b̄*). Prema tome, suglasničke crte potvrđuju nesumnjivu čakavsku pripadnost toga spomenika.

⁷⁰ Vidi: AR XVI, s. v. *spovidjeti*.

1.3.2. Morfološki oblici

Od imeničkih oblika treba istaknuti stari L^{id} m. i sr. r. na -i: u *pokoji* 3₁₈, o *svojem stvoritelji* 4₅, u *stvorenji* 1₈, u *vanjelji* 1₂₁, u *takovi stanji* 3₁₄, ali ipak jednom i noviji na -u: *po starom zakonu* 3₁₅; zatim stari N^{mn} i-osnova m.r.: *Židove* 3₂, 3₁₅; G^{mn} m. i sr. r. s nastavkom -Ø i -ov: *šest dân* 3₄, 3₇, (od) *dil* 3₄, 3₁₉, 3₂₀, 3₂₂, 3₂₃; *vele bogov* 1₁, od *grihov* 3₂₁; D^{mn} m.r. sa starim nastavkom -om: *idolom* 1₈; A^{mn} m.r. sa starim (nepalatalnim) nastavkom -i (< -y): *skrozi svoje jine čini* 4₉, zatim izjednačen s N^{mn} (s drugom palatalizacijom): *ki čini grisi* 4₁₅, ali češće s novijim nastavkom -e iz palatalne promjene: za *svoje grihe* 4₅₋₆, *jine svete blagdane* 4₁₀, u *blagdane* 4₁₄. U deklinaciji imenica ž.r. treba istaknuti I^{id} glavne promjene s novijim nastavkom -om i i-promjene s nastavkom -ju: *zemļom* 2₁, *carkavju* 4₁₁, 4₁₃, u čemu se BZ slažu s CS, ali ne i sa ŠM, koja u tom padežu ima nastavke -ov, -ev. U A^{mn} glavne nepalatalne promjene ž.r. noviji je nastavak -e (iz palatalne promjene): *potribe* 4₁₃. G^{mn} ima nastavak -Ø: *osujenje naših dūš* 4₁, od *ńegovih ... dobrôt* 4₆₋₇. U ž.r. potvrđen je i stari I^{mn}: s *kletvami* 2₁₄.

Od ličnih zamjenica potvrđen je D zamjenice za 1. lice jednine: *meni* 1₃; D za 1. lice množine: *nam* 3₅, 3₂₁ i jednom u liku koji sugerira dugi samoglasnik *nâm* 3₂₃; isto i u A *nâs* 4₁₆, 4₂₀; zatim enklitički D^{id} zamjenice za 3. lice muškoga roda: *mu* 1₁₅, enklitički A zamjenice za 3. lice ženskoga roda: *ju* 3₁₈; enklitički D povratne zamjenice: *si* 3₁ (ukoliko to nije pogreška umj. *se*^{70a}). U deklinaciji pridjevskih zamjenica treba izdvojiti stari DL^{id} palatalne promjene ž.r.: *sej* 1₆, 1₈, 2₈, *va svojej sumńi* 3₁₁₋₁₂, dok oblik A^{id} ž.r. *svojeju* 2₁₁ nije jasan, a nije posve jasan ni smisao konteksta: *zač takova priseža protivu svojeju sumńi*. Ako je to dobro čitanje, onda kontekst traži A, a oblik kao da je stari instrumentalni (*svojeju* < *svojejo*), a takva padežna zamjena nije uobičajena. Prije će biti da je akuzativni oblik napravljen prema starim genitivnima tipa: *svojeje*, *našeje*, *ńeje* i sl.⁷¹

U deklinaciji pridjeva treba istaknuti neodređeni D^{id} ž.r. *protivu zapovidi Božji* 4₁₂ (pridjev *Božji* u 14. st., a često i kasnije, ima neodređenu promjenu, pa se za to vrijeme još pretpostavlja N^{id} m.r. *Božij*), zatim neodređeni L^{id} sr. r. u *takovi stanji* 3₁₄ (zamjenički pridjev *takov* ima samo neodređeni oblik); neodređeni G^{id} m.r. *brez dobra računa* 1₁₉₋₂₀; zatim određeni D^{id} *jedinomu* 1₂; I^{id} ž.r. kao u imenica glavne promjene: *svetom carkavju* 4₁₁, 4₁₃. A^{mn} m. i ž.r. ima nastavak -e (< -yje, -eje određene deklinacije, odnosno -e palatalne neodređene): *skrozi svoje jine čini* 4₉, za *svoje grihe* 4₅₋₆, *jine svete blagdane* 4₁₀, *skrozi nike potribe ke su pušćene* 4₁₃. Od množinskih padeža potvrđen je još I^{mn} *svetimi* 2₁₈ (u imeničkoj funkciji).

Među glagolskim oblicima najzastupljeniji je prezent. U 2^{id} jednom je zastupljen crsl. oblik na -ši: *svetiši* 3₁, i to na stilski istaknutome mjestu, u zapovjednoj formuli: *Uspomeni si da svetiši dan od sobote*. Drugi potvrđeni oblik ima domaći dočetak: *živeš* 4₉ od glagola *živisti*, koji se u prezentu dosta često javlja

^{70a} Vidi bilj. 27.

⁷¹ Za takve oblike u ŠM i ŽSO vidi: Malić 1992:113.

u najstarijim hrvatskim tekstovima, npr. KL (*živeš, živet*), VHM (redovno: *živeš, živel/živet, živu* i ptc. prez. *živući/živušti* i samo po jednom *živi/živit*, ali inf. *živiti*), ADM (*živeš, žive* i ptc. prez. *živući/živušti* i jednom *živeći*, ali inf. *živjeti*), ŽSO (*živeš, žive, živeta* /3^{av}/ pored *živi*, ali inf. *živiti*).⁷² Sam infinitiv *živsti* u navedenim tekstovima nije potvrđen, a Budmani za dubrovački govor 19. st. navodi upravo opisano stanje: inf. *živjeti/živjeti*, a prez. *živem, živeš...*⁷³, pa se takvo stanje može pretpostaviti i za onodobne čakavske govore.⁷⁴ Najzastupljeniji je oblik 3^{id} prez.: *uči* 1₁₆, 4₂₀, *govori* 1₂₀, *se (ne) klne* 1₂₁, 2₁₇, *priseže* (5x), *čini (se)* (4x), *ne pomni* 2₁₈, *nima* 2₁₉, *splnuje* 3₈, *čuje* 3₁₁, *jima* 3₂₀, *razbija* 4₉ i dr., ali jednom i *branit* 3₂₃^{74a} s crsl. dočetakom -t. Za 1^{mn} prez. potvrde su: *jimamo* 1₁₅, 3₁₈, *ne činimo* 3₆, 3₂₃, *moremo* 3₆. U 3^{mn} prez. pored redovnih oblika: *pokladaju* 1₄, *čine* 1₆, 1₉, *sagrišaju* 1₆, *su* 1₇, *se klañaju* 1₇, *cine* 1₈, *zovu* 3₂, *narejuju* 4₁₆ i dr. također dolazi i jedan primjer s crsl. dočetakom -t: *ufajut* 1₅. Taj je dočetak u 3^{id} i 3^{mn} prezenta u ostalim onovremenim spomenicima (izuzev CS, koja je pučka pjesma i u kojoj se ne pojavljuje, i ŠM, u kojoj 3^{id} i 3^{mn} prez. nije potvrđeno) znatno zastupljeniji. Iz primjera se može razabrati da glagol *jimiti* (< *iměti*) ima prezent *jima/nima, jimamo*, a tako je i u KL i ŽSO⁷⁵. Idući je glagolski oblik po zastupljenosti imperativ, i to samo u 2^{id}: *Ne jimij* 1₁, *se ... pokloni* 1₂, *ne položi* 1₂, *ni služi ni se pokloni* 1₃, *ne primi* 1₁₈, *ne priseži* 1₁₉, *uspomeni* 3₁, *čtuj* 4₁₈. Za ostala glagolska vremena i načine sve su potvrde iz 3^{id}: aorist – *počinu* 3₃, *zapovidi* 3₅, 3₂₁, *uskrnu* 3₁₇; perfekt – *ki vsa dobra jest stvoril i dal na našu službu* 1₄, *Je naredila Sveta crikva* 3₁₅ s punim oblikom prezenta pomoćnoga glagola u prvom primjeru, što se može tumačiti i crsl. stilskim utjecajem, ali s enklitičkim oblikom na početku rečenice u drugom primjeru, što je čakavska osobina, a to joj je dosad prva poznata potvrda⁷⁶; pluskvamperfekt – *od svih dil ka Bog biše učinil i stvoril* 3_;; kondicional – *kim bi se mogal skužati* 2₂₁. Stari je oblik ptc. prez. na -e (< -ē) *mimohoje* 1₁₁.

1.3.3. Neke sintaktičke posebnosti

Uz primjere perfekta spomenuta je mogućnost upotrebe punih i enklitičkih oblika pomoćnoga glagola. Isto vrijedi i za konstrukcije s imenskim predikatom, u kojima se puni oblici prezenta upotrebljavaju na mjestima posebnoga stilskog isticanja: *Parva*/[*Drug*]/[*Tretj*]/*zapovid jest* 1₁, 1₁₈, 3_;, *ne veće meni, ki jesam tvoj Bog* 1₃₋₄, *to užanca jest vele nasrićna* 2₁₅₋₁₆. U ostalim slučajevima upotreblja-

⁷² Sve na temelju vlastita istraživanja prema konkordancijama navedenih spomenika. Za KL i ŽSO vidi: Malić 1994:176, 1997:707.

⁷³ Budmani 1883:175.

⁷⁴ AR XXIII, s. v. *živsti* navodi samo da se inf., prez. i ptc. prez. govore u jugozapadnim krajevima, ali ne navodi potvrde iz starijih razdoblja.

^{74a} Za grafiju v. bilj. 34.

⁷⁵ Malić 1994:164; 1997:604–605.

⁷⁶ Usp. u ŽSO: *Si li videl ča?* (Malić 1997:66,550).

vaju se enklitički oblici pomoćnoga glagola: *kako je u sudu* 2₃, *od činjenja dil ka su plodna tilu* 3₂₂, *dil od taščadi ka su u sagrišenje* 3₂₃–4₁, *skrozi nike potrebe ke su puščene* 4₁₃, *dila od taščadi ka su protiva Bogu* 4_{15–16}, i dr., a potvrđen je i pomoćni glagol na početku rečenice (sastavne): *Je naredila Sveta crikva* 3₁₅, *i je grih od balanja* 4_{2–3}.

Uz negaciju pravi objekt dolazi u genitivu: *Ne položi tvooga ufanja, ni služi, ni se pokloni* 1_{2–3}, *da ne činimo dil od taščadi* 3₂₃, *Onih človik ne more misliti ... čriz vsu nediļu* 4_{8–9}. Prvi od navedenih primjera osim toga pokazuje upotrebu veznika *ni* na mjestu gdje bismo očekivali *niti* (ispred glagola, koji je u funkciji sastavne rečenice).

Treće lice jd. futura glagola reći upotrebljava se u značenju 'znači'⁷⁷: *To će reći* 1₁, 1₁₉ i s punim oblikom pomoćnoga glagola: *Sobota ... hoće reći pokoj* 3_{2–3}. Budući da je u pitanju određeni gramatički oblik, to se ne može tumačiti samo na leksičkoj razini kao u AR. Funkcija mu je očito sintaktičko-stilistička.

Pod romanskim su utjecajem konstrukcije *od* + G umj. samoga G ili nekih drugih padežnih konstrukcija, npr. *za* + A, *o* + L, umj. posvojnoga pridjeva, *od* umj. *zbog* i dr.: *blago od slave vsega svita* 1₁₀, *pita rotu od istine* 2₄, *dan od sobote* 3₁, *od onih [dil] od nediļu* 3₇, *varhu vsega se jima človik čuvati od dil od grihov* 3_{20–21}, *dila od taščadi* 4₁₅, *grih od garla i od bluda i ... grih od balanja* 4_{2–3}, *uzdati hvalu Bogu od njegovih velikih dobrot* 4_{6–7} i dr.

Također je romanski utjecaj upotreba posvojnih zamjenica umjesto povratno-posvojne, npr. *Protivu sej zapovidi čine vsi oni ki veliko lube njih bogactvo* 1_{8–10}, *tašče pokladaju njih sarca i njih ufanje, da zabivaju njih stvoriteļa, njih Boga i njih Gospodina* 1_{11–13}, *Čtuj tvojega oca i tvoju mater* 4₁₈.

U funkciji isticanja je upotreba priloga *koliko* u primjeru: *Se tri zapovidi nas narejuju koliko g Bogu navlašnim zakonom* 4_{16–17}.

U funkciji izuzetnog veznika u značenju 'osim' potvrđen je zanijekani veznik *ne veće*, koji nije potvrđen⁷⁸: *ni se pokloni ne veće meni, ki jesam tvoj Bog* 1_{3–4}, *A on ki razbija nediļu ... sagriša smartnim zakonom ... ne veće skrozi nike potrebe ke su puščene Svetom carkvju* 4_{9–13}.

1.3.4. Iz leksika

Leksičke potvrde iz ovoga teksta po samoj su prirodi stvari najstarije ili među najstarijim hrvatskim potvdama pojedinih riječi (u usporedbi s AR, u kojemu su hrvatski spomenici 14. st. slabo zastupljeni). Osim rijetkih primjera za koje naš tekst daje jedinu dosad poznatu potvrdu, leksik se ovoga teksta uklapa u opći tijek hrvatske književne riječi bez obzira na pismo, od glagoljičkih hrvatskih isprava i književnih tekstova, te izdanja senjske i riječke tiskare, preko prvih poznatih hrvatskih književnika iz Dalmacije i Dubrovnika do bosanskih i sla-

⁷⁷ Potvrde vidi u AR XIII, s.v. *reći* pod II. e. a), kao jedno od značenja navedenoga glagola.

⁷⁸ AR XX, s.v. 2. *veće* pod b. b).

vonskih pisaca 17.–18. st. Razumljivo je da ovom prigodom ne možemo razmotriti čitav leksik teksta BZ. Zadržat ćemo se na nekim pojedinostima.

Iz domaćega leksičkog blaga istaknut ćemo upotrebu pokazne zamjenice *sa(j)*⁷⁹ umj. *ovaj*, *taj*; protivu *sej zapovidi* 1₆, 1₈, 2₈, *su zapovid* 3₈, 3₁₀, *Se tri zapovidi* 4₁₆, *Sa zapovid* 4₂₀. Zanimljivo je da ta zamjenica dolazi samo uz imenicu *zapovid*, koja je glavni predmet razmatranja u tekstu. Inače je jedna od najčešćih primjena te zamjenice u sintagmi *saj svit/svijet* (u opoziciji prema *onomu svijetu*). Premda joj upotreba seže do u 18. st., a ima je i u nekim narodnim govornima⁸⁰, knjiška joj je upotreba, u odnosu na zamjenice *ovaj*, *taj*, očito bila ograničena na sadržajno i značenjski istaknute pojmove.

Od paralelnih upotreba navest ćemo: *crikva* 3₁₅ – *carkav* 4₁₁, 4₁₃ (što je zapravo prije tvorbeni paralelizam nego leksički), oba puta uz atribut *svet* u značenju crkvene organizacije: *Sveta crikva/carkav*; istoznačnice *mir* 3₁₃ – *pokoj* 3₃ ('spokoj'), zatim glagolski par: *prisezati* (prez. *priseže*) (5x) – *sprisezati se* (prez. *se ... spriseže*) 2₉; *svetiti* 3₁ – *svećevati* 3₁₆ ('svetkovati, slaviti', pri čemu drugi parnjak dosad nije potvrđen⁸¹); glagolske istoznačnice *položiti* (*ufanje*) 1₂₋₃ – *pokladati* (*ufanje*) 1₄ s imenicom *ufanje* čine svezu (nepotvrđenu⁸²) u značenju 'ufati se'; prijedložni par: *skozi* 2₄, 3₉ – *skrozi* 4₅, 4₁₃ u značenju 'za, radi'⁸³ pored *čriz* 3₇, 3₁₉, 4₉ u vremenskom značenju 'kroz, u tijeku'; priložni par: *tašće* 1₁₁ – *utašćad* ('isprazno, sujetno, oholo'⁸⁴) 1₁₈.

Zanimljiva je frekventna upotreba riječi *zakon* u značenju 'način': instrumental imenice *zakon* s određenim pridjevom (ili zamjenicom) čini priložnu svezu koja znači 'na način upotrijebljenoga pridjeva/zamjenice', odnosno ono što bi značilo prilog izveden iz pridjevske ili zamjeničke osnove⁸⁵: *navlašćim zakonom* 1₅ (umj. *navlašće* 'osobito, naročito'⁸⁶), *smartnim zakonom* 1₇, 2₂₀, 4₁₁₋₁₂, 4₁₄ ('smrtno' uz *griješiti*), *onim zakonom* 2₅₋₆ ('onako'), *namišljenim zakonom* (umj. *namišljeno* 'hotimice, namjerno'⁸⁷) 2₉, *zločudnim zakonom* (umj. *zločudno* 'zlobno, zlonamjerno') 2₁₃, *odpušćenim zakonom* (umj. *odpušćeno* 'popustljivo'⁸⁸) 2₁₄₋₁₅, *gardim zakonom* (umj. *gardo* 'ružno') 2₁₇₋₁₈, *našim zakonom* ('naški, u nas') 3₂, *duhovnim zakonom* (umj. *duhovno* 'pobožno'⁸⁹) 3₈, 3₁₁, *većim zakonom* (umj. *veće*

⁷⁹ N^{id} m. r. nije potvrđen.

⁸⁰ AR XIV, s.v. *saj*.

⁸¹ AR XVII, s.v. *svetiti* pod *d*.

⁸² AR X, s.v. *pokladati*, *položiti*.

⁸³ AR XV, s.v. *skozi* pod *a. b*) i *skrozi* pod *a. b*).

⁸⁴ AR XVIII, s.v. *tašt* pod *b. c*) i *utaštad*.

⁸⁵ Većina je primjera za navedeno značenje u AR XXII, s.v. *zakon* pod *b.*, upravo takve konstrukcije.

⁸⁶ AR VII, s.v. 1. *navlašć* pod *b. b*).

⁸⁷ AR VII, s.v. *namisliti* pod *d. e*).

⁸⁸ AR IX, s.v. *otpustiti* pod *f*. 'popustiti'.

⁸⁹ AR II, s.v. *duhovan* pod *f*).

‘više, u većoj mjeri’⁹⁰) 3₂₂₋₂₃, *većim zakonom svetim* (‘svetije, pobožnije’) 3₁₀, *plnim zakonom* (umj. *puno* ‘potpuno, u punoj mjeri’⁹¹) 4₈, *navlašnim zakonom* (umj. *navlašno* ‘osobito, naročito’⁹²) 4₁₇, *dlгим zakonom* (‘dugo’) 4₁₉. Tako česta upotreba određenog načina izražavanja u tako kratkom tekstu ukazuje na njegovu posebnu stilsku obilježenu, možda i uvjetovanu stranim izvornikom. Sveze su općenito književnojezična značajka. Osim već spomenutih, u ovom tekstu nailazimo na još neke: *stati s mirom* ‘mirovati’ 3₁₃, *uzdati hvalu* ‘zahvaliti’ 4₆, *za lahku voļu* ‘lako’ 2₁₄.

Leksička istraživanja mogu pomoći i u nekim tekstološkim dvojabama. Tako se primjerice u tekstu: *Uspomeni si da svetiši dan od sobote* 3₁ na osnovi mnogobrojnih potvrda za glagol *uspomenuti* (*se*) čini vjerojatnijim da je *si* pogrešno umj. *se*, jer nerefleksivni glagol znači ‘obnoviti predodžbu, misao u svijesti, podsjetiti koga na što, opomenuti ga’, a reflektivni ‘sjetiti se, pamtiti, držati u pameti’⁹³, o čemu se u našem primjeru radi. Ponekad nam, bez teološkog znanja i poznavanja izvornika, ni leksičko istraživanje neće pomoći da dokraja razumijemo tekst. Tako u primjeru: *oni ki se klaňaju idolom, cine rihi boga u stvoenji* 1₇₋₈ nije jasno o kojem se od značenja riječi *stvoenje* radi. U primjeru: *Zač u riči mimohoje i tašče pokladaju nih sarca i nih ufanje* 1₁₁₋₁₂ možemo samo nagađati da li je *u riči mimohoje* još jedna od sveza, možda sa značenjem ‘pričajući’ ili sl. U primjeru: [*Drug*]a *zapovid jest: Ne primi Boga tvoga utašćad* 1₁₈ nijedno od potvrđenih značenja glagola *primiti*, *primati*⁹⁴ ne odgovara ovom kontekstu. U dubrovačkom *Libru od mnozijeh razloga* adekvatan tekst glasi: 2. [*Druga*] *zapovijed jest: ne primijeni imena Božija utašćad*⁹⁵, pa nismo sigurni da li je u našem tekstu u prepisivanju jedan slog ispao (*primi* umj. *primini*) ili se prevoditelj potaknut stranim predloškom odlučio za upotrebu glagola *primiti*. Za primjer: *kada priseže namišljenim zakonom i sa odpravljenim (odpravljenjem?)* 2₉₋₁₀ ni iz grafije niti iz mnogobrojnih značenja glagola *odpraviti*⁹⁶ ne možemo sa sigurnošću rekonstruirati tekst i njegovo značenje.

I na kraju navest ćemo dosad uglavnom nespomenute leksičke potvrde, bez pretenzija na iscrpnost, iz domaćeg i posuđenog leksičkog blaga. Pritom ćemo među posuđenice uvrstiti i neke davne i potpuno odomaćene kao *crikva*, *rota* jer je teško za ono doba određivati stupanj odomaćenosti.

Slavenizmi: *blagdan* 4₁₀, 4₁₄, *blud* 3₂, *bog* 1₁, *Bog* 1₂, 1₄, *braniti* (‘zabranjivati’) 3₂₃, *brez* 1₁₉ (2x), *činiti* 1₆, 1₉ i d., *čuvati (se)* 2₁₇, 3₁₄, 3₁₆, 3₂₀, *dan* 3₃, 3₄ i d., *dobar* 1₁₉, 1₂₀, 2₁,

⁹⁰ AR XX, s. v. 1. *veće* pod a. a).

⁹¹ AR XII, s. v. *pun* pod b. c).

⁹² AR VI, s. v. *navlastan*, *navlastit*, 1. *navlaš*, *navlaštan*.

⁹³ AR XIX, s. v. *uspomenuti*.

⁹⁴ AR XII, s. v. *primati*, *primiti*.

⁹⁵ Vidi naprijed tekst iz *Libra*.

⁹⁶ AR IX, s. v. *otpraviti*, *otpravjenje*.

2₅, dobro n. (apstr. u mn. *vsá dobra*) 1₁₄, dobro pril. 2₁₆, dobrota 4₇, dokola 3₁₃, čtovati 1_{15–16}, 4₁₈, 4₂₂, čuti ('osjetiti') 3₁₁, dostojan 2₆, gard 2₁₇, garlo (pren. 'proždrljivost') 4₂, grih 2₁₆, 3₂₁ i d., hud ('zao, rđav, loš') 2₁₃, jedin 1₂, jimiti – prez. *jima*⁹⁷ 1₁, 1₁₅, 2₂₀ i d., jin 2₁, kleti se – prez. *klne se* 1₂₁, 2₁₇, 2₁₉, klañati se 1₇, ljubiti ('voljeti' za zemaljska dobra) 1₉, milostiña⁹⁸ 4₇, mimohoditi (ptc. prez. *mimohoje*) 1₁₁, misliti 4₅, moć 3₉, moći – prez. *more* 2₂, 2₁₆ i d., moliti 4₅, namisliti (ptc. pas. *namišlen* 'namjeran, hotimičan') 2₉, *namišljenje* ('namjera, odluka', ali možda i 'đavolstvo'⁹⁹) 2₇, *narediti* (ptc. pas. *narejen* 'određen, zapovijeden'¹⁰⁰) 3₁₅, 4₁₁, *narejivati* ('upravljati'¹⁰¹) 4₁₆, *nauditi* 4₂₁, *nediļa* 3₇, 3₁₆ i d., očistiti 3₁₂, plodan ('koristan'¹⁰²) 3₂₂, *pokloniti se* 1₂, 1₃, *pomniti* (uz negaciju 'ne hajati, ne mariti'¹⁰³) 2₁₈, *poniziti* 4₂₁, *pravden* 2₂, 2₃, *priseći* 2₆, *priseža* f. (*priseža*?¹⁰⁴ 'prisega') 2₁₀, *prisezati* – prez. *priseže* 2₇, 2₈ i d., *protivu* 1₆, 1₈, 2₈, 4₁₂ – *protiva* pril. 4₁₆, *protiva* f. (? 'oprjeka'¹⁰⁵) 2₁₁, *prvi* 1₁, 1₁₇, *pustiti* (ptc. pas. *pušćen* 'dopušten'¹⁰⁶) 4₁₃, *razbijati* (pren. uz *nediļu*, *blagdane*¹⁰⁷) 4₁₀, *razum* 3₂₃, *reći* 1₁, 2₁₉, 3₃, *riječ* (1. 'riječ', 2. 'stvar'¹⁰⁸) 1₁₁, 2₂, 2₁₉ i d., *sagrišati* 1₆, 2₂₀ i d., *sarce* 1₁₂, *sedmi* 3₅, *služba* (1. 'služenje', 2. 'korist'¹⁰⁹) 1₁₄, 4_{4–5}, *služiti* 1₃, 1₁₅, 3₁₀, *smart* 3₁₇, *smartni* 2₇ i d., *splnivati/splñivati* ('ispunjavati' pren.) 3₈, *stanje* 3₁₄, *stati* impf. 3₁₃, *stvoritelj* 1₁₃, 4₅, *sud* 2₃, 2₄, *sumña* 3₉, 3₁₃, *sumñiti* ('dovoditi što u sumnju' – u tom značenju nepotvrđeno¹¹⁰) 2₁₁, *svet* 3₁₅, 3₁₈ i d. – *sveti* (mn. u imen. funkciji 'svetici') 2₁₈, *šet* 3₆, *takoje* ('također') 1₂₀, *taščad* f. ('ispraznost, sujeta, taština') 3₂₃, 4₃, 4₁₅, *težatan* (uz imenicu *dan* 'radni'¹¹¹) 3₇, *učiti* 1₁₆, *ufati se* ('uzdati se, pouzdavati se'¹¹²) 1₅, *ufanje* 1₃, 1₅, *uskarsnuti* 3₁₇, *uzdaržati se* 3_{21–22}, *vele* ('mnogo') 1₁, *veliko* ('vr-

⁹⁷ Navodi se prezent kada se prezentska osnova razlikuje od infinitivne, i to 3rd, koje je najčešće potvrđeno. Za 1st nema potvrda i ne zna se da li je nastavak -u ili -m.

⁹⁸ Uz tu je riječ latinsko tumačenje – kratica za: *id est eleemosynae*, što u hrvatskom tekstu sugerira značenje 'dar od milosrđa' – vidi: AR VI, s.v. *milostiña* pod b), ali možda ipak i samo 'milosrđe' – vidi ibid. pod a).

⁹⁹ Vidi: AR VII, s.v. *namišjenje* pod c) bb) s primjerom iz Della Bellina rječnika i tumačenjem 'diavoleria'.

¹⁰⁰ AR VII, s.v. *narediti* pod b.), ali i j.

¹⁰¹ AR VII, s.v. *narediti* pod f. 'upraviti', a pod *naređivati* impf. prema *narediti*.

¹⁰² AR X, s.v. *plodan* pod c.

¹⁰³ AR X, s.v. *pomniti* pod c.

¹⁰⁴ Vidi bilj. 19.

¹⁰⁵ AR XII, s.v. 1. *protiva* pod a) s potvrdom samo iz Bellina rječnika.

¹⁰⁶ AR XII, s.v. 1. *pustiti* pod 1. l. 'dopustiti, dati mogućnost ili slobodu da se što učini', ali bez toga značenja pod 2. pas. a. *pušten*, *pušćen*.

¹⁰⁷ AR XIII, s.v. *razbijati* pod c) uz: *zakon*, *vjera*, *zapovijed* i sl.; značenje je teško sinonimno odrediti, otprilike 'činiti protivno odredbama, kršiti odredbe', ali intenzivnije.

¹⁰⁸ AR XIII i XIV, s.v. *riječ* pod a. i u.

¹⁰⁹ AR XV, s.v. *služba* pod a. i c.

¹¹⁰ AR XVI, s.v. *sumñati*, *sumñiti*.

¹¹¹ AR XVIII, s.v. *težatan* pod c).

¹¹² AR XIX, s.v. *ufati* pod b.

lo, jako¹¹³) 1₉, *voľa* 2₁₄, *zabivati* ('zaboravljati'¹¹⁴) 1₁₂₋₁₃, *zač* 1₄ i d., *zahvaliti* 1₁₅, *zakleti se* 2₂, *zapovid* 1₁, 1₁₇, 1₁₈ i d., *zapoviditi* 3₅, 3₂₁, *zvanka* prij. ('izvan') 2₄...

Posuđenice: *balanje* ('ples' nepotvrđeno, ali ima glagol *balati* – od tal. *ballare*¹¹⁵) 4₃, *crikva* 3₁₅ – *carkav* 4₁₁, 4₁₃, *idol* (lat. *idolum*¹¹⁶) 1₈, *Isukarst* 1₂₁, 3₁₇, *račun* (1. 'razlog', 2. 'način' – lat. *ratio*, tal. *razione*¹¹⁷) 1₂₀, 2₁₃, 2₂₁, *rota* ('prisega' – njem. *Rotte*; riječ imaju svi slavenski jezici¹¹⁸) 2₄, *skužati* ('opravdati se, ispričati se' – tal. *scusare*¹¹⁹) 2₂₁, *sobota* ('subota' – lat. *sabbathum*, tal. *sabbato*) 3₁, 3₂ (2x), 3₁₄, *užanca* ('običaj, navada' – tal. *usanza*¹²⁰) 2₁₅, *vanjelje* ('evanđelje, Isusov nauk sadržan u djelima apostolskim' – lat. *evangelium*¹²¹) 1₂₁, *Židove* (mn. 'Židovi' – lat. *Judaeus*¹²²) 3₂, 3₁₅.

Sadržaj teksta uvjetuje izbor leksika. Stoga se upravo u leksiku BZ najviše razlikuje od tekstova istog zapisivača – ŠM i CS, koje su umjetnički ostvaraji (jedan individualan, drugi pučki), vezani uz lik Majke Božje i muku Isukrstovu.

2. Molitva svetoj Margariti

Na donjoj polovini posljednje strane u kodeksu br. 8 (zapravo posljednje strane dodatka koji se sastoji od šest listova uvezanih zajedno s kodeksom, a u kojemu je treći list ispisan Šibenčaninom rukom) nalazi se zapis od deset redaka s osmeračkom molitvom svetoj Margariti. Neposredno ispred molitve nalazi se latinski zapis koji nema s molitvom veze, pisan rukom koja bi također mogla biti Šibenčaninova. Slijedi navedenih deset redaka hrvatskoga teksta pisanih drugom rukom, od kojih svaki sadrži po dva rimovana osmerca. Kraj četvrtog retka smislovno je nejasan, u petom je samo jedna riječ iza koje dolazi kratica za *etc.*, zatim je prekid unutar kojeg je latinska bilješka, koja se također ne može sasvim pročitati, a nakon nje još dva nejasna znaka. Zatim slijedi još pet redaka molitve, za koje se čini da su zapravo trebali biti ispred gornjih redaka. Zapisivač je najprije zapisao drugi, a onda prvi dio molitve, pri čemu pretpostavljeni drugi (a zapisani prvi) nije dovršen. To može značiti da je pisao po čuvenju, ili po sjećanju, ili je to izravan zapis nastajanja stihova, koje ne mora nužno slijediti tijekom priče.

113 AR XX, s. v. *velik* pod 2.

114 AR XXI, s. v. 2. *zabivati*.

115 AR I, s. v. *balati*.

116 AR III, s. v. *idô* navodi se značenje 'kip kojem se neznabošci klanjahu'.

117 AR XII, s. v. *račun* pod f. i pod g.

118 AR XIV, s. v. 1. *rota*.

119 AR XV, s. v. *skužati*, 2. *skušati*.

120 AR XX, s. v. *užanca*.

121 AR XX, s. v. *vandele* pod a. i b.

122 AR XXIII, s. v. 1. *Židov*.

Uz prvi redak po strani stoji zapis *naurefē* (s oblom titlom na posljednjem slovu), za koji nije sigurno da je zapisan istom rukom kao molitva, a na dnu susjedne stražnje korice još su dva zapisa, od kojih bi prvi mogao biti zapisan rukom zapisivača molitve: *hinaç . d(e)ceptor . fiue falsari(us)*¹²³ s latinskim tumačenjem hrvatske riječi *hinac*, a zatim u istom retku drugom rukom: *fua-de(re) . potacnuti . i nauesti (= potaknuti i navesti) . te(m)ptare . sablafniti . (= sablazniti)* s hrvatskim tumačenjem latinskih riječi. Ni ti zapisi nemaju veze s tekstom molitve.

2. 1. Tekst *Molitve sv. Margariti*

Tekst molitve navest ćemo u transkripciji budući da je fotokopija dovoljno čitka da bi se mogla pratiti grafija, i to najprije redom kako je zapisan, s označenim rednim brojem redaka, radi označavanja primjera u raščlambi, a zatim slijedom kako pretpostavljamo da bi zapravo imao glasiti.

1. Po te posla svoje sluge, jer ga obidoše tuge.
2. Domovnicu te hotiše, toko ljubvom vaŷgan biše.
3. Tebe pita od plemena, od vere i od jimenā.
4. Ti mu na vse odgovori brez oholstva: »To vse mori.
5. Plemenom (*etc*)...«
*custodia cedula ca...*¹²⁴
6. Pomolimo Margaritu da nam da nebesku svitu.
7. Teodoŷiju ti se rodi, ki neveru bludnu vodi.
8. Da budeŷ Boŷja nevista, hoti biti karstom čista.
9. Vladavac od tvoga gra[da] pln bi pltenoga smrada.
10. Kada vidi lipost tvoju, na zlo daŷe misal svoju.

*Pomolimo Margaritu
da nam da nebesku svitu.
Teodoŷiju ti se rodi,
ki neveru bludnu vodi.
Da budeŷ Boŷja nevista,
hoti biti karstom čista.
Vladavac od tvoga grada
pln bi pltenoga smrada.
Kada vidi lipost tvoju,
na zlo daŷe misal svoju.
Po te posla svoje sluge,
jer ga obidoše tuge.*

¹²³ U zagradama su dijelovi riječi označeni kraticama.

¹²⁴ Po čitanju J. Stipiŷića.

*Domovnicu te hotiše,
toko ljubvom važgan biše.
Tebe pita od plemena,
od vere i od jimena.
Ti mu na vse odgovori
brez oholstva: »To vse mori.
Plemenom...«*

Molitva slijedi legendu o životu antiohijske mučenice Margarite iz 3. stoljeća, kćeri poganskoga svećenika Teodozija. Tekst nema veze s pučkim prikazanjem o svetoj Margariti u zadarskoj i šibenskoj verziji¹²⁵, te u onoj iz *Firentinskoga zbornika*¹²⁶ (vjerojatno s kraja 15. stoljeća), nego nastoji ukratko ispričati poznatu priču, ali je ne dovršava (otud i *etc.* umjesto nastavka). U molitvi nema jezičnih klišeja i rima poznatih iz srednjovjekovne pučke osmerračke poezije, pa ju je očito sastavio neki učeniji čovjek. Tako se, primjerice, u navedenom prikazanju ni u jednoj verziji ne spominje ime Margaritina oca, a ovdje se navodi u latinskoj grafiji *Theodosiu* (D^{id}). Ono je potvrđeno tek u mlađem hvarskom prikazanju, koje s ovdje spomenutima nije u vezi.¹²⁷

2. 2. Grafija i pravopis

Grafija ovoga teksta – koliko se zbog kratkoće može pratiti – vrlo je slična onoj Šibenčaninova zapisa BZ. Zapis molitve Margariti očito je nastao u istom samostanu i u isto vrijeme kad i Šibenčaninovi zapisi.

Zaustavit ćemo se na bilježenju fonema *c–č–k–g–h–j, s–z–š–ž, te ĩ, v* (f u tekstu nije potvrđen). Čini se da zapisivač ovoga teksta grafijski razlikuje *c* i *č* – za obilježavanje fonema *c* upotrebljava grafem *ç*: *domouuniçu* (= *domovnicu*) 2, *vuladauaç* (= *vladavac*) 9, te u pokrajnjem zapisu koji nema veze s tekstem: *chinaç* (= *hinac*), dok za fonem *č* ima potvrđen grafem *c*: *ciſta* (= *čista*) 8. Fonem *k* bilježi grafemima *c* i *ch*: *nebeſcu* (= *nebesku*) 8, *carſtom* (= *karstom*) 8, *cada* (= *kada*) 10; *tocho* (= *toko* 'toliko') 2, *chi* (= *ki*) 7. Grafem *ch* služi i za obilježavanje fonema *h*: *chotiſſe* (= *hotiše*) 2, *hocholſtfa* (= *oholstva*) 4, *choti* (= *hoti*) 8. U tome se ovaj tekst ne slaže s BZ (ni sa CS), gdje je *h* = *h*, a djelomično se podudara sa ŠM, koja za fonem *h* ima i *ch* i *h*. Iz primjera *hocholſtfa* razabire se da grafem *h* ima nultu glasovnu vrijednost, kao što je u ŠM (i drugim spomenicima) *humilena* (= *umiļena*).¹²⁸ Kao i u BZ, isti (ili gotovo isti) grafem kojim se obilježava *k* (ovdje i *h*) dva puta dolazi u glasovnoj vrijednosti *g*: *fluçhe, tuçhe* (= *sluge, tuge*)

¹²⁵ Vidi: Fancev 1925:116–124, 1932:22–38.

¹²⁶ Verdiani 1973:107–115.

¹²⁷ Vidi: SPH 20, 256 pod *Govornici* (tj. *Osobe*) i d.

¹²⁸ Takva je grafija potvrđena u *hoholiti* iz latiničkog rukopisa vjerojatno s kraja 16. stoljeća – AR VIII, s.v. *oholiti* pod b. b).

1 pored redovitoga $g = g$: *ga* 1, *uaſgan* (= *važgan*) 2, *odgouori* (= *odgovori*) 4, *margaritu* 6, *tuoga* (= *tvoga*) *grada* 9. Grafem g dolazi još u funkciji j u inicijalnom položaju: *gimena* (= *jimena*) 3, a inače se fonem j obilježava grafemom i ili \emptyset : *fuoiē* (= *svoje*) 1, *ier* (= *jer*) 1, *bofia* (= *Božja*) 8, *fuoiu* (= *svoju*) 10; *theodofiu* (= *Teodožiju/Teodoziju*) 7.

U fonemskom nizu $s-z-š-ž$ redovit je grafem f u sve četiri glasovne vrijednosti, te po jednom ff i fc za $š$, pa je u tome taj tekst gotovo posve podudaran s BZ. Primjeri za $f = s$: *poſla fuoiē fluče* (= *posla svoje sluge*) 1, *naſſe* (= *na vse*) 4, *hocholſtua* (= *oholstva*) 4, *nebeſcu ſfitu* (= *nebesku svitu*) 6, *tife* (= *ti se*) 7, *ſmrada* (= *smrada*) 9, *lipoſt* (= *lipost*) 10, *miſal fuoiu* (= *miſal svoju*) 10; $f = z$: *bref* (= *brez*) 4, *naſlo* (= *na zlo*) 10, te izvan teksta na susjednoj strani: *ſablafniti* (= *sablazniti*); $f = š$: *obidoſe* (= *obidoše*) 1, *budeſ* (= *budeš*) 8, *daſe* (= *daše*) 10; $f = ž$: *uaſgan* (= *važgan*) 2, *bofia* (= *Božja*) 8 i nesiguran primjer *theodofiu* (= *Teodožiju/Teodoziju*) 7; $ff = š$: *chotiſſe* (= *hotiše*) 2; $fc = š$: *biſce* (= *biše*) 2.

Suglasnik v piše se na nekoliko načina: *u*, *uu*, *vu*, *f*, *uf*, pri čemu je grafija f ona problematična kojoj se uvijek iznova vraćamo s pitanjem označava li možda pokušaj fonetskoga zapisivanja u određenim položajima. Primjeri s istim suglasničkim sljedovima *tv*, *sv*, kao *hocholſtfa* 4, *ſfitu* 6 s jedne strane i *tuoga* 9, *fuoiē* 1, *fuoiu* 10 s druge strane, ponovno nas utvrđuju u uvjerenju da se radi o glasovnoj vrijednosti $f = v$, to znači *oholstva*, *svitu* kao i *tvoga*, *svoje*, *svoju*. Najobičnija grafija za v jest u – osim već navedenih primjera i: *lubuom* (= *ľubvom*) 2, *uere* (= *vere*) 3, *uodi* (= *vodi*) 7. Grafija *uf* nastala je spajanjem dvaju najčešćih načina obilježavanja fonema $v - u + f$: *uſſe* (= *vse*) 4, a *vu* je isto što *uu* (na početku riječi umjesto u često se piše v): *domouuniču* (= *domovnicu*) 2, *vuladauač* (= *vladavac*) 9.

Jedini primjer za fonem $ľ$ piše se s l (kao u Šibenčaninovim rukopisima): *lubuom* (= *ľubvom*) 2. Slogotvorni l piše se kao u BZ *ul*, i to, kao što je već rečeno, smatramo grafijskom a ne glasovnom pojavom – *ul = ľ*: *puln*, *pultenoga* (= *pln*, *pltenoga*) 9. Treba još spomenuti latinski grafijski utjecaj $th = t$ u osobnom imenu *theodosiu* 7.

Od znakova kraćenja javlja se samo obla titla, koja u prvom primjeru *ple(me)na* 3 obuhvaća i prethodni l ; ostali primjeri: *plemenô* (= *plemenom*) 5, *danâda* (= *da nam da*) 6, te izvan teksta: *naurefê* (vjer. *na uresem*).

Od pravopisnih osobitosti može se navesti točka između riječi (iznad donje linije retka) kao jedini interpunkcijski znak (neobvezatan). Prijedlozi se pišu sastavljeno uglavnom sa zamjениčkim oblicima, s kojima očigledno tvore akcenatske cjeline: *pote* (= *po te*) 1, *timu naſſe* (= *ti mu na vse*) 4, rjeđe s imenicama: *naſlo* (= *na zlo*) 10; sastavljeno se piše: *danâda* (= *da nam da*) 6, *tiferodi* (= *ti se rodi*) 7, ali rastavljeno: *od ple(me)na od uere* i *od gimena* (= *od plemena, od vere* i *od jimena*) 3, *bref hocholſtfa* (= *brez oholstva*) 4, *od tuoga* (= *od tvoga*) 9. Navedeni primjeri *od ple(me)na*, *od tuoga* pokazuju da se prijedložni izrazi pišu po morfološkom pravopisnom načelu. Jedini primjer u tekstu koji pruža mogućnost

primjene fonološkog, odnosno morfonološkog pisanja unutar riječi: *nebefcu* (= *nebesku*) 6 napisan je fonološki, tj. s bilježenjem suglasničke promjene na granici osnove i sufiksa (nakon ispadanja slabog poluglasa).

2. 3. Jezične crte

Među jezičnim crtama ovoga teksta ima malo onih koje treba posebno izdvojiti s obzirom na vrijeme i mjesto nastanka spomenika. Tako npr. osim *važgan* 2, što bi podjednako mogao biti čakavizam, ali i crkvenoslavizam, potvrde za reflekske poluglasa nisu samo čakavske: *kada* 2, *vladavac* 9 (iz van teksta *hinac*), te sekundarni poluglas u: *misal* 10. Od relevantnih crta treba spomenuti reflekske jata, koji – premda malobrojni – pokazuju bliskost sa ŠM, tj. pored ikavizama *nevista* 8, *lipost* 10, *hoti* (2^{id} aor.) 8, *biše*, *hotiše* (3^{id} imperf.) 2 dolaze i ekavizmi, i to u leksičkom morfemu *věr-*: *vere* 3, *neveru* 7, koji je u ŠM najčestotniji leksički morfem s ekavizmom. Među samoglasničkim osobitostima treba spomenuti slogotvorne *l*, *r*. Za slogotvorni *l* već je rečeno da se pretpostavlja da je *ul* samo grafijska slika još neizmijenjena izgovora *l̥* (uz određeni pazvuk), što može biti i knjiška crta, dok je *ar* za slogotvorni *r* vjerojatno odraz domaćega izgovornog stanja. Primjer je samo jedan: *karstom* 8. Uz inicijalni *i* potvrđena je prejotacija: *jimena* 3. Kontrakcija je potvrđena u *tvoga* 9. Na kraju riječi *l* se ne mijenja: *misal* 10. Razvoj u prilogu *toko* 2 nije sasvim jasan: za vrijeme nastanka spomenika vjerojatniji je slijed: *toliko* > *tolko* > *toko* s gubljenjem *l*, na što se u čakavskim govorima nailazi, nego *toliko* > *tolko* > *tooko* > *toko* s promjenom *l* > *o* na kraju sloga.¹²⁹

Od morfoloških oblika treba spomenuti noviji I^{id} *a*-deklinacije: *ľubvom* 2 (od *ľubvoa*), čime se ovaj tekst slaže s CS i BZ, a ne sa ŠM, zatim noviji A^{mn} *a*-deklinacije: *sluge*, *tuge* 1 (prema palatalnoj promjeni). A^{id} glavne imeničke i zamjeničko-pridjevske deklinacije ima redovni nastavak *-u*: *domovnicu* 2, *nebesku svitu* 6, *neveru bludnu* 7; *tvoju*, *svoju* 10. Imenice *jime* i *pleme* prešle su iz *n*-deklinacije u glavnu deklinaciju srednjega roda (uz zadržavanje infiksa *-en-*): *G od jimena*, *od plemena* 3, *plemenom* 5. Od imeničkih oblika neobičan je pokrajnji zapis *na ureľe*, koji zbog title na *e* treba čitati *na uresem*, što bi imao biti dosad nepotvrđen L^{mn} glavne muške promjene. U spomenicima onoga vremena (a i kasnije) u L^{mn} još se čuva stari nastavak *-ih* (< *-ěhrv*, *-ihrv*) i ne nailazi se na izjednačavanje s dativom, a ovo bi bio upravo takav primjer (pod utjecajem jedninskog izjednačavanja?), i to za izjednačavanje s dativom palatalne promjene, što sugerira da se još osjećala određena palatalnost suglasnika *s* (nastala drugom palatalizacijom od *h*). Manje je vjerojatna pripadnost imenice *ures* nekadašnjim *i*-osnovama. Od ličnih zamjenica potvrđen je uz prijedlog stari A: *po te posla* 1, ali bez prijedloga: *tebe pita* 3. Za ličnu zamjenicu 1. lica

¹²⁹ U AR XVIII, s. v. *toko* kaže se da je »od *toko* i naveska *j*«, ali natuknice *toko*, gdje bi lik imao biti protumačen, nema, niti s. v. *tolik* ima takvih primjera.

potvrđen je D^{mn}: *nam* 6. Potvrđeni su još enklitički oblici lične zamjenice m. r. za 3^{id}: *mu* (D) 4, *ga* (A) 1.

Od glagolskih oblika potvrđeni su: 3^{id} prezenta: *vodi* 4, *da* 6; 2^{id} aorista: *se rodi* 7, 3^{id} aorista: *posla* 1, *pita* 3 (možda prezent?), *odgovori* 4, *hoti* 8, *bi* 9, *vidi* 10, 3^{mn} aorista: *obidoše* 1; 3^{id} imperativa: *hotiše*, *biše* 2, *daše* (od svršenoga glagola) 10; 1^{mn} imperativa: *pomolimo* 6. Među prošlim vremenima nije potvrđen perfekt.

Od sintaktičkih osobitosti treba spomenuti uobičajenu primorsko-dalmatinsku crtu pod romanskim utjecajem: prijedložni izraz *od* + G umj. domaćega *o* + L (ili *za* + A): *tebe pita od plemena, od vere i od imena* 3, odnosno umj. imeničkoga (posvojnog) genitiva: *vladavac od tvoga grada* 9. Danas je neuobičajena konstrukcija: *domovnicu te hotiše* 2 s pravim objektom umj. prijedložnoga objekta.

U leksičku sferu pripada nedovoljno jasan segment teksta (vjerojatno u upravnom govoru): »To vse mori...«. Možda je Margarita htjela reći da je vladarev prijedlog/poziv kinji (u duševnom smislu), da joj dosađuje, ali nedostaje objekt rečenice, koji bi glagol *moriti* trebao imati.¹³⁰ Iza toga slijedi još samo jedna riječ: *Plemenom etc.* Molitva/pjesma nije dovršena i čini se kao da je spomenuti segment nastao samo zbog potrebe rime: *odgovori : mori* i da je sastavljač tu posustao u svom stihotvornom postupku.

Od ostalih leksema izdvojiti ćemo samo neke:

bludan 7 — 'koji bludi u vjeri' relativno je slabo potvrđeno, i to tek od 16. st. (o čovjeku u Zoranića, Hektorovića i Kavanjina, o putu u Bandulavića i Kavanjina)¹³¹, a uz riječi *vjera, nevjera* nema potvrda

domovnica 2 — vjer. u značenju 'supruga'; u AR II navodi se značenje 'domaćica', ali malobrojne potvrde (iz 15. i 17. st.) pokazuju da se i u njima misli bilo na ženu općenito, bilo na suprugu

krst 8 — 'krštenje' ima potvrde iz *Korizmenjaka*, *Kožičića*, *Lucića*, *Antuna Dalmatina*, *Barakovića* i dr.¹³², ali su zapravo najstarije potvrde iz *Žića svetih otaca*¹³³

lipost 10 — 'osobina čega što je lijepo' s najstarijim potvrdama iz *Zadarskog* i *Bernardinova lekcionara*¹³⁴

ľubva 2 — potvrde su iz Bernardina, senjskih glagoljičkih izdanja, glagoljičke *Aleksandride*, *Kožičića*, *Lucića*, *Zoranića*, *Ljetopisa popa Dukljani-na*, a u Stullijevu rječniku dolazi uz napomenu da riječ ima iz brevijara; riječ je možda imala izrazitije knjiško obilježje nego *ľubav*

nevera 7 — 'kriva vjera', ovdje zapravo preneseno 'pripadnici krive vjere': *ki neveru bludnu vodi*; potvrde za to značenje dosta su malobrojne, i to

¹³⁰ Vidi: AR VII, s.v. 1. *moriti*.

¹³¹ AR I, s.v. *bludan* pod 1.

¹³² AR V, s.v. 1. *krst* pod 3.

¹³³ Malić 1997:611.

¹³⁴ AR VI, s.v. *lijepost* pod 1. a.

- tek od 16. st. (od senjskih i protestantskih izdanja)¹³⁵
- obiti* 1 – ‘obuzeti, snaći’ s potvrđama od Marulića nadalje u dalmatinskih i dubrovačkih pisaca, te mlađih kontinentalnih štokavaca¹³⁶
- oholstvo* 4 – potvrde iz senjskih izdanja, Kolunića, Marulića; u odnosu na *oholast*, 1. *oholija*, *oholost* relativno malobrojne¹³⁷
- pleme* 3, 5 – ‘rod, podrijetlo’ s relativno malobrojnim potvrđama od 15. st.¹³⁸
- pomoliti* 6 – ‘obratiti se molitvom’; potvrde iz Vrančića, Vetranića, Kašića, Kavanjina, vezane samo uz Boga¹³⁹
- plten* 9 – ‘odan spolnom uživanju’ u sintagmi *plteni smrad*; potvrđeno od Bernardina, a u kontekstu u *nečistoćah i smradu od putenoga griha* tek u bosanskog pisca Posilovića s kraja 17. st.¹⁴⁰
- smrad* 9 – u prenesenom značenju ‘djelo što uzrokuje gađenje, odvratnost’ s potvrđama od početka 16. st. iz senjskih *Mirakula*, zatim iz *Lucidara* 1533., Zoranića, Krnarutića¹⁴¹
- svita* 6 – ‘odjeća, haljina’; u ovdašnjem kontekstu: *Pomolimo Margaritu da nam da nebesku svitu* radi se o izričaju *dati nebesku svitu*, koji ima preneseno značenje ‘dovesti u nebo’; ništa slično nije potvrđeno ni pod jednim od sastavnih dijelova izričaja
- tuga* 1 – ‘želja’; ovdje u mn. *tuge*, što nije potvrđeno u navedenom značenju¹⁴²
- važgati* 2 – ‘zapaliti’, ovdje u izričaju *biti važgan ljubvom* ‘zaljubiti se’, koji nije potvrđen, premda ima potvrda za značenje ptc. pas. *užgan* ‘zaljubljen’, ali u sintagmi *užgan ljubavu* potvrđen je samo u značenju ‘ispućen vjerskim zanosom’¹⁴³; potvrde s prefiksom *va-*, tj. *važgati*, kao u našem slučaju, osim iz Istre, potječu iz izvora koji su pod većim ili manjim crkvenoslavenskim utjecajem: senjska izdanja, Kožičić, protestantski pisci, *Zadarski lekcionar*, *Žića svetih otaca* i dr.
- vladavac* 9 – ‘svjetovni poglavar’ s potvrđama iz Kolunića, *Aleksandride*,

¹³⁵ AR VIII, s.v. *nevjera* pod *d*.

¹³⁶ AR VIII, s.v. 1. *obići* pod *d*.

¹³⁷ AR VIII pod navedenim riječima.

¹³⁸ AR X, s.v. *pleme* pod *h*.

¹³⁹ AR X, s.v. 1. *pamoliti* pod *a. a*).

¹⁴⁰ AR XII, s.v. *puten* pod *d*).

¹⁴¹ AR XV, s.v. *smrad* pod *a. b*).

¹⁴² AR XVIII, s.v. 1. *tuga* pod *a. e*) ‘čežnja, težnja, želja’ s potvrdom iz protestantskih *Proroka*, ali pod *b.*, gdje se navodi množina, za koju se kaže da znači isto što i jednina, nema toga značenja.

¹⁴³ AR XX, s.v. *važgati* pod *c. pren. c) pas. bb) aaa) i bbb)*.

Bernardina, protestantskih izdanja, Zoranića, Gazarovića¹⁴⁴

zlo 10 — *na zlo dati misal svoju* može se shvatiti kao izričaj ‘namisliti, smisliti zlo’, što nije potvrđeno; premda je *na zlo* potvrđeno i uz glagol *dati*, ali to nisu izričaji¹⁴⁵

Od potvrđenih osobnih imena *Margarita* dolazi od 15. st. kao ime ženske osobe, ali za sveticu nije potvrđeno¹⁴⁶, a *Teodožij* je potvrđen iz Kožičića u N, dok u kosom padežu (G) dolazi u Kavanjina¹⁴⁷. U našem je primjeru u D, pa bi N mogao glasiti i *Teodožije*. Likovi: *Teodozij*, *Teodozije*, *Teodozio* nisu potvrđeni, *Teodosio* je potvrđen jednom iz Glavinića, što je očito knjiška grafija, a *Teodosije* i izvedenice samo iz srpskih pisaca.¹⁴⁸

Navest ćemo i riječi koje nisu sastavni dijelovi teksta, nego se nalaze u pokrajnjim zapisima:

hinac — ‘onaj koji hini’ potvrđen od 15. st., uglavnom u dalmatinskih i dubrovačkih pisaca¹⁴⁹ i u većini hrvatskih rječnika

navesti uz sinonim *potaknuti* — ‘pobuditi, nagovoriti’; prvi glagol u navedenom značenju dolazi tek od 17. st., a drugi je potvrđen od Marulića¹⁵⁰

sablazniti — u značenju ‘navesti na grijeh, odvesti s pravoga puta, smutiti’ dolazi u hrvatskim izvorima od *Zadarskog* i *Bernardinova lekcinara* i senjskih izdanja.

Općenito se za leksik ovoga teksta može reći da sadrži izrazito hrvatske riječi, dakle one potvrđene uglavnom samo u hrvatskim književnim izvorima, pretežno na potezu od Senja do Dubrovnika, ali i u kontinentalnih pisaca koji nasljeđuju hrvatsku književnu tradiciju. Jedini je (upitan) crkvenoslavenski trag u riječi *važgan*, i ako to i jest crkvenoslavizam, a ne mora biti, bio bi jedini u čitavu tekstu uključujući sve jezične razine. Stoga smo ga skloniji ubrojiti među čakavizme. Ne treba posebno isticati da su sve te potvrde najstarije poznate, što s obzirom na starinu teksta i sastav izvora AR-a nije neobično.

3. *Sudac gnivan...*

Osim *Cantilene pro sabatho*, pučkoga Gospina plača, poznatog u raznim varijantama i iz glagoljičkih i iz latiničkih zapisa i pjesmarica, ostali su dosad poznati najstariji hrvatski latinički spomenici — i oni ovdje navedeni i oni za

¹⁴⁴ AR XXI, s.v. *vladavac* pod c. c).

¹⁴⁵ AR XXII, s.v. *zlo* pod f.; drugo je *dati se na zlo*, ibid.

¹⁴⁶ AR VI, s.v. 1. *Margarita*.

¹⁴⁷ AR XVIII, s.v. *Teodožij*.

¹⁴⁸ AR XVIII pod navedenim rječima.

¹⁴⁹ AR II, s.v. 1. *hinac*.

¹⁵⁰ AR VII, s.v. 1. *navesti* pod c. ‘nagovoriti, navratiti, nagnati’; XI, s.v. *potaknuti* pod a. ‘pobuditi, podjariti, podbuniti, nagovoriti, navesti’.

koje znamo otprije – jedini poznati primjeri određenih tekstova. Pjesma *Sudac hoće gnivan priti*, zapisana na posljednjoj, 78v strani kodeksa br. 20 šibenskoga Samostana sv. Frane, ima – kao i *Cantilena* – poznate varijante i iz glagoljičkih i iz latiničkih kodeksa, te time otvara i drugu vrstu istraživačkog postupka, koji uključuje i tekstološku usporedbu. Te su nam dosad poznate varijante dobro došle jer je pjesma zapisana u šibenskom kodeksu znatno oštećena (preko teksta je očito prolivena neka tekućina i tinta je razlivena, tako da je dobar dio teksta nečitljiv ili jedva čitljiv), pa nam pomažu u rekonstrukciji teksta. Pjesma je hrvatski prepjev latinske mrtvačke srednjovjekovne sekvencije *Dies irae*, za koju se drži da ju je sastavio franjevac Thomas da Celano sredinom 13. stoljeća, u atmosferi općeg očekivanja skorog nailaska sudnjega dana. U prvotisku glagoljičkog *Misala* iz 1483. nalazi se hrvatskokrkvenoslavenski prijevod navedene pjesme, koji je, uz latinski original i uz tekstološke usporedbe s tekstom iz *Novakova misala* (u koji je upisan tek 1486.), objavila Marija Pantelić (1967:104–105). Taj prijevod sadržajno uglavnom vjerno prati izvornik, ali mu stihovi nemaju jednak broj slogova ni rimu. Najstarija dosad poznata varijanta navedene pjesme na narodnom jeziku, uz neke crkvenoslavenske, uglavnom grafijske crte, zapisana je 1440. u glagoljičkom *Berlinskom misalu* iz 1402., djelu poznatoga glagoljaša Bartola Krbavca, što se čuva u berlinskoj Državnoj biblioteci. Pjesmu je također prva objavila Marija Pantelić (1964:27–29). Iduće su dvije varijante latiničke: iz *Rapske pjesmarice* Mateja Picića iz 1471., što ju je u transliteraciji objavio Cvito Fisković (1953:43–45), te iz *Lekcionara* Bernardina Splicanina, tiskanog u Veneciji 1495., što ga je u transkripciji izdao Tomo Maretić (1885:180–181), a u pretisku Josip Bratulić (1991:188). Ima i mlađih zapisa, primjerice u kodeksu iz 1512. poznatoga glagoljaša Šimuna Klimantovića, u bosanskog pisca Matije Divkovića s početka 17. stoljeća i dr., ali se na njima nećemo zadržavati. Navedena četiri zapisa iz 15. stoljeća, od kojih je šibenski vjerojatno najstariji, pripadaju dvjema, istina vrlo bliskim verzijama, nastalima preradom zajedničkoga predloška. Jednoj pripadaju latinička šibenska i glagoljička berlinska varijanta s 18 strofa, drugoj Picićeva i Bernardinova s 20 strofa (prema 19 strofa originala). Prijevod slijedi metar i strofnu shemu originala (strofe po tri osmerca s rimama *aaa bbb ccc* i d. osim posljednje dvije strofe, koje su razdijeljene u tri dvostiha s rimom *aa b/b cc*, s time da je posljednji dvostih šesteraci – također kao u originalu, dok dvanaestoj strofi nedostaje jedan stih). Pjesma je još jedan među mnogim pokazateljima književnih veza glagoljaške i latinaške kulturne sredine, na koje je prvi ukazao Milan Rešetar još 1902., zatim je istu ideju razradio Franjo Fancev (1933; 1934), ali se ona vrlo nevoljko i sporo prihvaćala i u hrvatskoj i u ostaloj slavističkoj filologiji, zadojenoj tezom o nepomirljivosti tih dviju kulturnih i duhovnih sredina.

3. 1. Tekst pjesme *Sudac gnivan*

Kako je tekst na kopiji teško čitljiv, navest ćemo – zbog grafijske problematike – i transliteraciju, koju smo uspostavili što na temelju originala, što na temelju fotografija, koje su mjestimično (i pod raznim osvjetljenjem) čak i čitljivije od originala. Potpuno nejasne dijelove, rekonstruirane uz pomoć berlinske varijante, navest ćemo u zagradama. Kao i kod prethodnih tekstova, najprije ćemo slijediti retke originala (u transliteraciji i transkripciji), a zatim ćemo dati tekst u strofama.

1. Sudacz chote gnyuan priti vas mir ognem popaliti
2. nemoti se prid [skriti]
3. Kolic trepet tada bude kad se sueto pismo zbude amartuy
4. se wsfy probude
5. Trubya bozya martuych budi uskrfnite martuy ludi
6. poyte kbogu da vas fudi Smart te tada zzaad oftati
7. kada budu martuy uftati razlog bogu owffsem dati
8. Knyge se chte otuoriti vkiich chote fuetlo biti kako chote
9. bog luditi Myloftiuy gospodine od ftracha my duffa ftine
10. pomiluy yu da nezgine Sto tu grifnik tada reti kuli
11. miloft tada fteti kdi chte dobri yedua uteti Mnogo flau
12. ny boze blagi pomiluy me spafe dragi nezugubime zlimi
13. wragi Snebes pride mene radi grifnu duffu ti ofladi
14. otpagube me ogradi Smart fi muku priyal zame
15. nefrdise yure name yzbaui me dyaule mame
16. Placzu grozno yuzdiffu pokayanye griche tiffu miloftiu
17. fi kako flyfu Ognem vicznym griche kazes profti pruuo
18. ner ye skazes Mariyu fi ti odrifil razboinika neuli
19. fil naadfi meni tim ukripil Modlbe moye nedofoine
20. ti ye ftuori febi uolne profti muke nepokoine
21. Saaganczi me ti (umifti) kozliti fu wsfy neczifti
22. yzogna ym (ni yzli)fti da proclati wmuke poydu
23. da zdobrimi (ftra)che proydu doradofti ftobom (do)ydu
24. velle placza (velle) ftracha (k)di se grifnik vftane zprá
25. cha Da podilich (fuo)ych prime profti mu zatuoye
26. yime Ifukr(fte) blagi day ym pokoj dragy Amê

1. Sudac hoće gnivan priti, vas mir ognem popaliti,
2. ne moći se prid [rím] skriti.
3. Kolik trepet tada bude kad se Sveto pismo zbude a martvi
4. se vsi probude!
5. Trubja Božja martvih budi: »Uskrsnite, martvi ljudi,

6. pojte k Bogu da vas sudi. Smart će tada zâd ostati
7. kada budu martvi ustati razlog Bogu o vsem dati.
8. Kńige se hte otvoriti, u kñh hote svetlo biti kako hote
9. Bog suditi. Milostivi Gospodine, od straha mi duša stine,
10. pomiluj ju da ne zgine. Što ću grišnik tada reći, ku li
11. milost tada steći kdi hte dobri jedva uteći? Mnogo slav-
12. ni Bože blagi, pomiluj me, spase dragi, ne zgubi me zlimi
13. vragi. S nebes pride mene radi, grišnu dušu ti osladi,
14. ot pagube me ogradi. Smart si, muku prijal za me,
15. ne srđi se jure na me, izbavi me djavļe mame.
16. Plaču grozno i uzdišu, pokajanjem grihe tišu. Milostiv
17. si, kako slišu. Ognem vičnim¹⁵¹ grihe kažeš, prosti prvo
18. ner je skažeš. Mariju si ti odrišil, razbojnika ne uli-
19. šil, nâd si meni tim ukripil. Modlbe moje nedostojne
20. ti je stvori sebi voļne, prosti muke nepokojne.
21. S âgañci me ti (umisti), kozlići su vsi nečisti,
22. iz ognâ jim (ni izli)sti. Da prokleti v muke pojdu,
23. da z dobrimi (stra)he projdu, do radosti s tobom (do)jdu!
24. Vele plača, (vele) straha (k)di se grišnik vstane z.pra-
25. ha da po dilih (svo)jih prime. Prosti mu za tvoje
26. jime! Isukrste blagi, daj jim pokoj dragi! Amen!

- (1) *Sudac hoće gnivan priti
vas mir ognem popaliti,
ne moći se prid [riim] skriti.*
- (2) *Kolik trepet tada bude
kad se Sveto pismo zbude,
a martvi se vsi probude!*
- (3) *Trubja Božja martvoh budi:
»Uskrsnite, martvi ļudi,
pojte k Bogu da vas sudi!«*
- (4) *Smart će tada zâd ostati
kada budu martvi ustati
razlog Bogu o vsem dati.*
- (5) *Kńige se hte otvoriti,
u kñh hoće svetlo biti
kako hoće Bog suditi.*

¹⁵¹ Graf. *vicznym* može se čitati i: *vičnim*.

- (6) *Milostivi Gospodine,
od straha mi duša stine,
pomiluj ju da ne zgine.*
- (7) *Što ću, grišnik, tada reći,
ku li milost tada steći
kdi hte dobri jedva uteći?*
- (8) *«8» Mnogo slavni Bože blagi,
pomiluj me, spase dragi,
ne zgubi me zlimi vrage.*
- (9) *S nebes pride mene radi,
grišnu dušu ti osladi,
ot pagube me ogradi.*
- (10) *Smart si, muku prijal za me,
ne srdi se jure na me,
izbavi me djavoļe mame!*
- (11) *Plaću grozno i uzdišu,
pokajanjem grihe tišu.
Milostivo si, kako slišu.*
- (12) *Ogñem vičnim grihe kažeš,
prosti proo ner je skažeš.*
- (13) *Mariju si ti odrišil,
razbojnika ne ulišil,
nād si meni tim ukripil.*
- (14) *Modlbe moje nedostojne
ti je stvoiri sebi voļne,
prosti muke nepokojne.*
- (15) *S âgañci me ti umisti,
kozlići su vsi nečisti,
iz ognía jim ni izlisti.*
- (16) *Da prokleti v muke pojdu,
da z dobrimi strahe projdu,
do radosti s tobom dojdu!*
- (17) *Vele plaća, vele straha
kdi se grišnik vstane z praha
da po dilih svojih prime.*
- (18) *Prosti mu za tvoje jime!
Isukrste blagi,
daj jim pokoj dragi! Amen!*

3. 2. Grafija i pravopis

3. 2. 1. Grafija

Rukopis je zapisivača vrlo čitak. Pismo je gotičko, ali jednostavnije i strože od Šibenčaninova, premda su neki oblici slova gotovo identični, primjerice *a*, *d*, *w*, a osobito na njega podsjećaju tanke ukošene crtice iznad *i*, ponekad i iznad *y* (kod Šibenčanina na gotovo svim samoglasničkim grafemima). Ali to je jedna posve druga grafijska škola, s usustavljenijom i jednoznačnijom grafijom, a uvodi u odnosu na Šibenčanina (ali i u odnosu na ostale onovremene spomenike) dva nova slova: *k* i *z*, od kojih drugi dolazi i u dvoslovu *cz*.

U grafijskom predočavanju suglasnika *c*, *č* javlja se (u odnosu na dosad poznate latiničke spomenike 14.–15. st.) novi dvoslovni grafem *cz*: *Sudacz* (= *Sudac*) 1, *Saaganczi* (= *S agañci*) 21; *Placzu* (= *Plaču* /1^{id} prez./) 16, *vicznym* (= *vičnim*) 17, *neczilti* (= *nečisti*) 21, *placza* (= *plača* /G^{id}/) 24. Suglasnik *k*, koji se obično nalazi u istom grafijskom nizu s *c*, *č*, ovdje ima zasebne grafeme: *k* – ukupno 25× prema samo dva primjera s grafemom *c*: *Kolic* (= *Kolik*) 3, *proclėti* (= *prokleti*) 22. Za suglasnik *h* bezizuzetno je rezerviran dvoslovni grafem *ch* (kojim se u drugim spomenicima obilježavaju još *k* i *č*): *chote* (= *hoće*) 1, 8 (2×), *martuych* (= *martvih*) 5, *chte* (= *hte* /3^{mn} prez./) 8, *od stracha* (= *od straha*) 9, *griche* (= *grihe*) 16, 17 i dr. U ovom spomeniku nailazimo na izuzetan način obilježavanja suglasnika *ć* (odnosno suglasnika koji stoji na njegovu sustavnom mjestu) – grafemom *t*: *chote* (= *hoće*¹⁵² /3^{id} prez.) 1, 8 (2×), *nemoti* (= *ne moći*) 2, *te* (= *će* /3^{id} enkl. prez./) 6, *tu* (= *ću* /1^{id} enkl. prez./) 10, *reti* (= *reći*) 10, *steti* (= *steći*) 11, *uteti* (= *uteći*) 11, *kozliti* (= *kozličići*) 21. Ta mi je pojava poznata samo iz dva sporadična primjera u latiničkoj transkripciji glagoljičkog teksta u početnici Jurja iz Slavonije (Pariz, oko 1380.): *hotet* (prema glagoljičkom *hoćet'*) i *chotiet* (prema glagoljičkom *hoćetě*)¹⁵³, te iz uglavnom sporadične grafije *t* u prvom i *ti*, *ty* u drugom dijelu *Žića svetih otaca* (80–90-e godine 15. st.)¹⁵⁴. Takva grafija nedvojbeno ukazuje na nastojanje da se grafijski registrira čakavska kontinuantna prasl. *t', neuobičajeno u ostalim spomenicima, koji (i čakavski i štokavski) najčešće za taj fonem imaju grafem *ch*, rjeđe *chi*, *chy*, *çh*, a čakavski još i *g*, *y*, odnosno neke druge slovne kombinacije u službi grafema za navedeni fonem. Pri tome je grafija *ti*, *ty* (u kojoj su druga slova dvoslova *i* i *y* zapravo obični grafemi za *j*) relativno bliska izgovornom stanju, ali je neobično (i izuzetno) potpuno identificiranje sa suglasnikom *t*, na koje nailazimo u ovom spomeniku.

¹⁵² U transkripciji se služimo grafemom *ć*, kako je uobičajeno u predočavanju staročačavskih tekstova, bez obzira na mogućnost dijalekatskog izgovora kao palataliziranog dentala *t'*.

¹⁵³ Malić 1996:29,30.

¹⁵⁴ Malić 1989a:132,135.

I u bilježenju fonema *i* i *j* ima mnogo više sustavnosti nego u ostalim spomenicima. Za označavanje fonema *i*, *j* upotrebljavaju se samo dva grafema: *i*, *y*, doizduše u obje glasovne vrijednosti, ali s izrazitom prevagom *i* za *i*, odnosno *y* za *j*. Prema 21 primjeru za *y* = *j* (u svim položajima: početnom, intervokalnom, iza suglasnika, završnom) samo su tri potvrde za *i* = *j*, npr. *yu* (= *ju*) 10, *yedua* (= *jedva*) 11, *yure* (= *jure*) 15, *priyal* (= *prijal*) 14, *Mariyu* (= *Mariju*) 18, *moye* (= *moje*) 19, *poyte* (= *pojte*) 5, *poydu* (= *pojdu*) 22, *doydu* (= *dojdu*) 23, *Trubya* (= *Trubja*) 5, *dyaule* (= *djavle*) 15, *pomiluy* (= *pomiluj*) 10, 12, *day*, *pokoy* (= *daj*, *pokoj*) 26 i dr. pored: *razboinika* (= *razbojnika*) 18, *nedostoine* (= *nedostojne*) 19, *nepokoine* (= *nepokojne*) 20. Pritom treba naglasiti da se intervokalni *j* redovito bilježi grafemom *y*, odnosno da nije potvrđen nulti grafem, naslijeđen iz latinske (i grčke) grafije i vrlo uobičajen u onodobnim (i kasnijim) spomenicima.

U bilježenju samoglasnika *i* na preko 80 primjera s grafemom *i* dolazi svega dvadesetak s grafemom *y*. Navest ćemo samo primjere s oba grafema u istoj riječi (odnosno spojeno napisanom enklitikom): *Myloftiuy* (= *Milostivi*) 9, *yzbau* (= *izbavi*) 15, *yuzdiffu* (= *i uzdišu*) 16, *vicznym* (= *vičnim/vičnim*) 17, pri čemu treba istaknuti da se veznik *i*, prijedlog *iz* i prefiks *iz-* pišu s *y* – osim navedenih primjera još i: *yzogna* (= *iz ognia*) 22, te jedva čitljivo *yzlifti* (= *izlisti*) 22. Grafem *y* ima još i vrijednost fonemskog slijeda *ji*, uobičajenu u hrvatskoj latinici: *fuoych* (= *svojih*) 25, a prema označenoj prejutaciji u *yime* (= *jime*) 26 vjerojatno je *y* = *ji* i u *ym* (= *jim*) 22, 26.

Suglasnici *l*, *n* obilježavaju se samo grafemima *l*, *n* (kao u svim dosada poznatim šibenskim spomenicima: *ludi* (= *ludi*) 5, *dyaule* (= *djavle*) 15, *uolne* (= *voľne*) 20; *gnuan* (= *gnivan*) 1, *ognem* (= *ognem*) 1, 17, *yzogna* (= *iz ognia*) 22, *Saaganczi* (= *S agańci*) 21. Nesiguran je primjer *vicznym* (= *vičnim/vičnim*) 17. U onodobnim je čakavskim spomenicima običniji pridjevski lik *vičńi* nego *vičan*.

Fonemski niz *s–z–š–ž* u većini spomenika vezan istim grafijskim sredstvima, odnosno grafemima sa sve četiri glasovne funkcije, ovdje se razdvaja na dva dijela: *s–š* i *z–ž*, pri čemu se prva dva fonema obilježavaju različitim oblicima slova *s*, tj. uglavnom *l*, a na početku određenih tekstovnih cjelina *S* i na kraju riječi *s*, odnosno dvoslovom *ff*, dok se *z–ž* obilježavaju grafemom *z*. Primjeri: *l* = *s*: *skriti* (= *skriti*) 2, *fueto pifmo* (= *Sveto pismo*) 3, *ufkrnite* (= *uskrsnite*) 5, *fudi* (= *sudi*) 6, *oftaty* (= *ostati*) 6, *uftati* (= *ustati*) 7, *fuetlo* (= *svetlo*) 8 i dr. (ukupno 45 primjera); *l* = *š*: *grifnik* (= *grišnik*) 10, 24, *grifnu* (= *grišnu*) 13, *odrifil* (= *odrišil*) 18, *neulifil* (= *ne ulišil*) 18–19, te *flyfu* (= *slišu*) 17 s obje glasovne vrijednosti u istoj riječi; *S*, *s* = *s*: *Sudacz* (= *Sudac*) 1, *Smart* 6, 14, *Snebes* (= *s nebes*) 13, *Saaganczi* (= *S aganci*) 21, *vas* 1, 6; *S*, *s* = *š*: *Sto* (= *Što*) 10, *kazes* (= *kažeš*) 17, *fkazes* (= *skažeš*) 18; *ff* = *s*: *wffi* (= *vsí*) 4, 21, *wffem* (= *vsem*) 7; *ff* = *š*: *duffa* (= *duša*) 9, *duffu* (= *dušu*) 13, *yuzdiffu*, *tiffu* (= *i uzdišu*, *tišu* /1^{id} prez./) 16; *z* = *z*: *zbude* 3, *razlog* 7, *zlimi* 12, *grozno* 16, *zame* (= *za me*) 14, *yzogna* (= *iz ognia*) 22 i dr., te jednom udvojeni grafem: *zzaad* (= *zâd*) 6; *z* = *ž*: *bozja* (= *Božja*),

boze (= *Bože*) 12, *kazes* (= *kažeš*) 17, *skazes* (= *skažeš*) 18.

Foneme *u* i *v* povezuje zajednički (najfrekventniji) grafem *u*. Primjere za etimološke *u*, *v* nećemo posebno navoditi. Fonem *v* bilježi se na još tri manje frekventna načina: *v* – *vas* 1, 6, *vicnym* (= *vičnim/vičním*) 17, *vele* 24, *vstane* (= *vstane*) 24; *w* – *wſſi* (= *vsí*) 4, 21, *wſſem* (= *vsem*) 7, *wragi* (= *vragi*) 13, *wmuke* (= *v muke*) 22; *uu* – *pruuo* (= *prvo*) 17, te samo jednom grafem *v* za *u*: *vkiich* (= *u kih*) 8. Ovdje treba napomenuti da o glasovnoj vrijednosti nekadašnjega prijedložno-prefiksalnog *v̄v/v̄v̄-*, *v̄vz-* zaključujemo na temelju broja slogova u stihovima. Ipak je, bez obzira na broj slogova, *uſtati* 7 vjerojatnije *ustati* nego *vstati* (podudaranje u rimi: *ostati* : *ustati*).

Udvojeni su grafemi rijetki. Osim *ff*, koji je preuzet iz evropskog latiniteta, jedini je primjer *zz* u *zraad* 6. Udvojeni grafemi za samoglasničke foneme također su rijetki, a u transkripciji ih prenosimo kao dugi samoglasnik, premda to nije uvijek sigurno: *zraad* (= *zâd*) 6, *vkiich* (= *u kîh*) 8, *naad* (= *nâd* 'nada') 19, *Saaganci* (= *S âgañci*) 21, iako dugi naglasak u toj riječi nije poznat.

Titla za kraćenje *m* upotrijebljena je samo u završnoj riječi *Amê* (= *Amen*) 26, dok je u *pokayanje[m]* (= *pokajanjem* – *P^d*) 16 vjerojatno zabunom izostala. Drugih znakova kraćenja nema.

Na temelju predočene građe tablice glasovnih vrijednosti grafema i grafijskih realizacija fonema bit će znatno jednostavnije nego što smo ih navikli vidjeti za onodobne spomenike:

Tablica višeznačnih grafema

Grafemi	Fonemi		
cz	c	č	
i	i	j	
l	l	ļ	
n	n	ñ	
ſ, S, s	s	š	
ff	s	š	
t	t	ć	
u	u	v	
v	v	(u)	
z	z	ž	
y	j	i	ji

Tablica grafijskog predočavanja fonema:

Fonemi	Grafemi			
c	cz			
č	cz			
ć	t			
h	ch			
i	i	y		
j	y	i		
k	k	c		
l	l			
ń	n			
s	f	ff	S	s
š	f	ff	S	s
u	u	(v)		
v	u	v	w	(uu)
z	z	(zz)		
ž	z			

Napomena: u zagradama su jednokratne upotrebe.

3. 2. 2. Pravopis

U čitavu tekstu nije upotrijebljen nijedan interpunkcijski znak. Strofe počinju velikim slovom. Sastavljeno pisanje naglasnih cjelina nije dosljedno provedeno (kao uostalom ni u drugim spomenicima). Dosljedno se sastavljeno piše samo negacija: *nemoti* (= *ne moći*) 2, *nezgine* (= *ne zgine*) 10, *nezgubime* (= *ne zgubi me*) 11, *nefrdife* (= *ne srdi se*) 15, *neulifil* (= *ne ulišil*) 18–19. Iz navedenih se primjera vidi da se zamjениčka enklitika piše zajedno s naglašenom riječju, ali to nije obavezno: *kad se* (= *kad se*) 3, *Knige se hte* (= *Kńige se hte*) 8, *pomiluy me* (= *pomiluj me*) 11, *yzbavi me* (= *izbavi me*) 15 i dr., ali stari A s prijedlogom samo sastavljeno: *zame*, *name* (= *za me*, *na me*) 14,15. Jednofonemski prijedlozi i veznici pišu se redovno sastavljeno, dok se ostali uglavnom pišu rastavljeno: *kbogu* (= *k Bogu*) 6, *Snebes* (= *S nebes*) 12, *owlfem* (= *o vsem*) 7, *wmuke* (= *v muke*) 22; *amartuy* (= *a martvi*) 3, *yuzdiflu* (= *i uzdišu*) 16, ali i: *otpagube* (= *ot pagube*) 14 pored (nesigurnog) *od stracha* (= *od straha*) 9; *da vas* 6, *da nezgine* (= *da ne zgine*) 10, *da proclėti* (= *da prokleti*) 22 i dr. Glagolska se enklitika piše rastavljeno: *Smart te tada* (= *Smart će tada*) 6, *Smart fi* (= *Smart si*) 14, a čestica *li* sastavljeno: *kuli* (= *ku li* 'koju li') 10.

Od glasovnih promjena pravopisno se registrira asimilacija po zvučnosti na granici prefiksa i osnove: *zbude* 3, *ne zgubi* 12 (< *sv-*), *uskrsnite* 5 (< *vřz-*) i na

granici osnove i sufiksa: (izli)sti (< -lěz-) 22, dok se prijedložni izrazi bilježe i s asimilacijom i bez nje: z *dobrimi* 23 (< sṽ), ali: k *Bogu* 6 (< kṽ), z *praha* 24–25 (< izṽ). Primjer *S nebes* 13 zbog sonanta nije relevantan. U primjeru *kdi* 11 (24?) (< kṽdē) vjerojatan je, a u *ot pagube* 14 siguran crkvenoslavenski ortografski utjecaj.

3. 3. Jezične crte

3. 3. 1. Glasovne pojave

U refleksima poluglasa nema nikakvih posebnosti: *Sudac* 1, *gríivan* 1, *vas* 1, 6, *tada* 3, 10, 11, *kad* 3, *kada* 7, *kako* 17, te bez čakavskog refleksa slabog poluglasa u *kdi* 11, 24, *zlimi* 12. S područja vokalizma treba posebno izdvojiti refleks jata. U leksičkim morfemima potvrđen je samo jedan ekavizam: *svetlo* 8, koji bi se slagao s pravilom Jakubinskog i Meyera. Svi ostali primjeri su s ikavskim refleksom (u leksičkim, tvorbenim i oblikotvornim morfemima): *gríivan* 1, *prid* 2, *grišnik* 10, *grišnu* 13, *grihe* 16, 17, *tišu* 16, *vičnim/vičnim* 17, *odrišil* 18, *ukripil* 19, *umisti* 21, *po dilih* 25; *kdi* 11, 24; *meni, sebi* (D) 19, 20, *tim* (I^{id}) 19, pri čemu se samo *prid* ne slaže s navedenim pravilom. Iduća je pojava koju treba spomenuti $\epsilon > a$ iza palatala: *prijal* 14. Čakavska pojava gubljenja *i* u prijedlogu/prefiksu *iz/iz-* potvrđena je samo djelomično, i u tome se ovaj tekst slaže sa ŠM i ovdje razmatranim BZ, ali i s drugim čakavskim spomenicima: z *praha* 24–25 pored *iz ognia* 22, *izbavi* 15, (izli)sti 22 (nedovoljno čitko) pored nesigurnih primjera *ne zgine* 10, *zgubi* 12 (< iz-?). Naime, dok AR XXII *zginuti, zgubiti* navodi kao tvorenice s prefiksom *s-* (< sṽ-), staroslavenski rječnici LP i S.-A. navode samo *izgybati, izgybnoti, izgybēlv, izgubiti, izgublati*, ali to ne znači da navedene tvorenice s prefiksom *s-* nisu postojale. U starohrvatskim tekstovima (osobito čakavskim) veća je frekventnost prefiksa *s-* i njegovo značenjsko preklapanje s *iz-* nego što je zabilježeno u starocrkvenoslavenskim izvorima. Prejotacija je potvrđena u *jime* 26, pa je vjerojatna i u *jim* 22, 26 (graf. *ym*), ali *Isukrste* 26. Za otpadanje samoglasnika na kraju riječi potvrde su: *kad* 3 pored *kada* 7 i *tada* (3x), *ner* (< *nere* < *neže*) 18 pored *jure* 15. Otpadanje/neotpadanje ovisi o potrebama stiha (broj slogova).

Poseban su problem unutar samoglasničkog sustava slogotvorni *l̥* i *r̥*. Za slogotvorni *l̥* u tom tekstu nema potvrda, dok se slogotvorni *r̥* piše na dva načina – *ar* i *r*, pri čemu je prvi očito odraz lokalnoga izgovora, dok je drugi vjerojatno knjiški crkvenoslavenski utjecaj. Primjeri: *martvi* 3, 5, 7, *martvih* 5, *smart* 6, 14 pored *uskrsnite* 5, *ne srđi se* 15, *prvo* 17, *Isukrste* 26.

U tekstu nedvojbeno supostoje dvije kontinuantne nekadašnjeg *vṽ/vṽ-* (ali samo *uz-* < *vṽz-*), što je također uvjetovano potrebama stiha.¹⁵⁵ To može zna-

¹⁵⁵ Takvo opravdanje ne postoji u ŠM, koja također ima dvije kontinuantne (v. Malić 1973: 127–129), ali tamo se pak može raditi o stilskoj obilježenosti/neobilježenosti.

čiti da se uz noviju kontinuantu *u/u-* za potrebe stiha uzima ili starija ili inodialekatska *v/v-*, što je oboje u književnom jeziku legitimno. Primjeri: *u kih* 8 pored *v muke* 22; *ukripil* 19, *umisti* 21 pored *vstane* 24, ali samo: *uskrsnite* 5, *ustati* 7, *uzdišu* 16.

Od suglasničkih promjena treba izdvojiti čakavsku pojavu *j < *d'*: *pojte* (2^{mn} starog imperativa **poid'te*). U odjeljku o grafiji spomenuto je da grafem *t* za *ć* najvjerojatnije znači pokušaj registriranja čakavskog refleksa prasl. **t'*. Zabilježena je i jedna od najstarijih poznatih potvrda za čakavsku promjenu *j < !*: *trubja* 5.¹⁵⁶ Ostale potvrđene suglasničke pojave: intervokalni *ž > r*: *jure* 15, *ner* 18; izostanak druge palatalizacije ispred prednjojezičnog samoglasnika: *vragi* (1^{mn}) 13, vjerojatno zbog rime: *blagi* : *dragi* : *vragi*); čuvanje *-l* na kraju riječi: *prijal* 14, *odrišil* 18, *ulišil* 18–19, *ukripil* 19; neizmijenjen suglasnički skup *jd* u izvedenicama glagola *iti*: *pojdu* 22, *projdu*, *dojdu* 23; neizmijenjen suglasnički skup *vs* u kosim oblicima zamjenice *vas*: *vs* 4, *o vsem* 7; neizmijenjeni sekundarni skupovi *suglasnik + j*: *Božja* 5, *djavle* 15, *pokajanje[m]* 16. Za sekundarni skup *čt* (*< čbt*) *> št* u *što* 10 vidi u odjeljku o leksiku. Zanimljivo je napomenuti da ovaj tekst ne pruža potvrda za bilježenje *f* na mjestu etimološkoga *v* premda ima položaja u kojima se u drugim tekstovima vrlo često javlja *i* u kojima je čak moguća izgovorna alofonska realizacija (usp. ovdje razmatrane BZ), npr. *vs* 4, 21, *vsem* 7, *otvoriti* 8, *svetlo* 8, *tvoje* 25. Suglasnički skup *dl* u *modlbe* 19 sugerira češki utjecaj, koji je moguć nakon povratka hrvatskih glagoljaša iz Češke. U ovom tekstu to je vjerojatno knjiški postupak uvjetovan posrednim glagoljaškim utjecajem.¹⁵⁷

3. 3. 2. Morfološki oblici

U imeničkim deklinacijama potvrđeno je mlađe stanje s relevantnim padežima glavne deklinacije (G^{jd} ž.r., N^{mn} ž.r., A^{mn} m. i ž.r.) prema palatalnoj promjeni i uključivanjem imenice *judi* u glavnu deklinaciju m.r. U jednini potvrđeni su: u m.r. G (*od*) *straha* 9, 24, *plača* 24, *z praha* 24–25 i A = G *razbojnika* 18; D (*k*) *Bogu* 6, 7; V *gospodine* 9, *Bože* 12, *spase* 12, *Isukrste* 26, I *ogñem* 1, 17; u sr. r.: A *za ... jime* 26 i pogrešno napisan, ali zapravo nesumnjiv I *pokajanje[m]* 16; u ž.r.: G *mame* 5, *ot pagube*, A *dušu* 13, *muku* 14, *Mariju* 18; i-deklinacija: G *do radosti* 23, A *nad* 19. Od množinskih padeža potvrđeni su: N m.r. *kozličići* 21; N ž.r. *kriige*; G sr. r. *s nebes* 13; A m.r. *grihe* 17, *strahe* 23 (kratka množina) i A ž.r. (*v*) *muke* 20, 22; V zbirne imenice *judi* 5; L sr. r. *po dilih* 25 s nastavkom u kojem je *i < ě*; I m.r. *vragi* 13, *s agañci* 21 sa starim nastavkom (u nepalatalnoj deklinaciji *-i < -y*, u palatalnoj *-i*).

Za lične zamjenice i posvojnu potvrđeni su: G *mene* 13, D *meni* 19, *sebi* 20; A

¹⁵⁶ Prve dosad poznate potvrde te pojave jesu: *kraja, zemje* (pored *zemlje*) iz *Povaljske listine* (1250.) – Malić 1988:98–99.

¹⁵⁷ Usp. npr. *modlitva* u S.-A. iz *Praških ostrizaka*.

me uz prijedloge za me 14, na me 15 i enkl. 12 (2x), 15, 21; I s tobom 23; za 3. lice: D^{id} enkl. m.r. mu 25; A^{id} ž.r. enkl. ju 10; D^{mn} enkl. jim 26; stari A^{mn} enkl. m. i ž.r. je 18, 20.

U zamjeničko-pridjevskoj deklinaciji potvrđeni su: N^{id} m.r. vas 1; G^{id} ž.r. djavle 15; A^{id} ž.r. ku 10, grišnu 13; V^{id} m.r. milostivi 10, mnogo slavni (mnogoslavni?) 11–12, dragi 12, blagi 26; L^{id} sr. r. o vsem 7; I^{id} sr. r. tim 19; N^{mn} m.r. martvi 7 (u imeničkoj funkciji), vsi nečisti 21; N^{mn} i A^{mn} ž.r. nedostojne 19, nepokojne 20 (prema palatalnoj promjeni); A^{mn} = G^{mn} martvih 5 (u imeničkoj funkciji); V^{mn} m.r. martvi 5; L^{mn} u kih 8, po ... svojih 25; I^{mn} m.r. zlimi 12. Od potvrđenih se oblika G^{id} ž.r., A^{id} ž.r., N^{mn} m. i ž.r. i A^{mn} ž.r. slažu s imeničkim nastavcima.

Od glagolskih oblika potvrđeni su prezent, perfekt, futur i imperativ. Zanimljivo je u odnosu na ostale onovremene spomenike da se među prošlim vremenima ne pojavljuju aorist i imperfekt.

U prezentu u 1^{id} dolazi stari nastavak -u: plaču, uzdišu, tišu 16, slišu 17 (što je možda uvjetovano i rimom: uzdišu : tišu : slišu — s novijim nastavkom uzdišem : tišim : slišim rima ne bi bila pravilna); 2^{id} kažeš 17; 3^{id} budi 5, sudi 6, stine 9. Prezent svršenih glagola u zavisnim rečenicama: 2^{id} skažeš 18; 3^{id} zbude 3, zgine 10, ustane 24, prime 25; 3^{mn} se ... probude 4, pojdu 22, projdu, dojdu 23. Prezent pomoćnoga glagola biti (izvan perfekta): 3^{mn} su 21 i zanijekano 3^{id} ni 22. Prezent glagola *hotiti/*htiti (infinitiv nepotvrđen) dolazi samo u futuru, u punim i enklitičkim oblicima.

U perfektu je potvrđeno samo 3^{id}: si ... prijat 14, si odrišil ... ne ulišil 18–19, si ... ukripil 19.

Futur se tvori na dva načina: stari čakavski način tvorbe *perfektivni prezent glagola biti + infinitiv* (zapravo u funkciji futura II. — buduća radnja prije neke druge buduće radnje) i noviji — *prezent glagola *hotiti/*htiti + infinitiv*: Smart će tada zad ostati, kada budu martvi ustati 6–7. Ostali primjeri: 1^{id} ću ... reći 10; 3^{id} hoće ... priti i u nastavku s izostavljanjem pomoćnoga glagola ne moći se ... skriti 1–2, hoće svetlo biti kako hoće Bog suditi 8–9; 3^{mn} krije se hte otvoriti 8, hte dobri uteći 11. Stari prezent perfektivnih glagola u službi futura potvrđen je samo za glagol biti (u punom značenju): Kolik trepet tada bude 3.

U imperativu je potvrđeno 2^{id} i 2^{mn}: pomiluj 10, 12, ne zgubi 12, osladi 13, ogradi 14, ne srdi se 15, izbavi 15, stvori 20, prosti 20, 25, umisti 21, daj 26; uskrsnite 5, pojte 6. Treće lice (mn.) oblikuje se opisno — da + prezent: da prokleti v muke pojdu, da z dobrimi strahе projdu, do radosti s tobom dojdu 22–23.

3. 3. 3. Iz leksika

Za dosadašnju potvrđenost leksika iz ove pjesme vrijedi ono što je rečeno i za prethodne tekstove, tj. ako uzmemo da je tekst pjesme iz početka 15. stoljeća, odnosno iz vremena kojemu se pripisuje nastanak kodeksa u kojem je zapisana (a ima dovoljno elemenata za zaključivanje o njezinoj starini), onda

će za većinu riječi u njoj zastupljenih, iz već spomenutih razloga, ona pružati najstarije poznate rječničke potvrde, premda su – s jedinim izuzetkom: *Isukrst* – sve domaćega, tj. praslavenskoga podrijetla.

U tekstu ima nekoliko riječi koje očito pripadaju crkvenoslavenskom književnojezičnom sloju, premda na osnovi njih ne treba zaključivati o možebitnom crkvenoslavenskom predlošku te pjesme. Rime izgrađene na temelju narodnih jezičnih sredstava svjedoče da je pjesma (prepjev) prvotno nastala na narodnom jeziku, očito u latinaškom krugu, a zatim je, odjevena u glagoljičku grafijsko-ortografsku maniru, prenesena u glagoljičke kodekse. Već je rečeno da crkvenoslavenska verzija iz prvotiska glagoljičkog misala iz 1483. pripada drugom prevoditeljskom tipu: sadržajno je bliža latinskom originalu, ali joj stihotvorni postupak nije tako uspješan kao u ovoj pjesmi, koja umnogome slijedi pučku osmeračku stihotvornu tradiciju.

Jedna od riječi što vjerojatno potječu iz crkvenoslavenskoga jezičnog sloja jest upitna zamjenica *što* 10, koja predstavlja domaći izgovor sekundarnog suglasničkog skupa *čt < čot* crsl. zamjenice *čto < čto*, kao što je u *pošten*, *poštenje*, *štovati*, *štiti*, a ne – kao što bi se moglo zaključivati – eventualan štokavski utjecaj.¹⁵⁸ Iduće su crsl. riječi: *mir* ('svijet') 1, uglavnom s potvrdama iz hrvatskih glagoljičkih spomenika¹⁵⁹, ali dolazi i u prvom latiničkom spomeniku – *Redu i zakonu* iz 1345.¹⁶⁰; *paguba* ('propast, nesreća, opasnost') 14, s rijetkim potvrdama tek od 16. st.¹⁶¹; *agañac* (pren. 'pravednik') 21 u taj krug pripada zbog izostanka prejotacije – u AR nije potvrđen, a u AR IV, s. v. *jagañac* nema toga značenja, ali u gotovo istom kontekstu kao u našoj pjesmi dolazi s. v. 1. *jañac* pod b) aa) s mlađim potvrdama (Divković, Margitić, Zoričić); glagol *pomilovati* (uz A – 'smilovati se') 10, 12, znatno je zastupljen u hrvatskim tekstovima¹⁶²; zatim glagoli *kazati* ('kaznjavati') 17 i *skazati* ('kazniti'), potvrđeni u tim značenjima, i to rijetko, samo iz srpskih spomenika 13.–14. stoljeća¹⁶³. Vjerojatno među crkvenoslavizme treba ubrojiti i *voľan* ('koji je po volji') 20, premda to značenje nije potvrđeno u starocrkvenoslavenskom kanonu: LP s.v. *volъnъ* ima značenja: *spontaneus*, *voluntarius*, *sufficiens*, *liber*; AR XXI s.v. 1. *voľan* uz natuknicu kao opće značenje navodi »koji je po volji, u volji, na voľu«, koje odgovara našem primjeru, ali u potpodjeli na određena značenja

¹⁵⁸ Usp. u izvedenicama iste zamjenice: *ništa*, *ništar/ništare*, *nište/nišće* pored *ničtare*, *začte* u *Žićima svetih otaca* (Malić 1993:196). – U AR XVII, s.v. *što* kao upitna zamjenica potvrđena je u Hektorovića, Glavinića, Kavanjina.

¹⁵⁹ AR VI, s.v. 2. *mir*.

¹⁶⁰ Vidi: Malić 1977:120.

¹⁶¹ AR IX.

¹⁶² AR X, s.v. *pomilovati* pod c.).

¹⁶³ AR IV, s.v. *kazati* pod 3.; XV, s.v. *skazati* pod e. – usp. i *kazati* 'punere' u LP, ali kod *svkazati* nema toga značenja.

ima tek pod g) »koji je kome po volji, koji zadovoljava, ugodan« samo s dvije srpske potvrde. U hrvatskih pisaca to značenje nije potvrđeno.

Za riječ *modlba* ('molitva Bogu') 19 već je rečeno da treba pretpostaviti češki utjecaj, ali na glasovnoj, a ne na leksičkoj razini. U tom obliku, koji je očito knjiški hibrid, nije potvrđena, nego samo *molba*.¹⁶⁴

Bez pretenzija na iscrpnost, navest ćemo redom većinu leksika ovog spomenika, uz samo neke leksikografske napomene o dosadašnjoj potvrđenosti, s time da su za većinu riječi potvrde u AR dosta mlađe, a zanimljive su među njima potvrde iz iste pjesme iz Bernardina i Divkovića:

blag 12, 26, *Bog* 6, 7, 9, *Božji* 5, *djavli* 15, *dobar* 11, 23, *dojti* 23, *drag* 12, *duša* 13, *gñivan* 1, *Gospodin* ('Bog') 9, *grih* 16, 17, *grišan* 13, *grišnik* 10, 24, *grozno* 16, *Isukrst* 26, *izbaviti* ('osloboditi, spasti') 15, *izlisti* ('izaći') 22, *jedva* (pril.) 11, *jure* (pril.)¹⁶⁵, *kñige* (mn.)¹⁶⁶ 8, *kozlić* (pren. 'grješnik'¹⁶⁷ – opozicija *agañiac* 'pravednik') 21, *li* (upitna čestica) 10, *mama* ('mamac' pren.)¹⁶⁸ 15, *milost* 11, *milostiv* 9, 16, *mrtav* (mn. u imeničkoj funkciji) 3, 5, 7, *muke* ('paklene muke'¹⁶⁹) 20, 22, *nad* (m. ili f.? 'nadanje'¹⁷⁰) 19, *nebesa* 13, *nečist* (pren. 'prljav u moralnom smislu') 21, *nedostojan* ('skroman, ponizan'¹⁷¹) 19, *nepokojan* ('paklen'¹⁷²) 20, *ner* ('nego') 18, *odrišiti* ('oprostiti grijehe'¹⁷³) 18, *ogañ* 1, *ograditi* ('opkoliti, okružiti'¹⁷⁴) 14, *osladiti* ('ispuniti slašću'¹⁷⁵) 13, *otvoriti se*¹⁷⁶ 8, *plač* 24, *pojti* 22, *pokajanje* 16, *popaliti* 1, *prah* ('zemni ostaci poslije smrti') 24–25, *prijati* – prez. 3rd *prime* 14, 25, *projti* 23, *prokleti* (mn. 'prokletnici') 23, *prostiti* (uz D 'poštedjeti

¹⁶⁴ Navedeno značenje u AR VI, s.v. *molba* pod 2. a.).

¹⁶⁵ AR IV, s.v. 1. *jur* i 1. *jure* od 15. do 18. st., gotovo samo u čakavaca.

¹⁶⁶ AR V, s.v. *kñiga* pod c. a) *aa* za knjigu u današnjem smislu, tj. kodeks, liber, kaže se da je starija upotreba u množini, s primjerima od *Vinodolskog zakonika*.

¹⁶⁷ AR V, s.v. 1. *kozlić* pod c) (množina) bez posebnog izdvajanja značenja dolaze potvrde navedenog značenja, ali tek u pisaca 17. i 18. st.

¹⁶⁸ AR VI, s.v. 2. *mama* pod b. s istovjetnom potvrdom iz Bernardina i Divkovića.

¹⁶⁹ AR VII, s.v. 1. *muka* pod a. c) »o mukama u paklu« s potvrdama iz Zoranića i Hektorovića uz atribut *vičñe muke*.

¹⁷⁰ AR VII, s.v. 1. *nād* m. s potvrđana iz D. Ranjine, iz Crne Gore i nekih srpskih pisaca; 2. *nad* f. s potvrdama iz Lucića i D. Ranjine.

¹⁷¹ AR VII, s.v. *nedostojan* navode se uglavnom značenja u moralno negativnom smislu, premda primjeri pod b., gdje se navodi značenje »nevrijedan, koji se više ili manje približava smislu pridjeva: nevaļao, rdav, zao«, zapravo odgovaraju ovom našem značenju.

¹⁷² AR VII, s.v. *nepokojan* nema toga značenja, ali s.v. *nepokoj* pod d. ima značenje 'muka', a pod *bb*) ima značenje 'vječna muka, pakao'.

¹⁷³ AR VIII, s.v. *odriješiti* pod c. ista potvrda iz Bernardina.

¹⁷⁴ AR VIII, s.v. *ograditi* pod c. b) *pren.* identičan primjer iz Bernardina.

¹⁷⁵ AR IX, s.v. *osladiti* pod a) identičan primjer iz Bernardina i Divkovića.

¹⁷⁶ AR IX, s.v. *otvoriti* pod f) *bb*) »otvoriti pismo, kñigu i sl.« pod *bbb*) *pas. i refl.* ima identičan primjer iz Bernardina.

koga') 17, 25, *prvo* ('prije'¹⁷⁷) 17, *radi* (prij. s G) 13, *radost* 23, *razbojnik* 18, *razlog* ('račun') 7, *skriti se* 2, *slišati* (pf. 'čuti') 17, *smart* 6, *spas* ('spasitelj' – vjer. za Boga¹⁷⁸) 12, *srđiti se* 15, *steći* ('doći do čega, postići što') 11, *stinuti* ('mrznuti') 9, *strah* 9, 23, 24, *stvoriti* ('učiniti' u apstr. smislu) 20, *sudac* 1, *suditi* 6, 9, *svetlo* (pril. 'jasno, bjelodano') 8, *što* 10, *tišiti* ('blažiti'¹⁷⁹) 16, *trepēt* ('drhtanje od straha') 3, *trubja* ('trublja') 5, *ukripiti* ('ojačati, osnažiti') 19, *ulišiti* ('uskratiti') 18–19, *uskrsnuti* 5, *uteći* ('pobjeći') 11, *vele* (pril. 'vrlo, mnogo' uz G) 24, *vrag* (značenje može biti 'neprijatelj' ili 'đavao') 13, *vstati se* ('ustati' – *vstati z praha* 'uskrsnuti') 24, *za* (prij. s A 'radi') 25–26, *zâd* (pril. 'straga'¹⁸⁰) 6, **zal* (I^m *zlimi*) 12, *zbiti se* ('ispuniti se, ostvariti se' o Svetom pismu¹⁸¹) 3, *zginuti* ('poginuti, propasti') 10, *zgubiti* ('pogubiti, uništiti') 12 i dr.

Jedina složenica u tekstu s današnjega gledišta bio bi pridjev *mnogoslavni* 11–12, ali ona je napisana razdvojeno: *mного slavni*, kao što se većina današnjih složenica piše rastavljeno sve do u 18. stoljeće. Kao jedna riječ potvrđena je tek od 18. stoljeća, dok je u primjerima potvrđenima kod *mного* (od 15. stoljeća) težište na priloškom određenju pridjeva.¹⁸² Jedina je sveza u tekstu *Sveto pismo* ('Biblija') 3, potvrđena od 15. stoljeća.¹⁸³

3. 4. Tekstološke usporedbe

Već je rečeno da prema 19 strofa latinskog originala šibenska (Š) i berlinska (B) verzija imaju 18 strofa, a Picićeva (P) i Bernardinova (Br) po 20. Prva strofa latinskoga teksta nema adekvata u Š i B, dok se u P njezin odjek (ne možemo reći ni prepjev, jer se sadržajno razlikuju) nalazi u drugoj strofi, a u Br u trećoj:

Lat. (1)¹⁸⁴: *Dies irae, dies illa, / Solvet saeculum in favilla, / Teste David cum Sybilla.*

P(2): *Kada pride iskra svitla, / ne ostavit ništar svita, / David pravi i Sibila.*

Br(3): Isto. Prema tome, u hrvatskim se tekstovima uopće ne spominje »dies irae«.

Prva strofa hrvatskih tekstova odgovara šestoj strofi latinskog originala:

¹⁷⁷ AR XII, s.v. *proi* pod 2. a. pril. bb) ima značenje 'najprije, prije svega u vremenu', ali nema 'prije čega drugoga'.

¹⁷⁸ AR XV, s.v. 1. *spas* (za Isusa).

¹⁷⁹ AR XVIII, s.v. *tješiti* ima samo značenja 'smirivati koga' i 'davati utjehu'.

¹⁸⁰ AR XXI, s.v. 3. *zâd* s identičnim primjerom iz Divkovića.

¹⁸¹ AR XXII, s.v. *zbiti se* pod b. b) kaže se da je subjekt knjiga, riječ i navodi se identičan primjer iz Bernardina i Divkovića.

¹⁸² AR VI, s.v. *mногоslavni*; s.v. *mногоi* pod 2. pril. b. »označuje izbliže pridjeve« a).

¹⁸³ AR IX, s.v. *pismo* pod h. b).

¹⁸⁴ U slomljenim zagradama dolazi redoslijedni broj strofe.

- Š: *Sudac hoće gnívan priti, / vas mir ogném popaliti, / ne moći se prid [ním] skriti.*
B: *Sudac hoće gněvan priti, / vas svit ogném popaliti, / ne moći se před ním skriti.*
P: *Sudac strašan oće priti, / va[s] svit ogném popaliti, / ne bude se nijedan pred ním skriti.*
Br: *Sudac gnívan hoće priti, / vas svit ogném popaliti, / ne moći se prid ním skriti.*
Lat. *Judex ergo cum sedebit, / Quidquid latet apparebit: / Nil inultum remanebit.*

Dalji je redosljed strofa:

- Š i B (1) = P (3), Br (2) – Lat. (2)
Š i B (3) = P i Br (4) – Lat. (3)
Š i B (4) = P i Br (5) – Lat. (4)
Š i B (5) = P i Br (6) – Lat. (5)
Š i B (6) = P (8), Br (7)
Š i B (7) = P (7), Br (8) – Lat. (7)
Š i B (8) = P (11), Br (9)
Š i B (9) = P (12), Br (12)
Š i B (10) = P (16), Br (13)
Š i B (11) = P (9), Br (14) – Lat. (12)
Š i B (12) = P (10), Br nema
Š i B (13) = P (13), Br (15) – Lat. (13)
Š i B (14) = P (18), Br (18) – Lat. (14)
Š i B (15) = P (14), Br (10) – Lat. (15)
Š i B (16) = P (15), Br (16) – Lat. (16)
Š i B (17) = P (19), Br (19) – Lat. (17)
Š i B (18) = P i Br (20) – Lat. (19)

Br (11): *Ne krati mi jure prošćenja, / daruj milost odrišenja, / razlog Bogu prav kladenja* nema adekvata u drugim varijantama niti u latinskom izvorniku. Strofe (6, 8, 9, 10) iz Š i B i njihovi adekvati u P i Br sadržajno se posve razlikuju od latinskog izvornika, a i od verzije u prvotisku *Misala*, koja dosta vjerno prati izvornik. Navedeni raspored pokazuje da Š i B predstavljaju prvotnu verziju, pri čemu ima elemenata za zaključivanje (a to je prvenstveno skladnost stihova) da je Š najstarija varijanta, ako ne i izvorna, dok P i Br čine drugu verziju, nastalu kasnijim prepravljanjem. Varijante P i Br i međusobno se dosta razlikuju, a svaka od njih ima nekih svojih podudaranja s varijantama prve verzije, kojih druga nema. Možda će to najbolje pokazati nekoliko primjera stihova koji su u pojedinoj varijanti drukčije prevedeni nego u ostalima. Npr. *ne moći*

se prid/prěd ním skriti u Š, B, Br prema ne bude se nijedan prid ním skriti u P; u kih hoće svetlo/světlo/svitlo biti u Š, B, Br prema u kih oće pisano biti u P; prema pomiluj ju (tj. dušu) u Š, B, Br u P dolazi pomiluj me; prema kdi se grišnik vstane z praha / da po dilih svojih prime u Š i gdi se grěšnik vstane s praha / da po dělih svojih prime u B u P dolazi kad se tela stanu z praha / da po delih prime vsaki, a u Br gdi se grišnik stane z praha. / To slišavši, mru od straha i dr.

Pravilnost osmeraca najbolje govori za prvotnost šibenske varijante. U berlinskoj ona je već znatno poremećena. Tako se primjerice u stihovima 1. (4)¹⁸⁵ B: *Semrt hoće tada zada stati* prema Š *Smart će tada zad ostati*, odnosno 3. (9) B: *ot pogibeli me ti ogradi* prema Š *ot pagube me ogradi* broj slogova povećava čak na 10, a u 3. (13) B zbog *nadu* prema *nad* u Š na devet. S druge se strane promjenom nekih riječi smanjuje broj slogova u stihovima: 2. (3) B: *uskrsnite* prema *uskrsnite* u Š; 1. (5) i 3. (7) B: *hote* prema *hte* u Š; 3. (8) B: *zalimi* prema *zlimi* u Š; 1. (15) B: *s jańci* prema *agańci* u Š. Prema završna dva šesterca u Š, B i tu ima osmerce, koje postiže umetanjem vokativa *Bože*, ali tim ponavljanjem narušava prvotni jednostavni sklad završetka pjesme, koji ujedno slijedi latinski izvornik:

Lat.: *Huic ergo parce, Deus! / Pie Jesu Domine, / Dona eis requiem! Amen!*

Š: *Prosti mu za tvoje jime! / Isukrste blagi, / daj jim pokoj dragi! Amen!*

B: *Prosti mi za tvoje ime! / Isuhrste, Bože blagi, / daj im pokoj, Bože dragi! Amen!*

U drugoj verziji čitava je ta strofa drukčije prepjevana:

P: *Daj im, Bože Gospodine, / pokoj vičńi, sin Marije, / skrozi slavno ime tvoje! Amen!*

Br: *Daj jim, Bože Gospodine, / vičńi pokoj za tvoje jime, / Isukarste, sinu Marije! Amen!*

Zanimljivo je razmotriti jezične razlike među varijantama pjesme, posebno između Š i B. Već je spomenuto da je zapisivač varijante B tekst u odnosu na Š odjeo u crkvenoslavensko ruho. Tako on na mjestu korijenskog jata uglavnom uvijek piše glagoljički grafem za jat (u lat. transkripciji *ě*), ali ipak u 2. (1) *svit*, 3. (7) *gdi*, 1. (11) *tišu* (u rimi s *uzdišu*, *slišu*), 3. (15) *izlisti* (u rimi s *nečisti*); na kraju riječi i u suglasničkim skupovima često bilježi poluglas (i etimološki i neetimološki, pomoću dvaju uobičajenih znakova – v. latiničku transliteraciju M. Pantelić /1964, 27–29/ – koje ovdje, u transkripciji, ne bilježimo); u 1. (4) piše *semrt*, ali u 1. (10) ipak *smrt*.

U P dolazi i pokoji ekavski refleks jata: 3. (12) *od pogibeli*, 2. i 3. (19) *tela*, *delih*, što je vjerojatno ušlo u tekst iz lokalnoga rapskoga govora. *Ot pogibeli* dolazi i u B, dok je u Br zastupljen čisti ikavizam.

¹⁸⁵ Brojka s točkom označava redosljedni broj stiha u strofi, a brojka u slomljenim zagradama – kao i dosad – redosljedni broj strofe.

Razlike se javljaju i u nekim fonološkim likovima te morfološkim oblicima i pojedinim leksemima. Tako npr. prema *modlbe* u Š, što je očito češki utjecaj, B ima *molbe*, P *prošne*, Br također ima *molba*, ali u drukčije strukturiranoj strofi (*Mojoj molbi nedostojni / obrati oči milosardni*); prema Š *trubja* u B i Br dolazi *trubļa*, u P *truba*; prema Š *o vsem* u B i P dolazi *va vsem*, u Br *u vsem*; prema Š, P i Br *zlimi* u B dolazi *zalimi*; prema Š i Br *prokleti* u B i P dolazi *prokļati*; prema Š *Isukrste* i Br *Isukarste* u B dolazi crsl. lik *Isuhrste* i dr.

Od morfoloških oblika prema novijem zamjениčkom I *s tobom* u Š i P u B dolazi stari I *s tobov*; prema novijem A^{mn} *grihe* u Š, P i Br u B dolazi stariji oblik *grēhi*; prema futurskom 3^{mn} *se hte otvoriti* u Š u B dolazi *se hote*, u P *se ote*, u Br *te se*; prema *ću* u Š, B i Br u P dolazi *oću*; prema perfekatskom *ne ulišil* u Š i B (bez pomoćnoga glagola zbog broja slogova) u Br dolazi *nisi ulišil* (što daje deveterac), a u P afirmativno *jes uslišil* i dr.

Već je spomenuto da se u Š javljaju neki leksički crkvenoslavizmi. Njih tumačimo knjiškim crkvenoslavenskim utjecajem u latinaškoj sredini, a ne nastankom pjesme/prepjeva među glagoljašima. Zanimljivo je promotriti razlike u ostalim varijantama prema Š. Tako u svima njima umj. *mir* dolazi *svit* (čak i u glagoljičkoj B). Prema *što* u Š u B dolazi *čto*, a u ostale dvije varijante *ča*. Umjesto *ot pagube* u Š u B dolazi narodna riječ *ot pogibeli* (ali s crsl. prijedlogom *ot*), u P *od pogibeli*, u Br *od pogibili*. Prema *kdi* u Š (što je pravopisni crkvenoslavizam) u svim ostalim varijantama dolazi *gdi*. Prema *s agaŋci* u Š u B dolazi običnija riječ *s jaŋci*. Taj segment teksta, koji je u Š i B metaforičan: (15) *s agaŋciljaŋci me ti umisti, / kozlići su vsi nečisti, slijedeći u tome latinski izvornik (Inter oves locum praesta, / Et ab haedis me sequestra)*, u P i Br dolazi bez metafore: P (14) *S pravadnimi me ti umisti / jer su grišni vsi nečisti*, Br (10) *S pravadnimi me ti umisti, / grišnici su svi nečisti*. Ima razlika i u ostalom leksiku. Tako prema *uskrsnite* u Š i B u P i Br dolazi *ustanite*; prema *razlog* u Š, P i Br u B dolazi *račun*; prema *dati* u Š, P i Br u B dolazi *vzdati*; prema *tada reći* u Š, B i Br u P dolazi *ondi* i dr.

Navedena raščlamba pokazuje popularnost i proširenost pjesme *Sudac gñivan* ne samo na prostoru sjeverne i srednje Dalmacije, nego i u kopnenom zaleđu, jednako u latinaškoj i glagoljaškoj sredini, premda je prepjev očito potekao iz latinaške. I dok je varijanta B mogla nastati od Š prilagodbom crkvenoslavenskoj (uglavnom grafijsko-ortografskoj i ponešto gramatičkoj) normi, varijante druge verzije — P i Br nisu bile izvorom jedna drugoj, nego su obje nastale prepisivanjem (ili zapisivanjem po sjećanju), odnosno preradom nekog drugog predloška, u kojem je bilo preklapanja s prvom prijevodnom verzijom, kojoj pripadaju Š i B. Razmotrene varijante pokazuju da se pjesma *Sudac gñivan*, premda ima latinski izvornik i premda je kao mrtvačka sekvencija postala sastavnim dijelom misnoga teksta, uključila u krug anonimne pučke srednjovjekovne poezije, koja se prenosila najčešće usmenim putem, širila se hrvatskim jezičnim prostorom i pritom se mijenjala ovisno o zapisivaču i mje-

stu zapisivanja. Iz toga je vremena još samo jedna pjesma s poznatim latinskim izvornikom — *Va se vrime godišća (In hoc anni circulo)* — koja je doživjela istu sudbinu i došla do našega vremena u raznim hrvatskim krajevima. Za razliku od crkvenoslavenske verzije, koja uglavnom vjerno slijedi latinski izvornik, prepjev na narodnom jeziku u latinskom je izvorniku našao tek osnovni poticaj, ali se od njega sadržajno znatno udaljio, a varijanta Br, najmlađa od ovdje razmotrenih, udaljila se i od prvotnog hrvatskog teksta, kojem je varijanta Š očito najbliža.

Zaključak

Hrvatski latinički tekstovi s kraja 14. i početka 15. stoljeća iz knjižnice šibenskoga Samostana sv. Frane što ih ovdje predočujemo znanstvenoj javnosti proširuju i tematski i književnoformalno korpus hrvatske latiničke književnosti iz njezina najstarijeg razdoblja. Kraj 14. i početak 15. stoljeća još je uvijek razdoblje u kojem hrvatska latinička književnost (a upravo je latinička književnost u to doba književnost na narodnom jeziku) ne obiluje mnoštvom tekstova, velikim kodeksima i značajnim književnoestetskim ostvarenjima. Spomenici te književnosti, do početka 20. stoljeća nepoznati, otkrivaju se sporadično, slučajno. Uglavnom su to pojedinačni ili fragmentarni pjesnički i prozni tekstovi, najčešće zatureni po latinskim i talijanskim kodeksima domaćih i inozemnih biblioteka. Među njima blista svojom pjesničkom ljepotom i nadahnutošću jedinstvena *Šibenska molitva*, prvi otkriveni hrvatski latinički spomenik. Veličinom se u dosad poznatom korpusu te najstarije hrvatske latiničke književnosti izdvajaju dva dubrovačka molitvenika — *Vatikanski* (oko 1400.) i *Akademijin* (oko 1450.). Dugo se tome razdoblju pribrajala i prva hrvatska knjiga pripovjedne proze — *Žića svetih otaca*, ali je u novije vrijeme (na temelju vodenih znakova u papiru) utvrđeno da je nastala osamdesetak godina kasnije nego što se mislilo, tj. 80–90-ih godina 15. stoljeća.¹⁸⁶ Ipak, uvjetno ona i dalje pripada tom prvom razdoblju jer je tekst što je do nas došao prijepis (vjerojatno ne jednokrat) znatno starijega latiničkog predloška. Od ostalih latiničkih spomenika toga razdoblja poznati su još: redovnički pravilnički tekst *Red i zakon zadarskih dominikanki* iz 1345., najstariji i ujedno jedini datirani među tim spomenicima, zatim obredni tekst posvećenja vode na Vodokršće koji nazivamo *Odlomkom Korčulanskoga lektionara*, iako nije ni lektionar (premda takvi tekstovi postoje i u lektionarima), ni korčulanski, nego je zadarske provenijencije (posredno datiran vremenom oko 1380.), te pučki osmerački Gospin plač — *Cantilena pro sabbatho*, zapisan rukom Pavla Šibenčanina (vjer. 1385.), koji povezuje hrvatsku latinašku i glagoljašku poeziju svojom prisutnošću u mnogobrojnim mlađim pjesmaricama.

¹⁸⁶ Malić 1997: 7–8.

Ovdje predočeni šibenski tekstovi šire taj krug. *Božje zapovijedi*, zapisane rukom Pavla Šibenčanina, praktičan su teološki prozni tekst, koji raščlanjuje i tumači temeljne maksime Božjih zapovijedi. Premda nažalost krnj, taj tekst s jedne strane baca novo svjetlo na osobnost Pavla Šibenčanina i njegove književne i teološke interese, a s druge unosi u šibenski književnojezični krug tu očito rasprostranjenu onodobnu tematiku. Vidjeli smo da jedan takav tekst tumačenja Božjih zapovijedi u drugoj redakciji postoji u dubrovačkom ćirilickom *Libru od mnozijekh razloga* (1520.), a dvije pjesme na tu temu, od kojih se bar jedna može pripisati Maruliću, zapisane su u poznatom *Vartlu* Hvaranina Petra Lucića.¹⁸⁷

Fragment šibenske *Molitve sv. Margariti* u rimovanim osmercima očito nam otvara vrata u pjesničku radionicu. Po svojoj se, naime, prilici radi o individualnom pjesničkom pokušaju da se u stihovima prepriča legenda o popularnoj svetici, služeći se tada najrasprostranjenijim stihom – rimovanim osmercem. Taj je pokušaj ostao krnj i nedovršen, ali je zanimljiv i stihotvorno i tematski. Margarita je očito bila popularna svetica. Treba se samo sjetiti pučkog prikazanja, koje je prikazivano u Zadru 1500., sačuvanog u zadarskoj i šibenskoj verziji, te nepotpuno u *Firentinskom zborniku*¹⁸⁸. Ali ovdje je mnogo zanimljiviji jedan drugi podatak iz mjesta i vremena nastanka naše molitve: u kodeksu br. 6 istog samostana, na str. 92b, nalazi se razmatranje (propovijed?) na latinskom Pavla Šibenčanina prigodom blagdana sv. Margarite, u kojem se kaže kako je ona kao skupocjeni biser, što joj i ime znači, a biser je dragocjeni kamen jer je 1. čvrst i jak, 2. sjajan, 3. krepostan i dragocjen. Pod dragocjenim kamenom podrazumijeva se kraljevstvo nebesko, kojemu nitko ne može naučiti. Sjajno je poput kristala i smaragda. Takva je i sv. Margarita, koja je pobijedila demone. Činila je razna čudesa i obratila pet tisuća ljudi na vjeru kršćansku.¹⁸⁹

Pjesma *Sudac gnivoan*, premda zapravo mrtvačka sekvencija, uključila se u krug pučkog anonimnog pjesništva što se uglavnom prenosilo usmenim putem, povezujući hrvatski jezični prostor – latinaški i glagoljaški, primorski i kontinentalni – pokazujući da ni pismo ni bogoslužni jezik nisu bili zapreka u izmjenjivanju kulturnih dobara. Tako ova tri šibenska hrvatska latinička teksta, bilo svojom tematikom, bilo stihotvornim postupcima, bilo široko primjenjivim i razumljivim književnim jezikom, na određen način ukazuju na jedinstvenost hrvatskoga književnog prostora (u našem slučaju od Krbave do Dubrovnika).

¹⁸⁷ Vidi: *Vartal*, izdanje 1990., na str. 165 osmeračka *Deset zapovijedi*, te na str. 179 dvanaesteračka *Od deset zapovijedi Božjih*, za koju se drži da je Marulićeva.

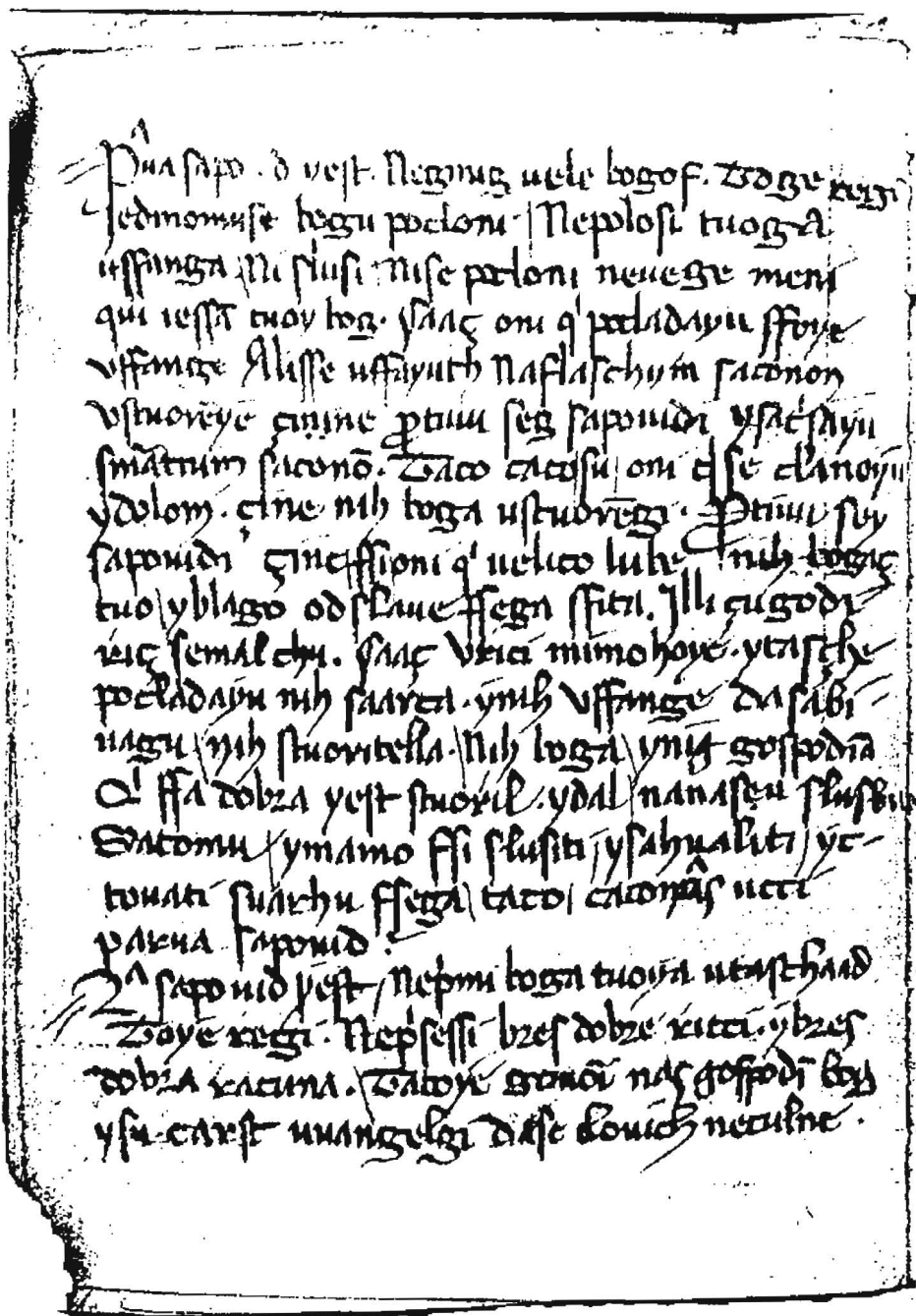
¹⁸⁸ Vidi bilj. 125 i 126.

¹⁸⁹ Za prijevod s latinskoga zahvaljujem dr. Jakovu Stipišiću.

Literatura

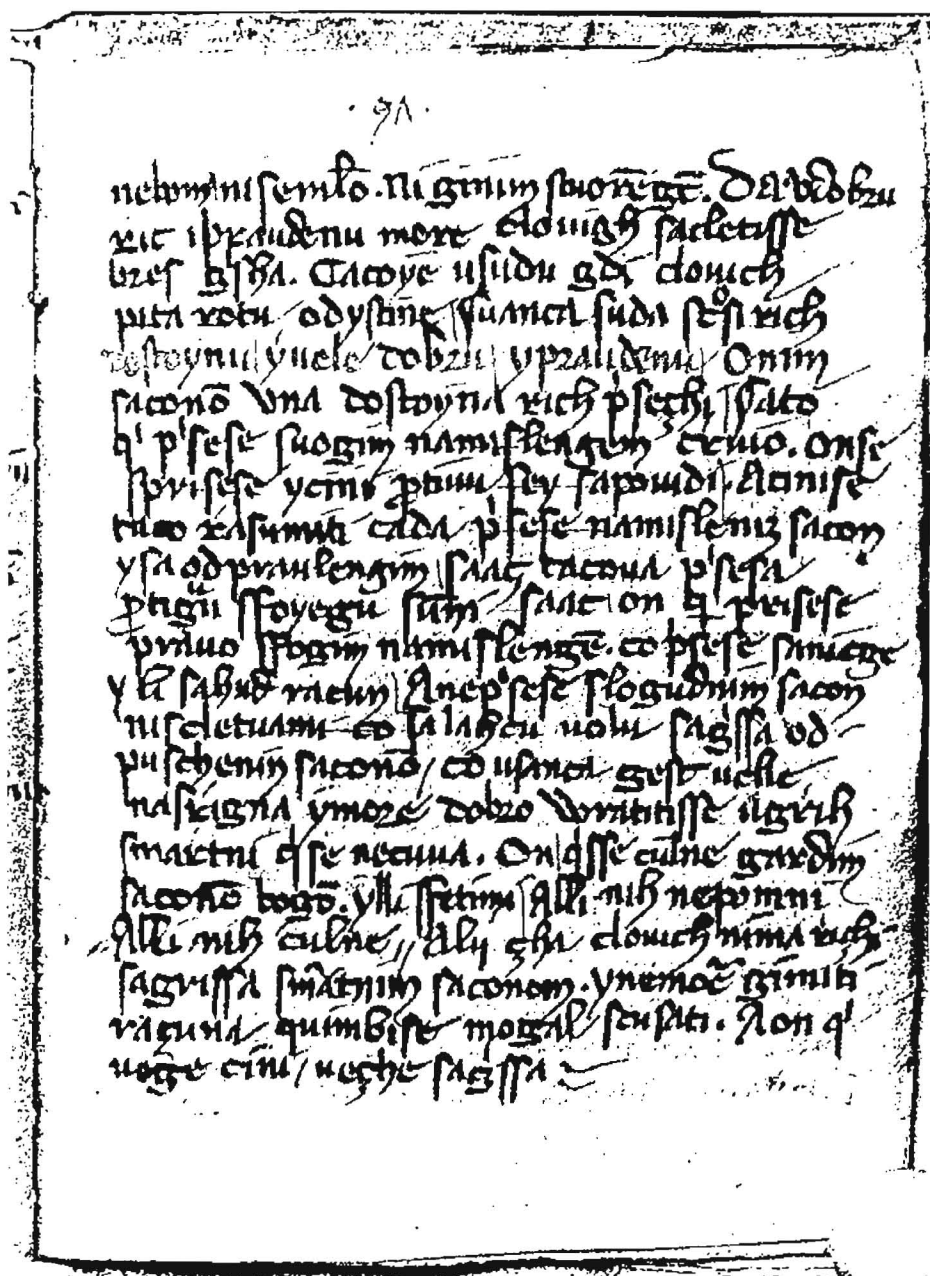
- Budmani, Pero. 1883. Dubrovački dijalekat, kako se sada govori. *Rad JAZU* 65, 155–179.
- Crkvena prikazaña starohrvatska XVI i XVII vijeka. Stari pisci hrvatski* 20, Zagreb : JAZU 1893.
- Fancev, Franjo. 1925. Prilozi za povijest hrvatske crkvene drame. *Nastavni vjesnik* 33, 109–124, 181–194.
- Fancev, Franjo. 1932. Građa za povijest hrvatske crkvene drame. 1. Muka sv. Margarite, zadarsko prikazanje od g. 1500. *Građa za povijest književnosti hrvatske* 11, 11–38.
- Fancev, Franjo. 1933. Nova poezija Splitsanina Marka Marulića. *Rad JAZU* 245, 1–72.
- Fancev, Franjo. 1934. Latinički spomenici hrvatske crkvene književnosti 14 i 15 v. i njihov odnos prema crkvenoslovenskoj književnosti hrvatske glagolske crkve. *Djela JAZU* 31, I–CXV.
- Fisković, C. 1953. Rapska pjesmarica iz druge polovice XV. stoljeća. *Građa za povijest književnosti hrvatske* 24, 25–71.
- Hadrovics, Laszlo. 1984. Cantilena pro sabatho (Starohrvatska pasionska pjesma iz 14. stoljeća.). *Filologija* 12, 7–25.
- Lekcionar Bernardina Splitsanina 1495*. Pretisak uredio i predgovor napisao Josip Bratulić. Split : Književni krug Split i Zavod za znanstveni i umjetnički rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 1991.
- Lekcionarij Bernardina Splitsanina po prvom izdanju od god. 1495*. (Izdanje priredio Tomislav Maretić.) Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1885. (*Djela JAZU*, 5)
- Lucić, Petar. Priredio, uvodom i bilješkama popratio te rječnik sastavio Nikica Kolumbić. Split : Književni krug Split, 1990.
- Malić, Dragica. 1973. Šibenska molitva (Filološka monografija). *Rasprave Instituta za jezik* 2, 81–190.
- Malić, Dragica. 1977. »Red i zakon« zadarskih dominikanki iz 1345. godine. *Rasprave Instituta za jezik* 3, 59–128.
- Malić, Dragica. 1988. *Povaljska listina kao jezični spomenik*. Zagreb : Hrvatsko filološko društvo. (Znanstvena biblioteka HFD-a, 17)
- Malić, Dragica. 1989a. Grafija i pravopis hrvatskog latiničkog rukopisa 14. stoljeća »Žića sv. otaca«. *Rasprave Zavoda za jezik* 15, 129–178.
- Malić, Dragica. 1989b. Prilog istraživanju hrvatske latiničke književnosti 14. stoljeća – Odlomak Korčulanskoga lektionara [Pokušaj čitanja i (orto)grafijska obilježja]. *Croatica – Prinosi proučavanju hrvatske književnosti* 31–32, 7–56.
- Malić, Dragica. 1992. Crkvenoslavenska jezična tradicija u hrvatskim latiničkim rukopisima 14. stoljeća. *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik* 18, 99–117.
- Malić, Dragica. 1993. Konsonantizam »Žića svetih otaca«. *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik* 19, 179–212.
- Malić, Dragica. 1994. Rječnik Odlomka Korčulanskoga lektionara. *Rasprave*

- Zavoda za hrvatski jezik* 20, 155–196.
- Malić, Dragica. 1995. Glasovne pojave u »Odlomku Korčulanskoga lekcionara«. *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik* 21, 103–124.
- Malić, Dragica. 1997. *Žića svetih otaca – Hrvatska srednjovjekovna proza*. Zagreb : Matica hrvatska i Institut za hrvatski jezik.
- Miklosich, Franz. 1862–1865. *Lexicom palaeoslovenico-graeco-latinum*. Vindobonae. (kratica: LP)
- Milčetić, Ivan, Joso Milošević. 1911. Šibenska molitva. (14. vijek.). *Starine* 33, 572–592.
- Pantelić, Marija. 1964. Glagoljski kodeksi Bartola Krbavca. *Radovi Staroslavenskog instituta* 5, 5–98.
- Pantelić, Marija. 1967. Prvotisak glagoljskog misala iz 1483. prema misalu kneza Novaka iz 1368. *Radovi Staroslavenskog instituta* 6, 5–108.
- Rešetar, Milan. 1902. Zu den ältesten küstenländischen Kirchenliedern. *Archiv für Slavische Philologie* 24, 205–223.
- Rešetar, Milan. 1926. *Libro od mnozijek razloga. Dubrovački ćirilski zbornik od g. 1520. Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda*, Prvo odeljenje: Spomenici na srpskom jeziku 15, Sr. Karlovci.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1880.–1976. (kratica: AR)
- Sadnik, Linda, und R. Aitzetmüller. 1955. *Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten*. 'S-Gravenhage : Mouton & Co. (kratica: S.-A.)
- Stošić, Krsto. 1933. Rukopisni kodeksi samostana sv. Franje u Šibeniku. *Croatia Sacra* 5, 18–61.
- Šepić, Ante. 1953. Jezik hrvatskih općinskih statuta istarskih i primorskih. *Rad JAZU* 295, 5–40.
- Verdiani, Carlo. 1973. *O Marulićevu autorstvu Firentinskoga hrvatskog zbornika iz XV stoljeća*. Split : Čakavski sabor i Katedra za književnost i kulturu Split.
- Vončina, Josip. 1975. Zagonetka »Šibenske molitve«. *Croatia – Prinosi proučavanju hrvatske književnosti* 6, 7–38.
- Vončina, Josip. 1977. Transkripcija hrvatskih latiničkih tekstova 15. i 16. stoljeća. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 13, 145–154.

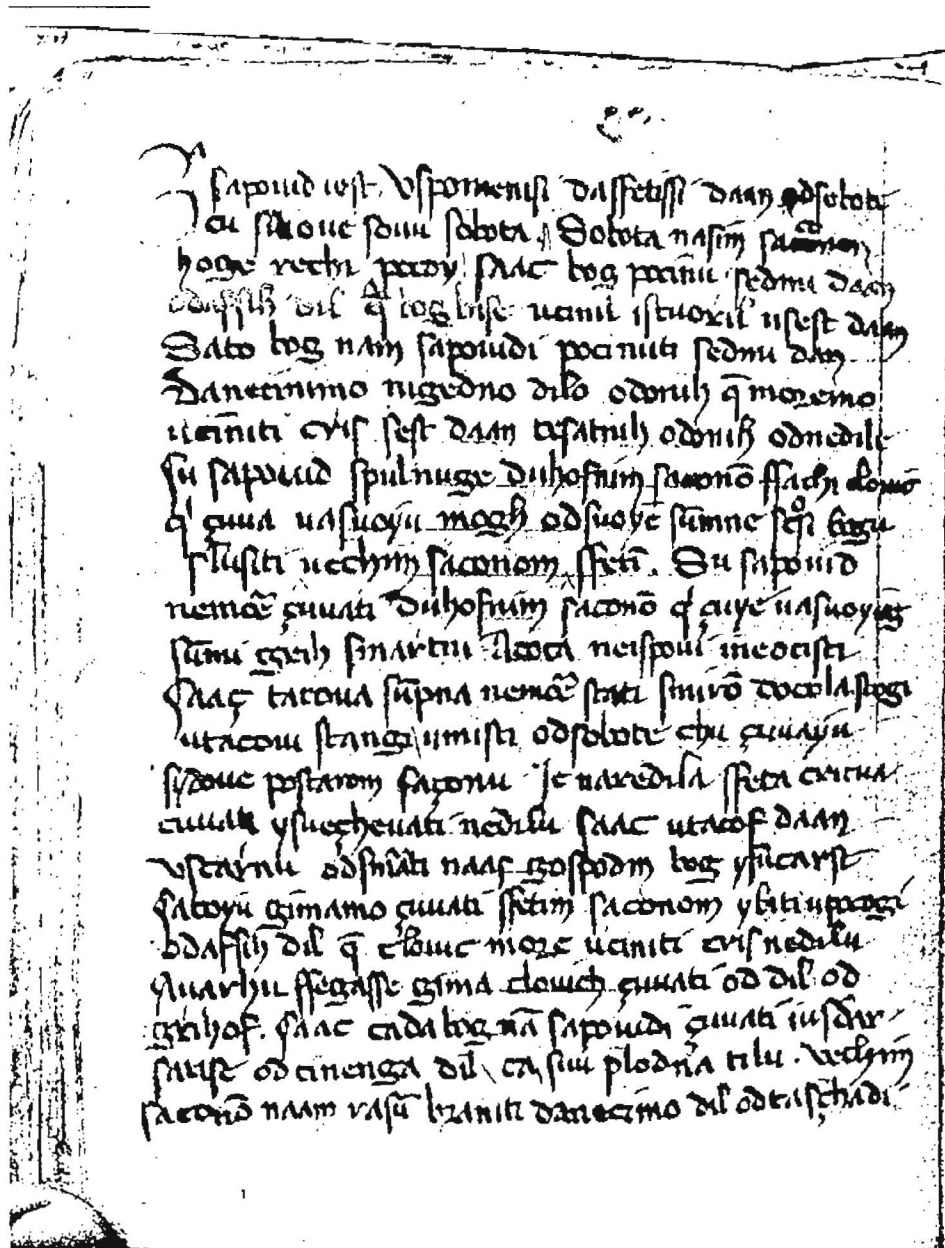

Prva sapa . d vest. Negnus uelc bogof. Bogu ruzi
jednomuse bogu poloni | Neplosi tuoga
uffinga ni plusi nise poloni neuege mem
qui uesti moy bog. Vnac om q poladayu sfoye
uffinge Alisse uffayuth Naflafchym sacnon
Vstoureye amine ptuu seg saponidi yfcsayiu
smatrum sacno. Toco caco su om esse elanoyu
ydelom. cine nih toga ustudreye. Ptuu sly
saponidi cimeffioni q uelico luh. Nih bogic
tuo yblago od flue fegn sfiti. Illi sugodi
wic semalchy. Vnac vicia mimo hove. yfcsch
poladayu nih sacra. ymh uffinge da sibi
uagu ymh suoritella. Nih loga ymh gospodra
Q' ffa dobra yest suovil. ydal nanafcu flupbu
Satomu ymamo ffi flupiti yfahualiti yf-
touna suarhu ffga tico cionas ucci
paxua saponid.
Za saponid yest Nepmi toga tuova utasthaad
Zoye ruzi. Nepfessi brez dobre ritti. y brez
dobra kacuna. Tacon bronoi nac gospodi bog
ysu carst unangulgi dase douich neculne.

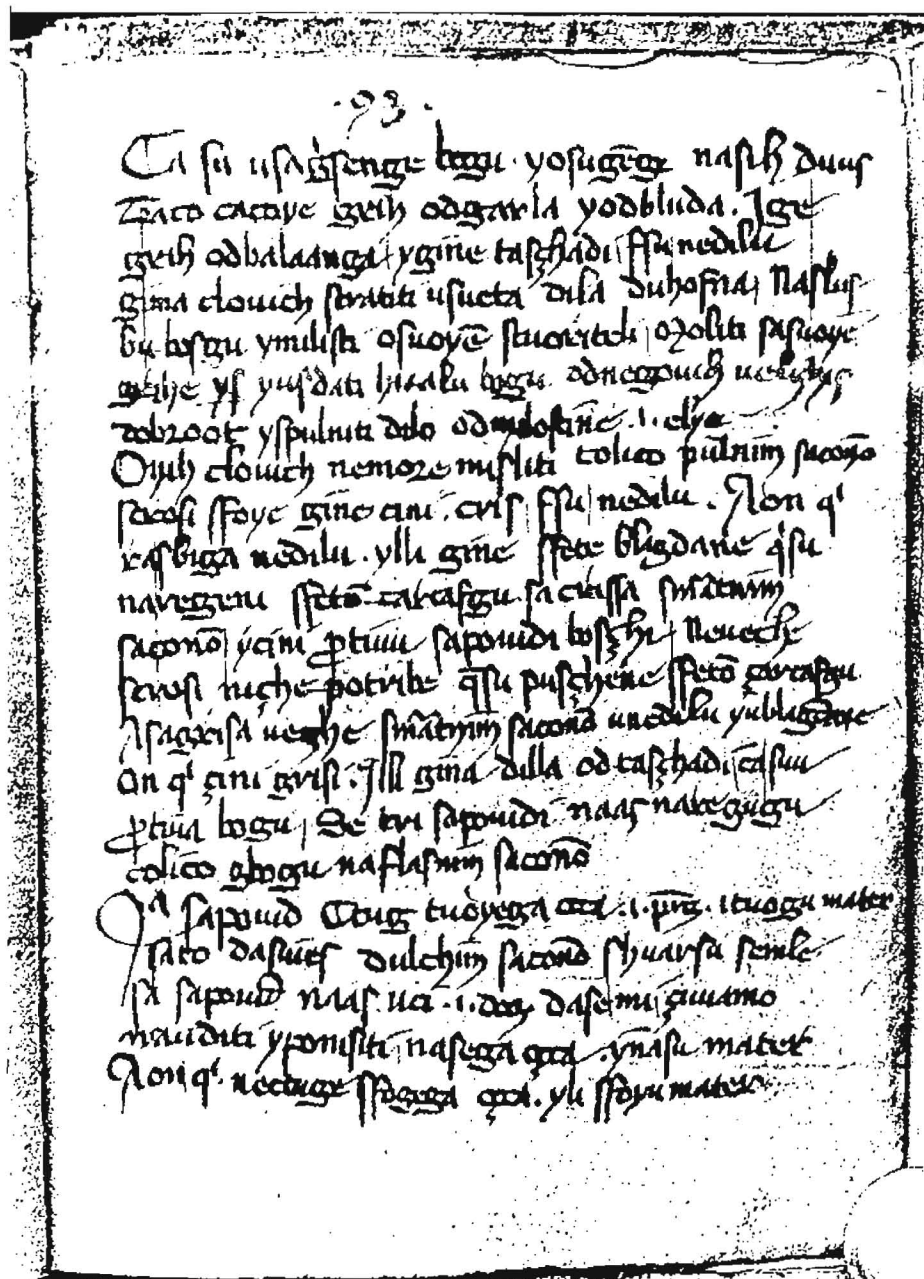
Sl. 1. Prva strana *Božjih zapovijedi* – str. 96v kodeksa br. b7 (smanjenje na 90%)

Sl. 2. Druga strana Božjih zapovijedi – str. 97r kodeksa br. b7 (smanjenje na 90%)

Sl. 3. Treća strana *Božjih zapovijedi* – str. 97v kodeksa br. b7 (smanjenje na 90%)

Sl. 4. Četvrta strana *Božjih zapovijedi* – str. 98r kodeksa br. b7 (smanjenje na 90%)

1° p d r t p n i m i t l e t e a l m i d a n a
2° p d r t p d i s i d a t z d i s t a t o n e n i m i t a
3° p n i m i t a q u i d e a t s u f f i c i e n t e p p l e
4° p p i g n a t a z f a t u r a t e o l n o o o g f a t m e
I t a p o t r e c u p a r e p e x p u l s i o n e l e t i a m n u d i B. Q u o t e t u e n t i
t o n e y i g a u d i o q m a t d o l e n s v u t u e n t e t e c o n a g d i p p e
2° r e c u p a t z u i u e t p p o r d i s p a c i f i c a t i o n e p o s t a t z i p a c i a t i o
e s p a a f a q m f i l y t u o c a b i t e t e t e s t o p a t e r t h e t a t a g u a f i a t
u d a e n o p o t e t n c l a r i z e t e n t z o
3° r e u n u e n t p o r a y t e u o t i s i c l a t t o n e d o d e m a t o n e m e
e t s i c b e a l i g o t e p l o i n e d i o t a t o y m o t a b e a t o n m
t o m s i o n y u o c a b i t e t s i c s y m e o n z a n a p h e n a t a b
4° s i c a m i t t e p i g n o r a t a z f a t u r a t e p a l v p u b p p u d i o
e t s i c z a m i t t e t p p f e d a t o g n a t o u t z o p a t a b e a t a s p
I t a r e a p o t p e t a s p o r d i s g e t o n e Q u i s p p a t e m e
c o f f e s s i o n e O p u s s a t i s f a c i o n e s i c u i u e n t e t p p o r d i s p a c i
p o t e p o s t a s u o i e f a n g e u e r g a o b i d e t e r i c h e
c o m m u n i c a t e t e c h o n s e t o c h o l u b u o m s l a s a m b i c u
t e b e p i t a o d p l e n a o d u e r e z o d g m e n t a t o
n i m u n a s s e o d g o u o r i b i r s h e g o h o l s e f a t o u f f e m o r s
p l e m e n o z o
c u p o d p c e l u l a c a r a t d y f
p m o l i m o m a r g a r i t u d a n a d a n e b o s u s s i t u n i u e t e
h o o d s t u n s e r o d i c h i n e u e b l i d d e n u o o d i
d a b u d e t b o s i a n e u m p a c h o n b i t i c a s t o m a f f a
u l a d a u a g o d t u a g u g r a p u l n b i p a t r e n o r a f u r a d a
c u d a u i d i l e p o s t a t u u n a s s e d e s a m i s o l s u o i u

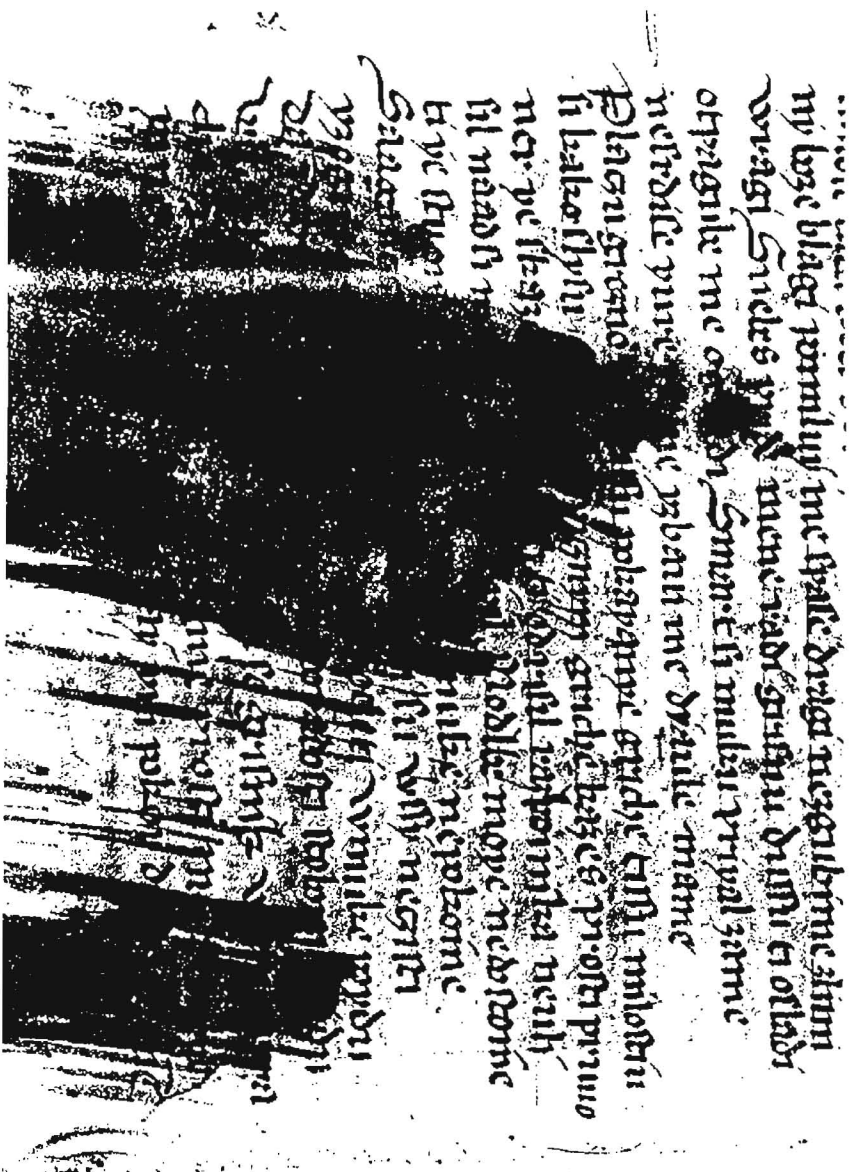
Sl. 5. Posljednja strana kodeksa br. 8 (dodatak, str. 6v) sa zapisom
Molitoe sv. Margariti (smanjenje na 90%)

testimonio praxet. ps. Testimonia tua dñe credentia
 facta sut nimis. Argumeto i. fabili q. i. p. sic
 dicit Augustin. de sacro q. loabat. epulabat.
 3.° Signo venerabil. signo. sicut sacror. stinatur
 p. q. m. uolebat thomas certificar. dicit n. uideo in
 manib. effissum clauor. 2.° Jaco q. p. dicit. vii.
 uenit. dicit thome i. fer. digituz tuuz huc p.
 3.° xps resurrex. utilissime. Naz. sic dicim. q. nichil
 nala. pfuit. n. redim. pfuisset utilissima. q. fuit. xpi
 resurreco. fuit. e. p. p. Reparatura uite. q. uita
 quaz. p. dim. p. peccm. vii. cantat. ecc. Cui. mo. rez. nra.
 mo. rez. destruat. p. uitaz. resurgendo. reparauit.
 2.° fuit. nobis. datua. nra. nature. Naz. ca. est. ca.
 resurreco. q. xpi. resurre. q. est. capud. nra. 2. noy.
 resurgem. quasi. me. p. ruc. mo. rez. hoc. id. uet.
 i. co. rruco. rez. Resurgabit. e. corp. humilitatis. nre.
 q. figuratuz. corpon. carnis. sue. 2.° fuit. Restau.
 ratua. uite. anglic. Nam. reparabit. ex. hys. q.
 amaru. resurre. hoc. maxime. fiet. i. resurreco.
 ultra. q. simul. ex. ang. 2. ho. rez. fiet. unus. ouile.
 p. unus. pastor. xps. q. d. Ego. suz. pastor. don. 2.°

Introduccio p. marg. g. v.

In uictoria p. as. mag. uita. udit. d. su. a. r. e. d. u. g. u. l. a. r. e. a. t. u. l. i. p. i. p. p. a. s. s. i.
 Sole. u. l. i. p. z. l. i. t. u. o. s. m. a. x. i. e. i. t. e. b. a. p. q. s. o. l. i. d. i. t. e. f. o. r. t. i. s. s. i. m. e. l. u. a. d. h. o. s. u. t. u. o. s. p. a. s. s. i.
 Sic. p. i. s. t. a. m. a. g. n. i. t. u. d. i. n. l. i. p. i. d. e. p. a. s. s. i. t. e. l. i. g. i. t. n. r. a. r. e. l. o. y. q. i. d. e. u. t. a. l. i. u. m. f. e. t. i. t.
 p. d. i. u. o. q. r. e. g. n. u. c. e. l. e. s. t. e. s. o. l. i. d. i. t. e. f. o. r. t. i. s. s. i. m. e. q. n. l. l. y. p. o. s. s. i. t. e. n. r. e. p. e. n. d. e. n. n. a. r. e. t. a. q. o. s. t. e.
 f. o. n. s. o. O. m. n. e. q. u. i. d. i. t. m. p. r. a. d. m. e. u. e. i. e. t. u. s. n. o. c. i. e. t. f. o. r. t. i. s. s. i. m. e. q. u. i. d. e. u. t. e. i. x. p. o. s. s. i. t. e. l. i. g. i. t.
 3. o. p. r. o. p. t. e. r. e. t. u. d. i. n. e. t. r. i. s. t. i. l. i. t. a. s. m. a. x. i. m. e. l. i. p. i. t. e. d. i. c. i. t. a. t. u. s. q. u. i. d. e. u. t. e. i. x. p. o. s. s. i. t. e. l. i. g. i. t.
 s. o. l. e. n. e. p. h. i. m. a. s. s. t. e. l. l. i. s. s. i. p. o. l. y. s. l. u. c. i. e. q. u. i. d. e. u. t. e. i. x. p. o. s. s. i. t. e. l. i. g. i. t. e. t. q. u. i. d. e. u. t. e. i. x. p. o. s. s. i. t. e. l. i. g. i. t.
 h. o. s. b. i. l. e. z. u. t. o. s. u. t. i. s. t. a. p. i. s. s. i. t. e. t. a. l. i. p. e. t. e. t. r. a. m. e. d. i. t. e. a. d. u. t. u. l. i. t. e. q. u. i. d. e. u. t. e. i. x. p. o. s. s. i. t. e. l. i. g. i. t.
 h. i. c. r. e. s. t. a. t. u. s. q. u. i. d. e. u. t. e. i. x. p. o. s. s. i. t. e. l. i. g. i. t. q. u. i. d. e. u. t. e. i. x. p. o. s. s. i. t. e. l. i. g. i. t. e. t. q. u. i. d. e. u. t. e. i. x. p. o. s. s. i. t. e. l. i. g. i. t.
 S. i. c. b. e. n. e. d. i. c. t. u. s. q. u. i. d. e. u. t. e. i. x. p. o. s. s. i. t. e. l. i. g. i. t. q. u. i. d. e. u. t. e. i. x. p. o. s. s. i. t. e. l. i. g. i. t. e. t. q. u. i. d. e. u. t. e. i. x. p. o. s. s. i. t. e. l. i. g. i. t.
 q. n. o. l. u. i. t. q. u. i. d. e. u. t. e. i. x. p. o. s. s. i. t. e. l. i. g. i. t. q. u. i. d. e. u. t. e. i. x. p. o. s. s. i. t. e. l. i. g. i. t. e. t. q. u. i. d. e. u. t. e. i. x. p. o. s. s. i. t. e. l. i. g. i. t.
 S. i. c. h. i. c. r. e. s. t. a. t. u. s. q. u. i. d. e. u. t. e. i. x. p. o. s. s. i. t. e. l. i. g. i. t. q. u. i. d. e. u. t. e. i. x. p. o. s. s. i. t. e. l. i. g. i. t. e. t. q. u. i. d. e. u. t. e. i. x. p. o. s. s. i. t. e. l. i. g. i. t.
 z. t. e. n. s. i. o. n. e. z. u. g. e. i. l. l. e. s. a. p. e. n. i. t. z. q. u. i. d. e. u. t. e. i. x. p. o. s. s. i. t. e. l. i. g. i. t. e. t. q. u. i. d. e. u. t. e. i. x. p. o. s. s. i. t. e. l. i. g. i. t.
 s. e. n. t. e. n. t. i. a. z. s. e. n. t. e. n. t. i. a. E. t. e. t. a. n. t. e. p. r. i. m. i. s. s. i. t. a. d. u. g. n. i. t. e. c. e. l. e. s. t. i. s. p. r. i. m. i. s. s. i. t. e. l. i. g. i. t.

Sl. 8. Posljednja strana 78v kodeksa br. 20 s pjesmom *Sudac hoće gñivan priti* (smanjenje na 75%)

Sl. 9. Uvećan donji dio strane 78v kodeksa br. 20 s pjesmom *Sudac hocé gr̃ivom prihi*

Unknown Old Croatian Latin manuscripts of St. Francis monastery in Šibenik

Summary

Formerly unknown Old Croatian Latin texts written in Latin medieval codices of St. Francis monastery in Šibenik from 14–15th century are published and linguistically commented in this paper. They include: *Ten Commandments* (*Božje zapovijedi*), i.e. their theological commentary written by Pavle Šibenčanin (apparently a copy of an older original); unfinished octosyllabic *Prayer to St. Margaret* (*Molitva sv. Margariti*) – most likely a poem in status nascendi and the oldest presently known version of the Croatian poetic translation of Latin funeral sequence *Dies irae*, known as *Infuriated judge...* (*Sudac gnivan...*) which can be found in various Latin and Glagolitic hymn-books and which shows the correlation between Glagolitic and Latin cultural areas. The language of the manuscript is Central-Dalmatian Ikavian Čakavian dialect, whose lexis integrates the manuscript into unique streams of development in Croatian literature.

Ključne riječi: srednjovjekovna hrvatska književnost, hrvatski jezik, Pavao Šibenčanin, 14–15. stoljeće

Key words: mediaeval Croatian literature, Croatian language, Pavao Šibenčanin, 14–15th century